

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

S. Ondrejovič, Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986) I.

DISKUSIE A ROZHLEDY

J. Findra, Jazyk v komunikácii: dynamika vývinu, či ohrozenie? ■
L. Dvonč, *Schneider-Trnavský*

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.
M. Považaj ■ Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských
nárečiach. M. Fedák – M. Medňanská ■ Listy Ľudovíta Štúra
IV. Dodatky. J. Horecký ■ ŠTEFÁNIK, J.: Jeden človek, dva
jazyky. M. Medňanská

KRONIKA

Životné jubileum docenta Štefana Švagrovského. P. Žigo

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Monika Koncová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Eugen Jóna, Monika Koncová, Rudolf Krajčovič, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák, Ján Sabol, Daniela Slančová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

S. Ondrejovič, Henrich Bartek (1907 – 1986) II.
.....

M. Majtán, Sitno (Eczelberg) – sitno
.....
.....

DISKUSIE A ROZHLADY

J. Horecký, Kvantita v prevzatých slovách
.....

D. Kollár, Krása lexikografie
.....
.....

SPRÁVY A RECENZIE

Katedry slovenského jazyka a literatúry na Univerzite Mateja
Bela v Banskej Bystrici. J. Krško
.....

A. RÁCOVÁ – J. HORECKÝ: Slovenská karpatská rómčina.
V. Krupa
.....
.....

Zborník Spolku voj-
vodinských
slovakistov 16 –
18, 1994 – 1996.
J. H o r e c k ý

KRONIKA

Osem desaťročí slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzi-
ty Komenského. P. Ž i g o

Publikácia z kolokvia
mladých českých
jazykovedcov.
S. O n d r e j -
o v i č

ROZLIČNOSTI

Chat – *chatovať*. J. J a c k o

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 66 – 2001
ČÍSLO 2

Slavomír Ondrejovič

SLOVENSKÝ JAZYKOVEDEC HENRICH BARTEK (1907 – 1986) II.

Ondrejovič, S.: Slovak linguist Henrich Bartek (1907 – 1986) I. Slovenská reč, 66, 2001, No. 3, pp. 129. (Bratislava)

The paper deals with the work of Dr. Henrich Bartek who is one of the most outstanding representative of the twentieth century Slovak linguistics. H. Bartek had developed himself as purist, but in several aspects he crossed over the principles of so-called prohibitory purism.

H. Bartek was the chief opponent of the Slovak Orthographic Rules in the year 1931; within the scope of Czech and Slovak theory of both languages unification, the rules aimed at bringing together the Czech and the Slovak languages. Being the founder as well as the editor of the periodical Slovenská reč, he played an important role in the field of research, mainly in stabilization of the Slovak language standard norm. His historical research studies are also of a great importance.

H. Bartek emigrated in the year 1945 (Austria, Italy, Germany). In exile journals he continued to publish linguistic papers, especially from the field of historical Slovak (Slavic) and Bavarian language relations.

Henrichovi Bartekovi je venovaných niekoľko encyklopedických hesiel i medailónov (porov. súpis literatúry o ňom v prvej časti článku). Nie všetky však boli napísané sine ira et studio a už vôbec nie všetky vystihujú hodnotu diela tejto osobnosti v jej nespornej protirečivosti. Osobitnou optikou sa vyznačuje napr. personálne heslo z prvého zväzku Encyklopédie Slovenska (1977), ktorého autor sa dopustil aj niektorých nepresností a skreslení. Okrem iného sa tu uvádza nesprávny údaj o mieste a dni úmrtia Henricha Barteka – Rím 26. 11. 1974, ktorý sa potom opakuje aj v Encyklopédii jazykovedy (Ondrejovič, 1993, s. 81– 82) a rok i v niektorých prehľadových prácach z vonkajších dejín slovenského jazyka (Kačala, 1998, s. 34). H. Bartek žil však po tomto dátume (aj keď viac-menej „vo vyhnanstve“) ešte celých dvanásť rokov. Jeho životná púť sa skončila vo veku 79 rokov 7. februára 1986 v nemocnici dolnobavorského Plattlingu, kam ho previezli už v ťažkom stave z jeho posledného dlhodobého miesta účinkovania – z kláštora Niederaltaich v Niederalteichu, kde pôsobil ako knihovník (porov. k tomu podrobne Ondrejovič, 2001). V hesle z Encyklopédie Slovenska nie sú presné ani údaje o jeho lektorskom pôsobení vo Francúzsku, jeho redaktorskej činnosti, iné uvádzané fakty sú viac politického než odborného charakteru. Skresleniu biografických údajov H. Barteka sa zrejme vyhneme najlepšie tak, že sa oprieme o informácie pochodiace z jeho vlastného pera. V archíve Literárneho archívu Matice slovenskej (LA MS) (teraz Archív Slovenskej národnej knižnice), kde sa uchováva pozostalosť H. Barteka do roku 1945, sa nič také nezachovalo. Máme však možnosť vybrať tieto údaje z perexu jeho štúdie *Kedy prišli Slováci k Dunaju?* odtlačenej v Národnom americko-slovenskom kalendári z r. 1965. Uvedený text má takéto znenie:

„*Henrich Bartek*. Narodil sa 25. marca 1907 v Žiline. V r. 1924—28 študoval slavistiku a romanistiku na Karlovej univerzite, kde r. 1931 dosiahol doktorát. V šk. r. 1928—29 bol lektorom češtiny na univerzite v Strasburgu, v šk. r. 1929 – 30 profesorom na gymnáziu v B. Bystrici, potom do júna 1939 najprv tajomníkom Ústredia slovenských ochotníckych divadiel pri Matici slovenskej a redaktorom *Nášho divadla*, od sept. 1931 bol poverený funkciou tretieho tajomníka MS, od r. 1933 bol tajomníkom Jazykového odboru MS do júna 1939, keď na znak protestu proti autoritatívnej kultúrnej politike min. J. Siváka odišiel z Matice a stal sa správcom Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov, ktorá mala na starosti slovenské menšiny v európskom zahraničí a skúmala ich pomery. Po vojne bol v Ríme, potom tlmočníkom pri Francúzskej misii v Tirolsku a koncom r. 1954 stal sa spolupracovníkom M. Čermáka a redaktorom *Slobodného Slovenska* až do marca 1957.

R. 1932 založil a do r. 1939 redigoval mesačník *Slovenská reč*, v r. 1939 – 40 mesačník *Slovenský jazyk*. Prispieval do rozličných literárnych a vedeckých časopisov. Samostatne vyšli tieto jeho práce: *K základom slovenskej prozodie* 1935;

Príspevok k dejinám slovenčiny 1936; *Anton Bernolák* 1937; matičné *Pravidlá slovenského pravopisu* 1940 (bez mena autora); *L. Štúr a slovenčina* 1943; *Správna výslovnosť slovenská* 1944; *Nový slovenský pravopis* 1954; *Pôvod názvov Slovan a Slovák* 1956; *Slovenský pravopis s gramatickými poučkami a slovníkom* 1956.

R. 1933 sa postaral o vydanie *Sborníka na počesť J. Škultétyho*, 1937 o faksimile Bernolákovej *Dissertácie*, 1935 z jazykovej stránky prezrel Ledényiho *Nomina anatomica* a v r. 1936—38 *Pitevné cvičenia I. – III.*, r. 1943 vydal Štúrovo *Nárečie slovenské* a okrem toho prichystal do tlače množstvo iných kníh. V ostatných rokoch sa zaoberá skúmaním slovenských a slovanských dejín najmä z hľadiska jazykovedy“.

Z tohto krátkeho encyklopedického hesla je zrejmé, čo chcel H. Bartek vo svojom životopise zdôrazniť, čo z neho vynechať, čo postaviť do centra pozornosti. K týmto biografickým údajom by sme mohli ešte dodať, že úradná adresa jeho rodného (rodičovského) domu bola „Žilina, Predmestie , č. 343“. Tak je to napr. na vizitke asi z r. 1929, ktorú si dal H. Bartek zhotoviť pred odchodom do Strasburgu. Na jednej strane vizitky stojí: BARTEK, Heinrich, Zsolna, Ph. C. Jind. Bartek, Žilina, Predmestie 343, Slovensko¹, na druhej strane: Henri BARTEK, Lecteur de la langue tchéque à la faculté des Lettres, Strasbourg, Quai Dietrich. Podobu svojho krstného mena si H. Bartek nezapisoval po celý čas jednotne. Možno nájsť nielen podobu Henrich (tú najčastejšie), ale aj Heinrich (tá je vytesaná aj na jeho náhrobnom kameni v Niederalteich), Fridrich a Jindřich. Na Filozofickú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe sa v r. 1925 zapísal ako Jindřich Bartek. Do toho času sú všetky jeho listy adresované matke a rovnako aj sestre Anne Bartekovej, ktoré sa zachovali, písané po česky (zvyčajný podpis Jindra). Korešpondencia medzi ním a jeho príbuznými prebiehala teda zrejme až do r. 1929 zväčša po česky. Aj známa

¹ Nie je bez zaujímavosti ani to, že miestom, kde podľa vlastného priznania „vdychoval“ spisovnú slovenčinu, mu nebolo rodné mesto Žilina, ale neďaleký Turčiansky Sv. Martin, ktorého mestská reč sa najmä v danom čase vyznačovala vysokou autoritou, ktorú si do istej miery podržala podnes. Píše sa o tom dokonca aj v úvode k *Správnej výslovnosti slovenskej* (1944), kde nachádzame takéto vyznanie H. Barteka: „Zo skúsenosti viem, že to dá mnoho roboty, kým sa napríklad Žilinčan naučí spisovne hovoriť. Za univerzitných štúdií v Prahe v rokoch 1924 – 1928 mal som iba zriedka príležitosť počuť správne vyslovovať spisovnú slovenčinu. Slovenský seminár profesora Jaroslava Vlčka a najmä on sám bol v tejto veci skvelou výnimkou. A jednako, keď som roku 1930 prišiel do Turčianskeho Svätého Martina, nestačili mi známi opravovať nárečové, neortoepické prvky vo výslovnosti. V tomto meste stretol som sa s takou vysokou jazykovou kultúrou nielen u vtedajších vedúcich pracovníkov v Matici slovenskej, ale aj v občianstve, že to muselo vyvolať pozornosť filologa ...“ (s. 10). Na sugestívnosť a vplyv martinského spoločenstva ako celku na vtedajšiu spisovnú normu upozorňuje aj E. Pauliny (1983), ktorý pripomína, že martinský úzus nevytvárali len S. Czambel, J. Škul-téty, spisovatelia a publicisti. „Veľmi pomáhali aj sadzači, korektori a faktori martinskej tlačiarne“ (s. 222).

štúdiá o slovenskom *dz* a maďarskom *gy* vyšla v časopise Bratislava v r. 1930 pod menom Jindřich Bartek.

O výchovu H. Barteka a jeho dvoch sestier sa starala matka a stará matka, lebo otec Jindřich Bartek, úspešný stavebný podnikateľ, skončil v pomerne mladom veku. Ako píše neskôr sám H. Bartek, ich rod má svoje korene v Poľsku a jeho otec prišiel na Slovensko z Moravského Slovenska (rukopis s názvom *O Weingartovi a všeličom inom*, 2 s., nasledujúca strana, žiaľ, chýba, je uložený v LA MS). Vyššie uvedená informácia o jeho rodinnom zázemí je trochu neočakávaná, ba aj pikantná vzhľadom na isté protičeské Bartekovo zameranie (Ondrejovič, 2001). Zdá sa dokonca, že Bartekovo „slovenské prebudenie“ môžeme datovať práve do obdobia jeho štúdií v Prahe. A nepoukazujú na to len metamorfózy s jeho menom. Podľa Zoznamu prednášok (Index lectionum) z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe (zápis vykonaný 7. septembra 1925), jeho učiteľmi boli pritom takí známi a významní predstavitelia vtedajších pražských filologických kruhov, ako napr. F. Pastrnek, A. Smetánka, J. Vlček, F. X. Šalda, F. Ryšánek, J. Janko, M. Weingart, M. Murko a i. S niektorými z nich (najmä s M. Weingartom) neskôr, po svojej kritike Vážneho Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931, vstúpil do otvoreného konfliktu.

Doplňme ešte, že v r. 1945 bol H. Bartek vymenovaný vtedajším prezidentom dr. Jozefom Tisom za riadneho profesora slovenského jazyka na Slovenskej univerzite v Bratislave. Je povšimnutiahodné, že uvedenú udalosť vo svojom autohesle vôbec nespomína. Tento svoj titul napokon ani nikdy nepoužíval, aj keď bol za profesora menovaný právoplatne. Pod svoje články sa do konca života podpisoval ako dr. Henrich Bartek. Z iných činností hodno spomenúť aj práce, ktoré H. Bartek robil z poverenia Jazykového odboru Matice slovenskej na Tvrdého *Slovenskom frazeologickom slovníku*. Hodná zmienky je ešte aj jeho spolupráca J. Ledényim-Ladzianskym pri príprave diela *Nomina anatomica* (1935). Tu sa šťastne zišli viaceré zložky: dohodnutá štandardizácia anatomického názvoslovia podľa medzinárodnej latinskej terminológie (Brussel, 1894), Henrich Bartek s kritériami Slovenskej reči o jazykovej správnosti a o význame ľudovej reči aj pre ustáľovanie odbornej terminológie a, pravdaže, sám autor s nezávislým myslením a samostatnou predstavou o tvorbe slovenských termínov. Výsledkom je dielo, ktoré bolo dôležité aj pre ďalšie osudy slovenskej terminológie (porov. k tomu Ružička, 1970, s. 69 – 70).

Hoci za významnú môžeme považovať už spomínanú prvú Bartekovu štúdiu publikovanú v r. 1930 v časopise Bratislava, do popredia na slovenskej kultúrnej scéne vystúpil najmä rozsiahlou kritickou recenziou Vážneho Pravidiel slovenského pravopisu. Vyšla v Slovenských pohľadoch v tom istom roku ako Pravidlá – v r. 1931, ale vlastne ešte skôr než samé Pravidlá, lebo tie mali dlhšiu cestu k čitate-

Pom. Je dostatočne známe, že v danom prípade išlo o bohemizujúce či čechoslovakizujúce pravidlá, ktoré sa pripravovali v rámci ideológie československého národa a československého jazyka a unifikáčnej teórie zblížovania češtiny a slovenčiny. Kodifikovali sa tu mnohé slová, ktoré zjavne neboli v súlade s ustáľujúcou sa normou spisovnej slovenčiny (*láhva, kozel, mrkev, zed', zedník, nabídka, oteklina, past', kostka* a mnohé iné), pripúšťali aj tvary *krúžok/krúžek, prášok/prášek, mret', rozumet', trpet'*, ako aj podoby *rvať, rokyta, svoboda*, zavádzalo sa nezdvojené písanie *preca, tricať* a i. Proti tomu postavil H. Bartek vo svojej recenzii, v nadväznosti na to aj v článkoch v Slovenskej reči i v dennej tlači, spomínaný martinický úzus (porov. pozn. 1). Netreba podrobne sledovať tento problém, lebo to urobili dávnejšie už viacerí autori, najmä E. Jóna (1963), J. Ružička (1970), V. Blanár, E. Jóna a J. Ružička (1974), V. Blanár (1979) a E. Pauliny (1983), a aj v poslednom čase sa objavilo viacero hodnotiacich štúdií, ktoré túto otázku podrobne osvetľujú (Švagrovský, 1992a, b, 1994, Švagrovský – Žigo, 1994, Žigo, 1997, 2000; porov. aj Krajčovič – Žigo, 1999, Kačala, 1998). Pripomeňme len, že Bartekov kritický posudok v Slovenských pohľadoch bol predovšetkým odborný a vyhol sa prílišnému ideologizovaniu, čo uznal aj sám V. Vážný (1931) – tomu sa však už nevyvarovali viaceré neskoršie články od iných autorov, keď sa diskusia presunula aj do denníkov. H. Bartek v posudku podal obsiahly zoznam „neslovenských“ slov, ktoré sa uvádzajú vo Vážneho Pravidlách slovenského pravopisu typu *brusle, doly, dovolená, flétna, hlásny, chrestýš, mluvidlá, nabídka, nelže* a i. Uznal toto dielo v tom, že spresňuje dovtedajšie pravopisné pravidlá, ale hodnotil ho len ako dočasné, prípravné. Očakával, že za ním bude nasledovať ďalšie vydanie, založené na rozsiahlejšom materiáli, ktoré sa bude pripravovať s hlbšími znalosťami o slovenskom jazyku. Dnes by sme mohli urobiť malú paralelu k príprave lexikografických a gramatických diel a príručiek na základe korpusových databáz. V. Vážný v odpovedi na Bartekovu kritiku v Sborníku Matice slovenskej (1931) argumentoval predovšetkým dokladmi zo slovníkov a nárečí, sčasti aj citáciami z umeleckej literatúry. Jeho nevýhodou však bolo, že nemal v povedomí normu spisovnej slovenčiny, ktorá sa v tom čase začala ustáľovať (Jóna, 1963, s. 244). Vidieť to dokonca aj na jazyku, ktorým V. Vážný písal svoje jazykovedné práce. Výhodou H. Barteka zasa bolo, že túto normu dokonale ovládal, vyznačoval sa brilantným citom pre jazyk a, ako sa ukázalo, aj značnou predikciou. Pritom H. Bartekovi pri kodifikácii slovenčiny, resp. pri kritike jestvujúcej kodifikácie nešlo, pravdaže, len o pravopisné, hláskoslovné, tvaroslovné či slovníkové otázky. Chcel podať dôkaz aj o starobylosti slovenčiny a Slovákov a chcel, ako o tom presne hovorí I. Kružliak, „zachovať pôvodnú čistotu spisovného jazyka“ (Kružliak, 1986, s. 76). V uvedenej aktivite pokračoval aj vo svojej publikačnej činnosti v období, ktoré sme nazvali ako nemecké (porov. najmä jeho štúdie z roku 1965 *Kedy Slováci*

ci prišli k Dunaju? a Chvála slovenčiny). Vyjadrením tejto snahy a dôležitým medzníkom či „medzikrokom“ v tomto smere mali byť nové Pravidlá slovenského pravopisu. Valné zhromaždenie Matice slovenskej, v tom čase najdôležitejšej kultúrnej inštitúcie na Slovensku s autoritou aj vo vedeckých otázkach, ktoré sa konalo 12. mája 1932, neschválilo totiž Pravidlá, ako ich vypracoval V. Vážný, a uložilo Jazykovému odboru MS pripraviť opravené vydanie. H. Bartek v septembri 1938 predložil slovníkovú časť Pravidiel a v januári 1939 sa už všetkým členom vedeckých a umeleckých odborov MS, ako aj významným osobnostiam kultúrneho a vedeckého života, rozosielali ukázkové výtlačky Pravidiel, ktoré vypracoval sám H. Bartek. V marci r. 1939 zástupcovia Správy MS (J. Škultéty, J. Hronský a H. Bartek) mohli predložiť „opravené“ Pravidlá ministrovi školstva a národnej osvety. Pravidlá, ktoré vyšli napokon v r. 1940, však neprevzali všetky Bartekove reformné návrhy, z čoho vznikol „osobný spor nielen medzi Henrichom Bartekom a ministrom Jozefom Sivákom, ale aj medzi Henrichom Bartekom a Maticou slovenskou, resp. jej správcom J. C. Hronským“ (Kružliak, 1986, s. 76). Vtedajšie ministerstvo školstva na posúdenie pripravených Pravidiel (presnejšie na posúdenie toho, či pripravené Pravidlá nie sú príliš puristické) vymenovalo totiž univerzitnú pravopisnú komisiu v zložení E. Novák, J. Stanislav, D. Rapant a A. Mráz, ktorá, dalo by sa to tak povedať, neschválila predložený elaborát bez pripomienok (Jóna, 1963). Práve tým sa cítili H. Bartek, ale jeho spolupracovníci dotknutí a práve z toho dôvodu sa rozišli aj s vedením Matice, ktorú obviňovali z ústupčivosti (tento spor je podrobne opísaný vo vstupnom článku k časopisu Slovenský jazyk *Pokračujeme v práci*, Bartek, 1940). S uvedenými pohybmi súvisí aj pozbavenie H. Barteka² hlavného redaktorstva v Slovenskej reči. Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré vydala v r. 1953 Slovenská akadémia vied a umení, vyšli kompozične z prvých Pravidiel

² Že išlo o pozbavenie, a nie o dobrovoľné zrieknutie sa postu hlavného redaktora Slovenskej reči, že teda všetko neprebiehalo za pokojných, ale skôr za búrlivých a dramatických okolností, potvrdzuje aj list H. Barteka z 9. júla 1939, ktorý písal tajomníkovi vedeckých odborov Matice slovenskej dr. F. Hrušovskému: „Rezignoval som na miesto referenta Jazykového odboru preto, že som sa pridržal toho, čo som povedal p. ministrovi školstva, keď som vybadal, že Pravidlá nemieni schváliť ani po osobnom zásahu p. správca Škultétyho. Vtedy som vyhlásil pred p. ministrom, že „skladám pero ako referent Jazykového odboru MS“, lebo v odmietnutí Pravidiel videl som nedôveru nielen k mojej práci, ale aj k celej práci Jazykového odboru. – Správa MS miesto toho, aby aspoň formálne neprijala moju rezignáciu a aby urýchlila riešenie vecí, týkajúcich sa Pravidiel, jednoducho prijala moju rezignáciu a odňala mi redigovanie Slovenskej reči, hoci som sa bol dohodol, že Slovenskú reč budem redigovať. Tento postup správy dotkol sa ma bolestne. Nový redaktor p. správca Škultéty dňa 25. júna 1939, keď som mu oznámil, že Správa MS proti mojej vôli ma pozbavila redaktorstva SR, znovu mi odovzdal redakciu, no správa Matice slovenskej dňa 30. júna zas mi odňala redakciu SR, hoci deň predtým p. tajomník Hronský v súkromnom rozhovore vyslovil súhlas s tým, aby som redigoval Slovenskú reč ...“. Neplatí teda, ako sa to zvyčajne v literatúre o danom období uvádza, že H. Bartek sa aj redigovania Slovenskej reči vzdal z protestu.

slovenského jazyka z r. 1931, spresňovali sa však v otázkach gramatických úprav, prevzatí nových slov a viacerých ďalších poučiek, ako i kodifikačných riešení v slovníkovej časti v mnohom aj podľa návrhov H. Barteka. V niektorých prípadoch sa v nich dokonca siahlo k Bartekovmu elaborátu, k ukázkovému výtlačku Pravidiel (porov. Bartek, 1954, s. 36 – 37). Jeho meno sa však pri tom z pochopiteľných dôvodov neobjavilo. V úvode sa Pravidlá z r. 1953 vyrovnávajú v politickom žargóne daného obdobia s neprijateľným puristickým dedičstvom, ktoré sa stavia do protikladu s geniálnymi Stalinovými prácami. V tom čase úvody možno ani nemohli vyzerat' ináč. Je však pitoreskné, že napriek tomu sa z neschválených Pravidiel z r. 1939, resp. z Pravidiel 1940 väčšina vecí prebrala (podrobnú analýzu týchto prípadov možno nájsť u Š. Švagrovského a P. Žiga, 1994, s. 98 — 103). V rokoch 1953 až 1971 vyšlo, ako je známe, 11. nadväzujúcich vydaní týchto pravidiel pod vedením Š. Peciaru. Aj keď novodobé 2. vydanie z r. 1991 i 3. vydanie z r. 2000 prešlo radom zmien, zachovávajú sa v nich mnohé z Bartekových riešení.

Mimoriadne významným činom H. Barteka bolo založenie a redigovanie prvých siedmich ročníkov časopisu Slovenská reč, ktorých vedenia sa musel v r. 1939 nedobrovoľne zriecť, a v nadväznosti na to aj založenie časopisu Slovenský jazyk (1940)³, pri ktorom sa mu však nepodarilo dokončiť ani prvý ročník (vydávala ho súkromná spoločnosť Kompas). Najmä časopis Slovenská reč bol tým orgánom, v ktorom sa energicky postupovalo proti zblížovacím tendenciám a proti Vážneho kodifikácii. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 mali na spisovnú slovenčinu a jej kultivovanie, akokoľvek je to prekvapujúce, vlastne aj pozitívny vplyv. Bez výhrad ich prijala len časť slovenskej inteligencie, združenej okolo časopisu Prúdy (hlasisti) a predstavitelia českej inteligencie pôsobiacej na slovenských školách a úradoch. Ale, ako naznačuje aj P. Žigo (2000, s. 206), prítomnosť neprijateľných bohemizmov v Pravidlách jednoducho stimulovala J. Barteka a jeho spolupracovníkov k ešte väčšej aktivite, nútila ich ešte presnejšie formulovať svoje postoje a zintenzívnila ich detailnú prácu so slovom, pričom tieto diskusie vyvolali veľký záujem o spisovný jazyk aj v širokej verejnosti. Časopis Slovenská reč mala v tom čase okolo 4000 abonentov (Paulíny, 1979, s. 47), Tento „mesačník pre záujmy slovenčiny“ za vedenia H. Barteka sa zaslúžil o výskum slovenčiny, hoci jeho hlavným záujmom bolo ustáľovanie normy spisovnej slovenčiny. O istých vedeckých úspechoch tu hovoriť možno, aj keď je známe, že v prvých ročníkoch sa v časopise odtláčali v hojnom počte predovšetkým úryvky zo starších prác L. Štúra a

³ Nový časopis Slovenský jazyk si kládol „vyššie ciele než mala Slovenská reč, kde bolo treba bojovať za každé slovo“, hodlal sa venovať aj štylistike, výslovnosti, estetike jazyka, chcel však zároveň pokračovať „v doterajších očisťovacích snahách“. Redakcia časopisu svoj program aj plnila, dlho však s dychom bez prisunu financií nevydržala.

S. Czambla, J. Škultétyho, M. Godru a i.. Hlavný redaktor nemal zrejme k dispozícii dosť autorov, ktorí by do časopisu mohli prispieť pôvodnými prácami na primeranej úrovni. Od 3. ročníka sa odborná úroveň časopisu viditeľne zvyšuje, v čom sa zhodujú všetky komentáre o Slovenskej reči uvedeného obdobia (porov. aj Stanislav, 1937). O koncepcii Bartekovej Slovenskej reči ako celku však pritom platí hodnotenie J. Ružičku (1970, s. 66 — 67), ktorý teóriu presadzovanú v časopise zhrnul do štyroch téz: a) upadajúcu jazykovú prax treba obrodíť a očistiť od chýb a cudzích prvkov. Najvhodnejšími postupmi sú purizmus, metóda zákazov a príkazov často aj podľa historických a nárečových kritérií, badať záľubu v používaní irečitých slov, zvrátov a výrazov odlišných od češtiny, čo sa zdôvodňovalo hlavne chaotickým stavom praxe, b) v pravopise, hláskosloví a tvarosloví sa treba pridržať matičného úzu, čiže vlastne kodifikácie podľa Škultétyho redakcie Czamblovej Ručkoväti spisovnej reči slovenskej z r. 1919. Bolo to úsilie o kontinuitu a stabilizáciu vo vývine spisovnej slovenčiny. Aj v jej mene sa zo slovenčiny odstraňovali predovšetkým varianty zhodné s češtinou, c) v slovnej zásobe sa podporovali domáce a zdomácnené slová a dávala sa prednosť domácim slovotvorným postupom a odvodzovacím prostriedkom; pričom i v tomto prípade sa vystupovalo najmä proti českým slovám, prípadne aj germanizmom, d) vo frazeológii a syntaxi, ktoré v tom čase neboli preskúmané, sa odporúčalo pridržať dobrých autorov spisovateľov (najmä realistov) a živej ľudovej reči (najmä stredoslovenských nárečí) (porov. k tomu aj Pauliny, 1983, s. 237 – 238).

Na pokračovanie vychádza v časopise „brus“ P. Tvrdeho *Chybné slová a väzby, ktorým treba vyhýbať*, kde sa zväčša bez výkladu a argumentácie stavali proti sebe správne a nesprávne slová, ale hlavným autorom takto ladených „krátkych poučení“ sa vzápätí stáva H. Bartek. Ako ukazuje odtlačený súpis jeho prác, a ako to presne vypočítal L. M. Jánsky (1939/40), H. Bartek v siedmich ročníkoch Slovenskej reči uverejnil spolu 1 183 príspevkov tohto druhu (z celkového počtu 3 134 od všetkých autorov je to 37,7 %) a v Slovenskom jazyku pridal ešte ďalších 237 príspevkov. K nim treba pripočítať aj poučenia v príručkách typu *Kurz správnej slovenčiny* (1938), *Slovník chybných slov a výrazov* (1940) a i. a len tak dostaneme obraz o jeho účinkovaní v danej oblasti. Treba však pripomenúť, že niektoré poučenia sa opakujú, dokonca aj v rámci toho istého periodika. Ide o prípady, keď autor považoval zrejme za potrebné pripomenúť daný prípad ako osobitne závažný, alebo keď sa mu zdalo, že na poučenie prax dostatočne pohoťovo nereaguje (mnohokrát sa opakuje napr. poučenie: nie *bud'* – *alebo*, ale *alebo* – *alebo*).

Väčšina uvedených „drobností“ je namierených proti bohemizmom (podľa výpočtov L. M. Jánskeho v rámci Slovenskej reči je to až 46,5 %), menej proti germanizmom a hungarizmom (z nich tu možno nájsť napr. poučenia, že *krémeš* má byť správne *krémovník*, *zvykne robiť* je dobre po slovensky len *robíeva*, že hunga-

rizmami sú aj výrazy *bezočivý* a *podchvilou*). Mnohé z poučení sa týkajú slov a výrazov, ktoré sa dnes v slovenskom prejave sotva vyskytnú, hoci v tom čase ich H. Bartek vo svojom okolí zrejme počul (*auktor* namiesto správneho *autor*; *dosavádnny* namiesto *doterajší*; *hod'as*, *hod'asko* namiesto *hoci*; *skľudzeň* namiesto *žatva*; *kalauz* namiesto *sprievodca*; *ček* namiesto *šek*; *bydliť* namiesto *bývať*; *dopluť* namiesto *doplávať*; *hrobitov* namiesto *cintorín*). Iné pripomínajú boj s veternými mlynmi, často však ide o nepresný odhad vývinu či o vedomú folklorizáciu. Sem možno zaradiť spomínané Bartekovo upozornenie, že v ľudovej reči žije len dvojica spojok *alebo* – *alebo* a *bud'* – *alebo* je bohemizmus, ktorému sa treba, alebo, ako sa vtedy hovorilo, ktorému treba vyhýbať (SR, 1, s. 65). Slovo *argot* navrhoval nahradiť domácim výrazom *vrava*, takže by potom bola *detská vrava*, *zbojnická vrava*, *vrava ľudu na Kysuciach* a i. – Bartekove príklady (SR, 1, s. 66). Za neprípustné prebratie z češtiny (kde je to vlastne germanizmus, porov. nem. geheimnisvoll) považoval aj slovo *tajuplný*, odporúča používať len *tajomný* (SR, 1, s. 14). Nie je správne podľa neho ani sloveso *docieliť*, v slovenčine môže byť len *dosiahnuť* (SR, 1, s. 67 aj SR, 3, s. 247). Rieka môže byť iba *plavná*, nie *splavná* (SR, 1, s. 68). Bohemizmom je ďalej podľa neho aj *pôda*. Slovenský sedliak povie iba, že má *dobrá zem* a výraz *pôda* (poslovenčené české puda) je teda v slovenskom slovníku zbytočný (SR, 1, s. 68). Podľa H. Barteka sa treba vyvarovať aj výrazu *považovať*, dobré je len *pokladať* (SR, 1, s. 189). Vývin spisovnej slovenčiny nedbal ani na jeho poučenie, že z troch výrazov *mrazivo*, *sladoľad* a *zmrzlina* si treba vybrať prvé, lebo druhé je umelé a tretie české (SR, 1, s. 234). Takisto u používateľov nenašlo ohlas jeho odporúčanie, aby sa namiesto dvojslovného názvu *opojný nápoj* zaviedol – aj v lekárskej terminológii – výraz *opoj*. Je charakteristické (charakteristické pre folklorizujúci prístup, typický pre vtedajšiu Bartekovu skupinu), že odporúčaný výraz „objavil“ a zapísal, ako sa tu pripomína, vo Vyšnom Sliači sám S. Czambel (SR, 1, s. 190). Takisto sa neujalo *krájané* namiesto *nárezu* (SR, 2, s. 32), či *badat'* namiesto *bádat'* („často sa chybne píše *bádat'*, *bádatel'*“) (SR, 2, s. 91). Činžák sa nevystriedal výrazom *nájomný dom* (SR, 6, s. 175), *kontrarevolúcia protirevolúciou*. Pri *paginovať* by sme sa podľa H. Barteka mali uspokojiť s výrazom *stránkovať*, pri trojici slov *názor*, *náhľad*, *mienka* len s *mienkou* (SR, 1, s. 67), *slúchadlo* je načas nahradiť *počúvadlom* (SJ, s. 155), *akcionára účastinárom*, význam *osvedčiť sa v niečom* treba nahradiť spojením *dokázať sa v niečom* (porov. aj Pravidlá slovenského pravopisu, Bartek, 1956) a pod. Turčiansky Sv. Martin odporúčal H. Bartek vyslovovať s mäkkým *t'* (veď v nárečích je Marcin) („Keď Martin, tak aj Bratislava“, SJ, s. 300). Zabudol však, alebo nebol informovaný, že niektoré iné stredoslovenské nárečia naznačujú v tomto mene tvrdú výslovnosť (v ipel'skonovohradských nárečiach, v ktorých pôvodný reflex *y* dal *e*, sa vyskytuje forma Marten, porov. Jóna, 1944, s. 334). Nečakané je najmä to, že H. Bartek túto mäkkú

výslovnosť presadzoval aj proti martinskému úzu, ktorý bol preň vzorom. Takisto zámeno v nominatíve plurálu *tí* odporúčal vyslovovať mäkko, čo zrejme súvisí s nedostatočným ohľadom na systém (Jóna, 1944). Neuznával odvodeniny typu *antropologička, geologička, filologička* odporúčajúc namiesto nich tvary *antropolóčka, archeolóčka, filolóčka* (porov. Peciar, 1959, s. 292). Niektoré iné Bartekove odporúčania doteraz narážajú na odpor, hoci v kultivovanom, najmä písanom prejave sa viac alebo menej rešpektujú, napr. *strek* namiesto *strik* (SR, 1, s. 39, SR, 4, s. 80), *o hodinu*, nie *za hodinu* (SR, 1, s. 95), *závisieť od niečoho*, nie *na niečom* (SR, 1, s. 143), *bielizeň*, nie *prádlo* s vysvetlením, že *bielizeň* je stredoslovenská (SR, 1, s. 234), *ísť po vodu*, nie *pre vodu* (SR, 2, s. 31), nie *akonáhle*, ale *len čo, sotva, ledva, tolko čo* (SR, 6, s. 62). V tejto funkcii máme dosť spojok a aj dobrí spisovatelia sa tvaru *akonáhle* oddávna vyhýbajú. Tu sa však už neuvádza, že slovo *akonáhle* možno nájsť aj v stredoslovenských nárečiach. No väčšina poučení z pera H. Barteka je aj z dnešného pohľadu adekvátne. Pripomeňme, že na návrh H. Barteka sa prijali, aj keď iba neskoršie, i viaceré ďalšie pravopisné zmeny, ktoré sú skutočným „obľahčením“ slovenského pravopisu: a) jednotné písanie množného čísla minulého času typu *ženy sa prechádzali, deti spievali, muži pili*, b) viazanie predložiek *z* a *zo* s genitívom a predložiek *s* a *so* s inštrumentálom (dovtedy bolo *s hľadiska* i *z hľadiska, so stanoviska* i *zo stanoviska*) c) písanie predpôň *s-* a *so-* podľa skutočnej výslovnosti⁴, t. j. *zobrať, zbierať, zdierať, zodrať, zložiť, zväzať* atď., d) označovanie dlhých samohlások vo vžitých slovách cudzieho pôvodu, napr. *agronóm, agronómia, anatóm, anatómia, filológ, filológia* atď. (porov. Bartekovu recenziu Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953, Bartek, 1954, s. 36). Pri spojení *Slovenská matica* (SR, 1, s. 14) H. Bartek hovorí dokonca o „horlivých opravovateľoch slovenčiny“, o „prílišnom purizme“ o „neschopnosti rozlíšiť odtienky rečové“. Je všemožne proti tým (SR, 1, s. 188), čo chcú slovo *všemohúci* poslovenčiť na *všemožúci*. Nejde tu podľa neho o bohemizmus, ale o archaizmus. „Slová prastaré, keď sa raz vžily, neslobodno hláskoslovne poslovenčovať“. Pri slovách *povetrie* a *vzduch* (SR, 1, s. 235) tvrdí, že *vzduch* sme prebrali z češtiny, kde je to rusizmus, ale je potrebné, nemôžeme ho vždy nahradiť *povetrím*.

Niet pochýb o puristickom zameraní časopisu *Slovenská reč* vedenej H. Bartekom, k purizmu sa hlavný redaktor napokon otvorene aj hlásil (porov. rubriku

⁴ Trochu kurióznym komentár k tejto veci možno nájsť v spomienke na činnosť univerzitnej komisie u L. Nováka (1967, s. 72). V písaní predpôň *s-*, *z-* „boli sme pôvodne dvaja za a dvaja proti. Mráz okrem mňa za, Rapant a Stanislav proti. Potom pretiahli Mráz na opačnú stranu a tak bol konečný pomer hlasov 3 : 1. Preto som musel ako referent recenznej komisie na svoju osobnú tragiku referovať úradne u ministra školstva a národnej osvety, že univerzitná recenzná komisia je proti matičnému návrhu. Tak sme to vtedy pochovali. Potom bolo však priam nevyhnutné, aby sa to uskutočnilo v päťdesiatom treťom roku“.

Slovenskej reči *Puristické drobnosti*)⁵. Ale bol to práve H. Bartek, ktorý do Slovenskej reči objednal štrukturalistické a ortoepické články Ľ. Nováka *Fonologia a štúdium slovenčiny, K základom slovenskej ortoepie, Ľudovít Štúr a fonetický pravopis*, z ktorých si všetky zaslúžia prívlastok priekopnícke, a uverejnil ich zväčša na čelnom mieste v časopise, a do Slovenského jazyka zasa kompozično-štylistické články E. Paulinyho venované prozaickým dielam T. J. Gašpara, Ľ. Ondrejova, M. Figulí, M. Kukučina a B. S. Timravy. Bol to H. Bartek, ktorý preložil a v Slovenskej reči zverejnil Tézys pražského lingvistického krúžku o kultúre spisovnej reči. V komentári k nim dokonca tvrdí, že sa u nás „už dávno uplatňujú, no nie vždy dosť dôsledne“. Pražskému lingvistickému krúžku pripisuje zásluhu, že svoje tézy formuloval jasne a odel ich do rúcha modernej lingvistickej terminológie. Pravda, nie je isté, či sa dá tak jednoducho spojiť puristický prístup s prístupom funkčno-štrukturalistickým. Tézys pražských lingvistov sa zdajú aj H. Bartekovi „priširoké“, lebo ich možno rôzne vykladať a podľa neho v ich mene sa vlastne obriaňujú germanizmy v češtine. Ľ. Novák pritom hodnotí, aj keď sa to týka skôr historických výkladov, Bartekove pokusy zužitkovať pokroky modernej lingvistiky pražského smeru dosť negatívne. H. Bartek podľa neho neadekvátne chápe a teda nevhodne používa najmä fonologickú terminológiu, „ponecháva popri nej často termíny staršej jazykovedy pozitivistickej orientácie, takže týmto činom dospieva niekedy k typicky eklektickým výkladovým pokusom“ (Novák, 1980, s. 206 — 207, 209). Vyčíta mu, že používa „zamieňavo“ termíny *ústrojnosť* a *systém*, termíny *kmeňoslovný* a *morfonologický*, že nerozoznáva systém a štruktúru, neodlišuje dostatočne fonologické od fonetického a že v danom kontexte používa namiesto *prvkov*, *elementov* či *zložiek zjavy*. Ľ. Novák dokazuje Bartekov eklekticismus s dostatočnou presvedčivosťou (porov. aj Novák, 1936, s. 176n., kde sa výhrady týkajú Bartekových výkladov synchronnej fonológie), takže mu nemožno nechať za pravdu⁶. V tejto veci potom H. Bartek pripomína do istej miery jedného zo svojich

⁵ J. Kačala v článku *Fonematický a historicko-etymologický princíp vo vývine slovenskej pravopisnej sústavy* (2000, s. 333) tvrdí, že kvalifikovať H. Barteka ako vedúceho puristu na Slovensku, predstavuje duch bývalého režimu, ktorého sa treba čo najskôr zbaviť. Ak sa však aj v nových encyklopédiách uvedie, že to bol hlavný predstaviteľ purizmu na Slovensku v 30. rokoch, konštatuje sa iba skutočná realita, ktorú napokon potvrdil aj sám H. Bartek. Inou vecou je politické škandalizovanie tejto osoby, ktoré sa však v novej odbornej literatúre už nevyskytuje.

⁶ Dôležité je celkové Novákovo hodnotenie H. Barteka, ktoré sa nájde v recenzii na nový časopis *Slovenský jazyk* (Novák, 1939/40): „H. Bartek nielen úspešne redigoval za mnohé roky Slovenskú reč, lež aj udával celému opravnému pohybu smer. Jeho výrazná osobnosť zdanlivo jednostranne radikálna, neraz miernila reformné snahy, ktorých hlavnou hybnou silou bola v časoch politického boja za slovenskú autonómiu snaha odklonom od češtiny a návratom k starším fázam vývinu slovenskej spisovnej normy podčiarnuť svojráznosť slovenčiny. I keď zhodnotenie z vyššej dejinnej perspektívy bude môcť uviesť popri kladných súdoch aj niektoré rezervy, nemení to nič na celkovej praktickej osožnosti veľkej práce, ktorú vykonala Slovenská reč vo svojich siedmich ročníkoch pod vedením H.

veľkých oponentov – J. Stanislava, ktorý sa takisto pokúsil aplikovať štruktúrnu fonológiu vo svojich *Liptovských nárečiach* (1932). Po silnej kritike zo strany štrukturalistov túto metódu a terminológiu však opustil. Neskôr ju opustil aj H. Bartek, hoci výhrady proti jeho aplikácii neboli ani zďaleka také razantné a intenzívne ako v prípade J. Stanislava.

Aj v článku *O správnosti jazykovej* H. Bartek tvrdí, že slovenskí lingvisti by sa mali približovať stanovisku pražského lingvistického krúžku, čo však na tomto mieste vyznieva dosť deklaratívne, lebo v danom výklade sám pracuje zväčša s kategóriami ako cit, dobrý autor, ľudová reč. V tomto rámci zároveň tvrdí, že „pri posudzovaní jazykovej správnosti nezáleží na tom, či slovo alebo väzba je z nemčiny, maďarčiny, francúzštiny, češtiny alebo z niektorého nášho dialektu, keďže napríklad hláskoslovne chybný dialektický tvar alebo nepotrebné dialektické slovo je práve takým hriechom proti správnosti spisovnej reči ako ktorýkoľvek maďarizmus a germanizmus“ (Bartek, 1933/34, s. 16). Trochu sa toto konštatovanie kríži s jeho viackrát zdôrazňovanou tézou, že spisovný jazyk sa má tvoriť podľa možnosti z domách základov a zdrojov.

V článku *K problému cudzích slov* (s. 178 – 182) uznáva, že niet jazyka bez cudzích vplyvov. Treba však vedieť, či sú preberané cudzie slová na osoh, alebo na škodu jazyku, a to podľa H. Barteka dosiahneme tak, že preskúmame ich štruktúru a funkciu. V ďalšom výklade nachádzame už len rozvíjanie tézy, že zrejším obohatením jazyka sú s určitosťou slová, ktoré majú „zhodnú fonologickú ústrojenosť so slovenčinou“. Iné treba preobliecť do slovenského rúcha (príklad: *bélyeg – bilag*). H. Bartek však zároveň pripomína, že ešte pred sto rokmi sme mali inteligenciu štvorjazyčnú, hovoriacu po slovensky, latinsky, nemecky a maďarsky. Nehodnotí to pozitívne ani negatívne, len upozorňuje, že „takéto okolnosti veľmi účinne napomáhaly prejímať cudzie slová, a to nielen v reči vzdelancov, ale aj v reči ľudovej“ (Bartek 1933/34, s. 179).

Pre posúdenie odbornej línie H. Barteka je dôležité odcitovať aj fragment z článku *Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina* (Bartek, 1933/34), kde sa píše: „Aj pri rytmickom zákone išla spisovná norma svojou cestou a nekryje sa celkom so strednou slovenčinou“, z čoho je zrejmé, že „spisovná reč má svojej vývinové smernice, že sa nestotožňuje vo všetkom so strednou slovenčinou, že za osemdesiat rokov svojho vývinu nadobudla si istú tvárnosť, ktorú nemožno porušovať ... Spisovná reč slovenská nesmie sa vzdať toho, čo sa v nej dobrého vývinom ustáľilo, ale aj naopak, nesmieme požadovať prílišné postredoslovenčenie spisovnej slovenčiny v tých veciach, v ktorých je ona už ustálená. Stredná slovenčina má nám slúžiť v pochybách, neistých a neustálených prípadoch za kritérium, podľa

Bartka“ (s. 370).

ktorého sa rozhodujeme pre nejaký tvar alebo dvojtvar“. Tu takisto badať istý odstup od zvyčajného puristického zmýšľania a puristického inštrumentária i azda odkaz pre súčasné diskusie o tzv. rytmickom zákone v spisovnej slovenčine.

Ani Bartekova štúdia *Bohatstvo slovenčiny* (s. 217 — 224) nezodpovedá celkom predstavám o čítankových puristických prístupoch a postojoch. H. Bartek v nej reaguje na hlasy o úpadku a skaze nášho jazyka, na „bedákanie nad pokazenosťou dnešnej slovenčiny“, poprestýkanej cudzotami. „V skutočnosti stav spisovnej reči slovenskej“ – hovorí H. Bartek – „nie je vôbec taký zlý, ako by sa zdalo tým, čo pozorne sledujú Slovenskú reč“. Treba mať na zreteli, že cieľom Slovenskej reči je upozorňovať na chyby a tento časopis sa nemôže zaoberať systematickejšie „množstvom kladných stránok slovenčiny“. Trochu nezvyčajné a nečakané od predstaviteľa puristov, ktorých obvyklou predstavou je, že liečia nezdravý jazyk, že mu pomáhajú pozdvihnúť sa z úpadkového či poklesnutého stavu, ktorý by sa bez ich pričinenia stále viac prehlboval. A aby H. Bartek presvedčil „našich bojkov“, že slovenčina má v sebe tú iskru, ktorá jej zaručuje „utešený vývin do budúcnosti (!)“, predkladá svoju tézu o bohatstve slovenčiny.

Základným atribútom slovenčiny, ktorý je zároveň aj prejavom jej bohatstva, je jej ľubozvučnosť, ktorú H. Bartek vymedzuje v kontraste k češtine. Problematike ľubozvučnosti venuje H. Bartek množstvo článkov (porov. najmä jeho rozsiahlu štúdiu *Ľubozvučnosť slovenčiny*, ktorá vyšla v piatich pokračovaniach v Slovenskom jazyku, Bartek, 1940), pričom tento jeho ortoepický výklad sa uzaviera v obľúku v monografii *Správna výslovnosť slovenská* (Bartek, 1944)⁷. V zásade ide o

⁷ Kniha *Správna výslovnosť slovenská* (1944) patrí ináč medzi najprepracovanejšie ortoepické príručky u nás. Mohli sa o ňu oprieť aj novodobé *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Ortoepii sa H. Bartek venoval pritom od začiatku svojej kariéry. V jednom z prvých článkov *Výslovnosť niektorých dvojhlasok* (Bartek, 1932/33) polemizuje najmä so *Slovenskou mluvnicom* J. Damborského, ktorá odporúčala výslovnosť typu *dieľka, cirkef*. Aj redaktorstvo v časopise *Slovenské divadlo* a vôbec spolupráca s divadelnou scénou mu poskytovali námety na články z tejto oblasti. Dôležité sú jeho analýzy štúrovskej prozódie i všeobecných prozodických otázok (najmä slovného a vetného prízvuku v slovenčine). H. Bartek písal recenzie i na básnické zbierky, kde si všimol ich jazykovo-formálnu stránku (napr. u J. Smreka). Poéziu však čítal podľa všetkého príliš gramaticky (vyčíta básnikom napr. to, že raz píšu *vo svoj* a raz *v svoje*, neobvyklý slovosled a pod.) a nie je veľmi náchylný uznať ich licenciu v týchto veciach.

Vcelku však výkladu H. Barteka v *Správnej výslovnosti slovenskej* možno vysloviť výčitku, že sa tu často nerozlišuje javisková výslovnosť od hovorovej, čo je pri zanedbávaní stylistických kritérií v tomto hnutí aj pochopiteľné. Ale niekedy sa dostatočne nediferencuje ani medzi spisovnou a nárečovou výslovnosťou. V niektorých prípadoch sa diskutabilne interpretuje i vzťah medzi pravopisom a výslovnosťou. H. Bartek tvrdí, že výslovnosť je celkom nezávislá od pravopisu, čo dovádza do extrému. V ortoepickom slovníku, ktorý je súčasťou práce *Správna výslovnosť slovenská*, zapisuje napr. v súlade s Pravidlami z r. 1940 slovo *telefonný*, ale ako výslovnosť tu uvádza podobu *telefonni* (podobných prípadov sa tu nachádza veľké množstvo, porov. Jóna 1944, s. 333). H. Bartek odporúča vyslovovať v na konci slabiky ako *u* (nie *f*), ale nie je v tom dôsledný: v genitive plurálu pri slove *salva* žiada vy-

striedanie dlhých a krátkych slabík a, povedané modernou terminológiou, o ich rovnomernú fonologickú zaťaženosť, v čom sa zrkadlí bohatstvo slovenčiny. H. Bartek tu nadväzuje na J. Kollára, ktorý sa pokúšal, ako je známe, zľubozvučniť češtinu prostredníctvom slovenčiny, ale aj na M. Rázusa a v istom zmysle aj na L. Nováka⁸. Podľa H. Barteka čím viac má jazyk zvučných hlások, tým je ľubozvučnejší (uvádzajú sa aj príklady *nosme, kúpme, píšme, ku kráľovi, v aute*, kde na rozdiel od češtiny dochádza k znelostnej asimilácii v prospech znelých hlások). Čím má jazyk viac zdvojených spoluhlások, tým je pôsobivejší. V tejto súvislosti ako osobitné ľubozvučné prvky uvádza slovenské dvojhlásky, ba i trojhlásky (*dieuča, polieuka, chlieu*; potom aj stredoslovenské *dau, brau* sa mu zdajú ľubozvučnejšie ako spisovné tvary *dal, bral*). Pri vymedzovaní pozitív slovenčiny sa ďalej opiera o to, že slovenčina má menej germanizmov ako čeština. Na inom mieste v štúdiu *Ešte o správnosti jazykovej* (Bartek, 1933/34) hovorí, že kým na dnešnej češtine sú zjavné umelé vplyvy českých „gramatikárov“ 19. storočia, v spisovnej slovenčine sa nájde umelých zásahov len málo. Slovenčina je veľmi ekonomická a navyše poskytuje možnosti neuveriteľných mnohostupňových slovotvorných postupov ako je *hlava, hlávka, hlavička, hlávočka, hlavčička, sadat', sadkat' si*, má unikátne zdvojené predložky typu *spred, spopred, spoza, sponad, spopod*, predpony typu *povynakladať, poprikladať, poprepúšťať, podonášať, poodnášať, povyhadzovať, naprepisovať* atď. Najpodrobnejšie sa touto témou zapodieval vo svojom – podľa našich zistení – poslednom publikovanom článku *Chvála slovenčiny* (Bartek, 1965).

Výskumy v oblasti historickej jazykovedy tvoria dôležitú súčasť vedeckej práce H. Barteka. Z konceptu listu *O Weingartovi a všeličom inom*, citovanom vyššie, sa dozvedáme, že ako dizertačnú prácu predložil spis *Rozbor najstarších slovakizmov*, za ktorú sa mu dostalo od školiteľa M. Weingarta verejnej pochvaly. Ten danú prácu poskytol aj L. Novákovi, ktorý ju viackrát citoval vo svojich publikovaných prácach (napr. v štúdiu *K otázke jerových striednic*, 1931). Patrí už do sféry mimolingvistických udalostí, že ten istý školiteľ hodnotil uvedenú prácu ako nedostatočnú pri rigoróznejskej skúške (tá sa konala na nešťastie pre H. Barteka pol-

slovovať *sálf*. Pri slovách ako *sloh, sloha, smer, svah* nájdeme v slovníku u Barteka výslovnosť *zloch, zloha, zmer; zvach*, hoci v súlade s ortografiou ponecháva výslovnosť pri slovách *smeti, smotana* a i. *Senník, denník* žiada vyslovovať takmer nevysloviteľným spôsobom ako *senňík, d'enník, prezidentský, asistentský* zasa ako *prezidentský, asistentský*, čo podľa E. Jónu, ktorý túto prácu podrobil značnej, ale objektívnej kritike, možno vysvetliť len tak, že H. Bartekovi chýba fonetické školenie (bol len odborníkom v kultúre reči), ale v tejto práci pochybil aj v systémovom myslení (Jóna, 1944).

⁸ Ide najmä o štúdiu L. Nováka *O zvukových hodnotách spisovnej slovenčiny* uverejnenú v 1. ročníku Slovenských smerov umeleckých a kritických (1934), v ktorej sa autor pohybuje na pevnej vedeckej pôde a jeho závery sú plne akceptovateľné, ba i objavné. Nie je to už však celkom prípad Bartekových „ľubozvučnosti“ štúdií, ktoré túto pôdu neraz opúšťajú.

druha mesiaca po vyjdení jeho kritiky Pravidiel slovenského pravopisu v Slovenských pohľadoch). Prvou štúdiou H. Barteka vôbec bola historická štúdia o maďarskom *gy* a slovenskom *dz* v časopise Bratislava (1930). Diskutuje v nej najmä s J. Melichom o výklad slov *megye*, pričom dokazuje, že maďarské *gy* tu pochádza zo slovenského *dz*, resp. *dz*, argumentujúc slovenskými miestnymi názvami. Historickú štúdiu o slovenskom *g* a *h* uvereníl aj v Revue des études slaves (1931). V zborníku na počesť Jozefa Škultétyho, ktorý spoluredigoval, odtlačil štúdiu *Slovenské výsledky praslovanských prízvukných akútových dĺžok* (1933), v Slovenskej reči uverejnil takisto viac príspevkov z dejín slovenčiny, napr. o pôvode prípony *-iec* (Bartek, 1934), aby v r. 1936 vydal aj rozsiahlejšiu samostatnú prácu *Príspevok k dejinám slovenčiny* a v r. 1937 uverejnil zasa v Slovenskej reči rovnako rozsiahle *Nové príspevky k dejinám slovenčiny*, kde sa pustil do diskusie s L. Novákom. Venoval sa aj viacerým slovenským toponymám či starým slovenským antroponymám (1940). L. Novák Bartekov pokus o výklad dejín slovenčiny hodnotí vo vzťahu k svojmu výkladu ako krok späť (Novák, 1980, s. 211). H. Bartek vo svojej interpretácii vývinových zmien cez predpoklad existencie tzv. druhotných jerov skutočne nepostihol rozdiel medzi vývinom v strednej slovenčine a vývinom v iných nárečiach, čo je také dôležité v teórii L. Nováka. Bartekova teória naozaj asi nespokytuje taký elegantný explikačný rámec pre výklad vnútorných dejín slovenčiny ako teória L. Nováka, ktorú rozvinul E. Pauliny, navyše keď L. Novák v Bartekovej teórii objavuje aj iné vážne trhliny a logické chyby (porov. Novák, 1980, s. 184). Ale to neznamená, že H. Bartek nepreukázal aj v tejto oblasti originalitu myslenia a rozsiahle slavistické a historické vedomosti. Patrí mu zásluha, že zhromaždil najväčší materiál k niektorým typom zmien (Novák, 1980, s. 188). Tieto Bartekove práce potom našli pokračovanie v rámci jeho nemeckého obdobia v exilových zborníkoch a časopisoch, kde mu vyšli štúdie *Kresťanstvo a slovenčina* (1947), *Slováci a ríša kráľa Sama* (1954), *Pôvod názvov Slovan a Slovák* (1956; 1958), *Strachota. Metodovo slovenské meno* (1964), *Kedy prišli Slováci k Dunaju?* (1965) a i. V prvej zo spomínaných štúdií skúma etymológiu slovenských slov a spojení, ktoré súvisia s kresťanstvom, ako sú napr. *Zdravas, posväť sa meno Tvoje, Ježiš, Žid, Jezuliatko, kríž, rakva, pohan, striga, omša, koleda, kostol, kmotor, cmiter, cintorín, pápež, anjel, evanjelium, arcibiskup, oltár, diabol, kláštor, mních, opát, víno, vinohrad, krst, kresťan, kňaz* a mnohé iné. Brožúra o výklade pomenovaní Slovan a Slovák je známa aj v našej domácej jazykovednej literatúre. Uvedené štúdie tohto obdobia by bolo treba podrobne zhodnotiť a posúdiť ich prínos pre súčasný historický jazykovedný výskum.

V osobnej korešpondencii H. Barteka, ktorú sme spolu aj s knihami dostali do daru od vedenia kláštora Nideraltaich pri návšteve v r. 1998, možno nájsť zmienky o tom, na čom H. Bartek pracoval a čo pripravoval v čase svojho nideraltaického

pobytu. V liste zo 17. decembra 1968 len naznačuje, že sa zaoberá štúdiom slovenčiny 9. storočia a v súvisi s tým slovenskou účasťou na tzv. cirkevnoslovenskej literatúre. V liste z 31. decembra 1969 už uvádza podrobnejšie, že všetok svoj voľný čas venuje, a to bez ohľadu na to, či výsledok tohto úsilia vyjde tlačou alebo nie, skúmaniu cyrilometodských pamiatok s cieľom zistiť v nich stopy slovenčiny. „Podľa mňa v dobe cyrilometodskej sa prekladalo predovšetkým z latinčiny, napr. Missa Romana (nazývaná aj Missa Sti Petri)⁹, ktorej preklad schválil pápež r. 868, bola preložená do slovenského nárečia najneskôr roku 864. K tomuto záveru som prišiel rozborom omšového kánonu (fotokópie ostatných častí prekladu Rímskeho Misálu ešte nemám). Ale aj Evanjelιά boli preložené najsamprv z latinčiny a len neskôr grécizované, t. j. opravované u pravoslávnych Slovanov, – postupne od 11. storočia. I niektoré knihy Starého zákona, ale aj Regula Sti Benedicti, Vita Sti Benedicti od pápeža Gregora Veľkého, prirodzene, Gregorove kázne a iné diela (rituál, ponenciál atď.) boli preložené z latinčiny, a to slovenskými kňazmi. Slovom: staroslovenská literatúra sa začala u našich predkov. Lingvistické dôkazy, ktoré sa mi podarilo zistiť, sú dostatočne presvedčujúce. Ide len o to, aby som na diele mohol spokojne pracovať vo výhodnejších podmienkach, než mám tu, kde niet slovanských slovníkov a inej literatúry“.

V pozostalosti H. Barteka (podrobne o tom referujeme v článku *Z kníh Henricha Barteka*, Ondrejovič, v tlači) sme okrem množstva poznámok a náčrtov najmä z oblasti bavorsko-veľkomoravských vzťahov našli aj koncepty, resp. vstupné časti či fragmenty kapitol o hláskoslovných zmenách v danom období, o hláskoslovnom inventári a štruktúre slov v “slovanskom” jazyku 9. storočia. Vo viacerých osobných listoch H. Bartek hodnotí doterajšiu literatúru z danej oblasti (K. Horálek, Jagič, M. Weingart a i.). V liste zo 7. septembra 1967 načrtáva aj kompozíciu svojej budúcej práce, ktorú sa mu však už dokončiť nepodarilo.

Ako jasne naznačuje bibliografický súpis H. Barteka, dielo tohto autora je skutočne rozsiahle a mnohostranné. Niektoré jeho aktivity sme prebrali podrobnejšie, iným sme sa venovali len ilustratívne, niektorým vôbec nie (zanedbateľná nie je napr. ani jeho vydavateľská a editorské činnosť – najmä vydanie Bernolákovej *Dissertácie* a Štúrovho *Nárečia slovenského* v prepise do súdobej spisovnej slovenčiny). Bol to v každom prípade plodný a originálny autor, ktorý svoju základnú puristickú orientáciu prekračoval, jeho erudícia mu nedovoľovala trvalo ostať v riečisku purizmu. Veľmi dôležité v tomto prípade je, že sa vyvážene venoval súčasným i historickým aspektom slovenského jazyka, čo mu umožnilo korigovať mnohé tézy mladogramatizmu. Platí o ňom to, čo povedal na margo slovenských puristov E. Pauliny vo svojom povestnom úvode k časopisu *Slovo a tvar* (Pauliny,

⁹ O tejto problematike novšie písal Š. Švagrovský v štúdiu *Z histórie slovenských prekladov byzantských liturgických textov* (1998)

1947): „Uvedomujeme si, že nie je možné ani spravodlivé paušálne zavrhnúť úsilie a prácu puristov, ktorí vyvíjali svoju činnosť v oblasti slovenského spisovného jazyka hlavne v rokoch 1931—1938. Najmä ich zásluhou ... ustálily sa výkyvy v hláskoslovnej a gramatickej norme spisovnej slovenčiny, ba v mnohom sa ustálil aj slovník“. E. Pauliny v tom istom článku však nezakrýva ani neblahé stránky purizmu, ktorý po roku 1940 síce slabne, ale pretrváva jeho „dedičstvo“ (porov. aj pozn. č. 6). Ide o to, že podľa E. Paulinyho sa slovenský inteligent práve ich vinou prestal pokladať za spolutvorcu spisovného úzu, lebo si zvykol na úlohu trpného príjimateľa puristických príkazov. Puristi totiž nepodkladali zväčša svoje tézy dokazovaním, ale jednoducho ich predkladali ako hotové nepochybné pravdy, stojac za nimi iba svojou autoritou obhajcov tézy o samobytnom národe. E. Pauliny aj na konferencii o teórii spisovného jazyka konca 70. rokov upozornil, že pri hľadaní účinných prostriedkov na zvýšenie kultivovanosti spisovného jazyka by bolo najväčšou chybou, keby sa bez invencie kopíroval postup, ktorý mal úspech v tridsiatych rokoch“ (Pauliny, 1979, s. 46—47). Treba hľadať cesty nové. Napokon aj J. Kačala tvrdí, že princípy, z ktorých H. Bartek pri svojej práci vychádzal, boli „vedecky odôvodniteľné a správne“ (Kačala, 2000, s. 334), treba doplniť, že pri prieniku a rozvinutí učenia pražského lingvistického krúžku na Slovensku už v 30. rokoch, sčasti zrejme boli, ako sme o tom referovali, nevyhnutne aj prekonané.

Bartekovo dielo sa vyznačuje hlbšími a plytšími miestami, považovali sme za potrebné upozorniť aj na tieto jeho stránky. Jeho miesto v dejinách slovenského jazykovedného myslenia je však i tak mimoriadne dôležité, v danom čase stála jeho osoba dokonca v centre „jazykového“ diania na Slovensku. Prepájal rôzne smery na scéne slovenskej jazykovedy. Väčšinu prác publikoval v slovenskom období, v emigrácii uverejňoval skôr ojedinele, hoci na témach sústavne pracoval. Napriek vysokej autorite H. Barteka, ktorej sa v 30. a ešte aj v polovici 40. rokov 20. storočia na Slovensku nepochybne tešil, i napriek jeho značnej predvídavosti, o ktorej svedčia aj spomínané „návraty“ Pravidiel k jeho textom, sa naň postupom času takmer zabudlo. Prečo k tomu došlo, či prečo k tomu muselo dôjsť, naznačujú už niektoré publikované články venované H. Bartekovi, ale otázky s tým súvisiace nie sú ešte zodpovedané v úplnosti. Sú to všetko témy pre ďalší výskum, ktorý na slovenskú jazykovedu ešte iba čaká. Dobrou príležitosťou na nové priblíženie sa k Henrichovi Bartekovi, k jeho dielu a redaktorskej a organizátorskej činnosti, je nadchádzajúce 70. výročie založenia časopisu Slovenská reč, s ktorým ho pupočnou šnúrou spája úvodných sedem ročníkov. Slovenská jazykoveda si iste nezabudne dôstojne pripomenúť ani toto dôležité jubileum.

BLANÁR, V.: Teória spisovného jazyka za druhej svetovej vojny. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1979, s. 73 – 76.

BLANÁR, V. – JÓNA, E. – RUŽIČKA, J.: Dejiny spisovnej slovenčiny II. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 254 s.

JÁNSKY, L. M.: Slovenský jazykový purizmus vo svetle štatistiky (K I. – VII. ročníku Slovenskej reči). In: Linguistica Slovaca I., II. Red. L. Novák. Bratislava 1939/40, s. 262 — 271.

JÓNA, E.: Dr. Henrich Bartek: Správna výslovnosť slovenská 1944. Slovenská ree, 10, 1944, s. 331—337 (rec.).

JÓNA, E.: Práca Matice slovenskej v oblasti jazykovedy a spisovného jazyka po roku 1919. In: Matica slovenská v našich dejinách 1863 – 1963. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 240—249.

KAČALA, J.: Spisovná slovenčina v 20. storočí. Bratislava, Veda 1998.

KAČALA, J.: Fonematický a historicko-etymologický princíp vo vývine slovenskej pravopisnej sústavy. Kultúra slova, 34, 2000, s. 329 — 336.

KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P.: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1999. 192 s.

NOVÁK, L.: O zvukových hodnotách spisovnej slovenčiny. Slovenské smery umelecké a kritické, 1, 1934, s. 222 – 229.

NOVÁK, L.: Slovenské *ó* a *ä* v písme sa výslovnosti. K diskusii o pravopisnej reforme. Sborník Matice slovenskej, 14, 1936, s. 172 — 183.

NOVÁK, L.: Slovenský jazyk. Linguistica Slovaca, I. – II., 1939/40, s. 370 – 372(rec.).

NOVÁK, L.: Ešte raz o jazykovej normotvornej právomoci na Slovensku. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 71 — 74.

NOVÁK, L.: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1980.

PAULINY, E.: Namiesto úvodu slovo o slovenskom purizme. Slovo a tvar, 1, 1947, s. 1 — 3.

PAULINY, E.: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 43 — 51.

PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.

PECIAR, Š.: Henrich Bartek, Slovenský pravopis s gramatickými poučkami a slovníkom. In: diána, John Lach 1956. Slovenská reč, 24, 1959, s. 288 — 292 (rec.).

RUŽIČKA, J.: Slovenčina. Spisovná slovenčina v Československu. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970.

STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Martin, Matica slovenská 1932.

STANISLAV, J.: Spisovný jazyk slovenský. In: Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Red. M. Weingart. Praha, Melantrich 1937, s. 63 — 105.

ŠVAGROVSKÝ, Š.: Z histórie slovenských prekladov byzantských liturgických textov. Slavica Slovaca, 34, 1998, s. 42 – 51.

VÁŽNÝ, V.: Pravidlá slovenského pravopisu (Odpoveď na článok Henricha Bartka v 9. čísle Slovenských pohľadov 1931, str. 579—586). Sborník Matice slovenskej, 9, 1931, s. 1 — 38.

VÁŽNÝ, V.: Úvahy nad Slovenskou rečou, mesačníkom pre záujmy spisovného jazyka. Bratislava, 7, 1933, s. 499 — 500, 8, 1934, s.

(Ostatná literatúra, na ktorú v texte odkazujeme, nachádza sa v *Bibliografii Henricha Barteka*, vlozenej do prvej časti článku).

Milan Majtán

SITNO (ETZELBERG) – SITNO

Slovník slovenského jazyka uvádza apelatívum *sitno* ako archaické slovo s významom „peklo“ a ilustruje ho dokladmi z Timravy (*taže mi chod' do sitna!*), Hviezdoslava (*Čo nepríde! Kde v sitne trčí*), v prenesenom význame z Tajovského (*vy by ste chceli za ruku aj mňa celého ta do sitna stiahnuť „priviesť do záhuby“*). Dokladá aj spojenie *tma ako v sitne* s vysvetlením „celkom tma“.

Historický slovník slovenského jazyka slovo *sitno* nezaznamenal, v heslách sa spracúvajú iba príbuzné slová *sit'*, *sitenie (sitieňa)*, *sítie* a *sit'ovie* označujúce sitinu (*Juncus*). Bernolákov Slovár uvádza slová *sití*, *sit'enni*, *sitištie* ako nespisovné (české), označené krížikom (+) a s odkazom na slová *šmičí*, *šmičowí*, *šmičíščo*. Ako základné heslá sú spracované slová *šmičí (boh. sití. NB. šmičí ge okruhlé a šachor širokí, listnatí)*, *šmičíščo*, *šmičnatí*, *šmiční*, *šmičowí*.

Slovo *sitno* A. Bernolák nepoznal. Poznal ho však Matej Bel, ktorý to spomína v Noticiách pri opise Sitna a výklade jeho názvu (1742, zv. 4, s. 682 – 683) v poznámke pod čiarou vo vetách *choj do sitna (choj do szitna)*, *do sitna s tebou (do szitna s tebou)*. V pramennej základni Historického slovníka slovenského jazyka sa údaje z Notícií nenachádzajú. Spomína ich v poznámkach k článku Veleba Sitna A. Kmeť (1893, s. 173). J. Ribay má vo svojom rukopisnom slovníku z r. 1807 – 1808 heslo *sytno* s výkladom „hlubina pekelná, dno pekla“. J. Palkovič vo svojom česko-nemecko-latinskom slovníku spracoval heslo *sytno* takto (1821, II, s. 2326): **Sytno**, a, n. sl. K. *Hont* dno pekla, der Grund der Hölle; kam tam gdeš na sytno! 2) ein Berg im Hont. Kom. Sitno, Szitna.

Piaty spev Kollárovej Slávy dcery (1832) má názov *Acheron*. Prvé verše prvej znelky tohto spevu (znelka č. 513) o slovanskom pekle znejú:

Kljčem strašným brány toho sitna

Otwřel nám wrátný Milota.

Tu plač hrozný, dým a mrákota,

Draků zběř a hadů nenasitná:

Kmeť v poznámke (s. 173) uviedol aj celé Kollárovo vysvetlenie k tejto časti znelky: „*Sitno*“ *Slovákům tolik co peklo, odtud způsobu mluvení: „Kam tam jdeš do pekla, do Sitna? Peklo, sitno všecko jedno. Boday si sa prepadou do najhlbšieho sitna!“ Slovo sitno snad pochází od sití, sitina, sitiště t. j. močar, bahno, propast, kde sobě staří Slované peklo mysliili. Odtud slovenské priepasník anebo propastník t. j. pekelník, ďábel. Kde propast, tam obyčejně sití roste. Není-li se*

slovem sitno i satan, sotona ve spojení, tak jako propast a priepasník? Sitno jest i jméno hor, napr. v Hontské stolici při Štávnici, pak v Polsku..“ Zdá sa, že J. Kollár úvahy M. Bela o pôvode názvu Sitna poznal.

Podľa J. Palkoviča (a J. Kollára) sa spracúva heslo *Sitno* aj v Jungmannovom česko-nemeckom slovníku (IV, s. 96): SITNO, a, n., *wrch w Hontské stolici Uher-ské, ein Berg im Hont. Kom. Inde vulgo slc.: Kam tam gdeš na Sitno? gakoby řekl: do pekla. Plk. (Srow. Kollár; Výklad ke Sl. Dc. 403. Zpěwanky I.429)*

A. Kmeť v poznámkach k spomenutému článku (s. 174) uviedol ešte vysvetlenie slova *sitno* od F. Šujanského (zo Slovenských pohľadov, 13, 1893, s. 55): „*Pod sitnom rozumie náš ľud podzemskú priepasť. Počuť hovoriť: kde to ideš do sitna? kap do sitna! jako by sa bol do sitna prepadol. Raz keď sme tu stáli na takom trasovisku – tu ich „strašilami“ zovú – a zem húpala sa pod nohami, zvolal zdejší človek: to je tu dáko sitno. V Honte je povestný vrch Sitno s takým priepadliskom, z ktorého vraj čerti na svet vychodia, a ta, čo porvali, hádžu. Odkiaľ to slovo sitno? Na takých bahnách, trasoviskách (Hochmoor) rastie sitie, juncus, maďarsky szittyó, či teda nie sitno od sitia alebo sitie od sitna?*“

Šujanského poznámky sú dozaista kľúčom k pochopeniu vzniku významu „peklo“, ktorý možno vysvetliť zo základného významu slova *sitno* „sitinový porast“. Sitinové porasty rastú na mokrých, močaristých miestach, na trasoviskách. Od významu „trasovisko“, „priepadlisko“ (kde sa človek môže prepadnúť) nastal posun k významom „priepasť“ a „peklo“.

Slovo *sitno* Matej Bel spájal ako rovnoznačné so slovom *peklo* a slovenskú podobu názvu vrchu *Sitno* i maďarskú *Szitna/Szitnya* so slovami *Sitan, Satan*, videl v tom akési *Satanowo* (1742, s. 682 – 683). Význam „peklo“ je však iste druhotný. Z neho vychádzajú aj povery a povesti o tajomných jaskyniach a prepadliskách vo vrchu *Sitno*, aj povesti o sitnianskych rytieroch.

O názve *Sitno* (i *Sitieň, Sitina, Sitnica*) je od J. Kollára známe, že súvisí so starobylými slovanskými slovami *sitina, sitie*, ktoré označujú druh trávy (rod *sitina* *Juncus*), s ktorými súvisia aj slová *sieť, osídlo*. Zo stebiel sitiny sa plietli vrše, kapsy, košíky, rohože a i. (Machek, 1968, s. 545). *Sitina* rastie na mokrých miestach, trasoviskách, Andrej Kmeť ju na *Sitne* nenašiel, ale uvažoval, že pred rozsiahlymi bankými vodohospodárskymi úpravami, odvodňovacími kanálmi a tajchami tam rásť mohla. Vrch *Sitno* však mohol dostať názov aj podľa charakteru porastov okolitého terénu, kde *sitina* iste hojne rástla a rastie. Východiskovým slovom bolo psl. substantívum *sitъ* alebo ajektívum *sitěнь* (> *Sitien/Sitieň*), teda ‘sitinový (vrch)’. Ajektívum *sitený* sa utvorilo podobne ako *trstený*.

Na Slovensku existujú desiatky geografických objektov s názvami utvorenými zo základu *sit-*, napr. *Sitie, Sitina, Sitina, Sitenie, Sitieňa, Siteň, Sitieň, Sitenec, Sitian, Sitné, Sitno, Sitiencie, Sitenko, Sitník, Sitnica, Sitničky, Sitnikovec*. Sem patria

aj stredoslovenské názvy typu *Sietie, Siet'a, Siete, Sietenec, Sietna, Sietne, Sietno* a pod. s hyperkorektnými dvojhĺáskami namiesto dlhého *i*. (Doklady sú z kartotéky slovenských terénnych názvov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV).

Z tohto základu vznikol aj názov rieky *Sikenica*. Rieka *Sikenica* pramení neďaleko *Sitna* a v južnoslovenskej nížine sa zľava vlieva do *Hrona*. V hornom toku sa nazýva aj *Štampoch* (z nem. *Steinbach*). Najstaršie zápisy ju spomínajú ako *Sitnicu* (*Scithnice* 1248, *Sythnice* 1293, *Zytnice* 1296, *Sytchnycze* 1324, *Sythnyche* 1326, *Sytniche* 1430 a pod.), od konca 15. storočia sa používa pomad'arčená podoba *Siknice* (*Zykyncze* 1494, *Syknycze* 1517 a pod. – dnešná maďarská podoba *Szikince* vznikla prešmyknutím). Z maďarskej podoby spätným poslovenčením sa vyformoval súčasný slovenský názov *Sikenica* (Šmilauer, 1932, s. 359; Varsik, 1990, s. 53).

Ďalší tok s názvom *Sitnica* uvádza V. Šmilauer (1932, s. 348, 378) z povodia rieky *Žitavy* (*Scinche* 1295) i z povodia *Slanej* (*Zechniche* 1232/1346).

Obce *Nižná Sitnica* (*Sythnycz, Sithnicze, Sythniche* 1408, *Naghsythnicze* 1430) a *Vyšná Sitnica* (*Kyssythnicze* 1430) dostali názvy podľa potoka, ktorý tade preteká a dnes sa nazýva *Sitnička* (VSOS, II., s. 311; III., s. 319).

Geografický názov *Sitno* je dnes známy najmä ako názov najvyššieho vrchu *Štiavnických vrchov* a názov hradu, ktorý na jeho temene stál od 16. storočia. *Sitno* sú podľa uvedenej kartotéky terénnych názvov aj názov lesa vo *Východnej* v *Liptove* a poľa v obci *Santovka* (okr. *Levice*); *Sietno* (aj *Velké Sietno*) je názov doliny, lúk a hory v obciach *Budča* a *Tŕnie* (okr. *Zvolen*); *Sjetné* je názov lesa v obci *Pružina* (okr. *Považská Bystrica*), *Sjetné, Nad Sjetným* názvy poľných honov v obci *Horné Srnie* (okr. *Trenčín*).

A. Kmeť predpokladal, že názov *Sitno* predstavujú aj historické zápisy *Sythna* z rokov 1294 a 1295 z okolia *Uheriec*. Tieto zápisy sa však vzťahujú na obec *Žitná* (dnes časť obce *Žitná-Radiša*, okr. *Bánovce nad Bebravou*).

Hrad bol historicky doložený od roku 1548. Nespomína ho preto ešte monografia I. Bakácsa o predmoháčskom období *Hontianskej stolice*. Nie je zachytený ani na najstaršej *Lazarovej* mape *Uhorska* z roku 1528, hoci z historických máp *Uhorska* práve táto mapa obsahuje najviac názvov v domácej slovenskej podobe (porov. aj *Žudel*, 1997, s. 49 – 50). Z ostatných historických máp zo 16. storočia uvádzajú podobu *Sitno* (alebo pomad'arčenú podobu *Szitna*) *Laziova* mapa z roku 1556 (*Zytna*) a *Sambuccova* mapa z roku 1556 (*Sitna*). Podľa toho vznikol hrad na *Sitne* pravdepodobne po *moháčskej bitke*, teda po roku 1526, najprv azda ako *strážna veža* v systéme *protitureckých obranných objektov* na ochranu *stredoslovenských banských miest*. Nasvedčujú tomu aj okolnosti, že sa stal v rokoch 1546 – 1548 *sídlom lúpežného rytiera Melichara Balašu*, na začiatku 17. storočia roku 1604 tam boli *bočkajovskí hajdúsi* a na začiatku 18. storočia v rokoch 1703 –

1710 bol v rukách kurucov, ktorí ho úplne zničili. Ako sídlo hradného panstva sa Sitno spomína až na samom konci 16. storočia. V dikálnych súpisoch sa obce Beluj, Devičie, Ilija, Krnišov, Sitnianska, Svätý Anton (Antol) a Žibritov v rokoch 1549 a 1564 uvádzajú ako majetok hradu Čabrad (*ad Chabrag, ad Chyabragh*), v rokoch 1559, 1570 a 1572 ako patriace J. Kružičovi, ktorému patrili v tom čase aj hrady Čabrad a Sitno a iba v rokoch 1598 a 1599 ako obce patriace hradu Sitno (*castrum Zythna, ad Zythnya*). V roku 1602 sa majetky hradov Sitno a Čabrad zapisujú v spoločnom urbári (*Vrbarivm artium Zythnia et Chabrag*), v ďalších urbároch sa sitnianske majetky uvádzajú samostatne.

Ako vidno z najstarších zápisov názvu najvyššieho vrchu Štiavnických vrchov vysokého 1009 m, ktorý sa dnes nazýva Sitno, pôvodná podoba názvu bola *Sitieň* alebo *Siteň* (*mons Cytun* 1245, *mons Scyten* 1290, *sub monte Scyten* 1332). Tieto doklady sú aj v spomenutej publikácii I. Bakáca (s. 91, 172). Vrch *Sitieň* vysoký 1265 m je aj v Nízkych Tatrách v katastroch obcí Lazisko a Pavčina Lehota (okr. Liptovský Mikuláš). Názvy *Sitieň* poznáme aj z obcí Bodorová, Ďanová, Laclavá, Martin a Mošovce (okr. Martin), Lomná (okr. Námestovo), Trubín (okr. Žiar nad Hronom), Zemianske Kostolany (okr. Prievidza) a Skačany (okr. Partizánske), názov *Siteň* z obce Lefantovce (okr. Nitra).

Podoba *Sitno* je známa od polovice 16. storočia, známa je aj zo slovenských kontextov, napr. [z] *Sytina ten pateg po Welkey noczy leta Pane 1556* (1556), *Nad Michal Lesnansky, polkrab sytnansky; kdiz na Sytne strelyly* (1571). Maďarské podoby *Szitna*, *Szitnya* [čítaj: sitna, sitňa] vznikli pomaďarčením slovenského názvu. Podoba *Szitnya* [sitňa] vznikla z pôvodnej slovenskej podoby *Sitieň* (alebo *Siteň*). Osobitnú pozornosť si zaslúži podoba názvu *Žitnaberg*, ktorú použil popri podobe *Sitna* vo svojom geograficko-historickom lexikóne (*Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, 1786) slovenský lexikograf Ján Matej Korabinský a ktorej vznik iste podporila aj podoba *Zsitna* uvedená v jeho Atlase Uhorska (1804). Vyvolala ju iste maďarská grafika (*sz = s, zs = ž*). V Lipského Repertóriu (*Repertorium locorum objectorumque Hungariae*) z roku 1808 je maďarská i slovenská podoba názvu (*Szitna, Sytno, mons et arx*).

Keď banskoštiavnický advokát Johann Kachelmann pred stopäťdesiatimi rokmi v knihe *Geschichte der ungarische Bergstädte und ihrer Umgebung* (I, 1853, s. 43, 46) napísal, že starí belianski Nemci nazývali Sitno názvom *Atilaberg* a spomenul pritom aj jeho názov *Etselberg* (*Etzlburg*), Andrej Kmet' ho v spomenutom článku *Veleba Sitna* (1893, s. 174) nazval „saským Anonymom“. Kmet'ovi bolo čudné, že podobný názov pre Sitno (*Sithna, der Otzelspergh*) mu v liste spomenul aj F. V. Sasínek, ktorý ho poznal zo spisov bansko-bystrickej banskej komory. Kmet' nepoznal historické mapy 16. a 17. storočia. Keby ich bol poznal, bol by vedel, že na mape Uhorska z roku 1556, ktorej autorom je Wolfgang Lazius (1514 – 1565),

lekár, historik a profesor medicíny na viedenskej univerzite, sa hrad Sitno uvádza hneď s dvoma názvami *Zytina* a *Etzlberg*. Mapu uverejnil Ján Purgina v publikácii *Tvorcovia kartografie Slovenska do polovice 18. storočia* (1972, mapa č. 5). Na mape Uhorska od norimberského kartografa Mathesa Zündta z roku 1567 sa hrad nazýva *Eczberg* a na Laziovej mape Uhorska v Orteliiovom atlase z roku 1570 je vytlačená podoba *Etzlberg*. Zo 17. storočia je podoba *Eczlberg* zachytená na mape Uhorska z roku 1664 od ďalšieho norimberského kartografa Jacoba von Sandrarta. Tieto mapy sú publikované v prvom zväzku maďarskej edície máp Uhorska zo 16. a 17. storočia (*Cartographia Hungarica. I. Magyarország térképei a XVI. és XVII. századból faksimile kiadásban. Összeállította Nemes Klára. Budapest, Magyar Helikon/Cartographia 1972*). Vidno teda, že „mýtický“ názov *Etzelberg* „Atilov vrch“ Sitnu nevymyslel štiavnický Nemeč Johann Kachelmann v polovici minulého storočia, ale používali ho stredovekí nemeckí osadníci z okolia Banskej Štiavnice už niekedy v 15. alebo v prvej polovici 16. storočia a že sa tento názov používal v nemeckom prostredí na väčšom území, povedzme, v Uhorsku, v Rakúsku, či aj v Nemecku. Menom *Etzel* sa v známej nemeckej stredovekej básnickej skladbe *Pieseň o Nibelungoch* z 13. storočia nazýval hunský vojvodca Atila. A tak ako v 19. storočí dostal vrch Gerlachovský štít pomenovanie *Franz Joseph Spitze* a *Ferenc József csúcs*, čiže „Štít Františka Jozefa“ a v polovici 20. storočia *Stalinov štít*, Sitno ešte niekedy koncom stredoveku dostalo názov *Etzelberg*, čiže „Atilov vrch“, ktorý bol na nemeckom okolí Banskej štiavnice známy ešte aj v polovici minulého storočia.

Povšimnutia hodná je skutočnosť, že J. Kachelmann uvádza nemecké podoby *Eczelburg* („Atilov hrad“) i *Atilaberg* („Atilov vrch“). Vyplývalo to zo skutočnosti, že na Sitne bol hrad. Aj slovenský názov hradu vznikol z názvu vrchu (podobne ako starší názov Strečna *Strečen* iste vznikol z (nedoloženého) názvu vrchu. V severnej časti býv. Trenčianskej stolice je viac názvov vrchov tohto typu, napr. *Dubeň* 613 m (*ad verticem Duben* 1438, *w syhoti pod Dubnom* 1586, *Duben, který gest zahageny; kopanicza wisse Gelssowczow pod Dubnom* 1690); *Broděň* (dnes *Brodeneč* 621 m alebo *Brodnianka* 720 m: *Broden hegy* 1439 – je aj obec *Brodno*); *Vreten*, dnes *Velké Vreteno* 821 m (*Wreten csúcs* 1439) v Kysuckej vrchovine a ďalšie (porov. Majtán,).

Zhrňme. Od pomenovaní sítia, sitinového porastu (*Juncus*) a podľa močaristého terénu, na ktorom sitina rástla, sa v staršej slovenčine vyformovalo slovo *sitno* s významami „trasovisko, priepadlisko“ a „peklo“. Význam „peklo“ je známy od čias Mateja Bela, ktorý v prvej polovici 18. storočia pomocou neho vysvetľoval názov vrchu Sitna. Deriváty slov *sítie*, *sitina* sa pri tvorení geografických názvov využívali v slovenčine od najstarších čias, najstaršie doklady z oronymie (názov vrchu Sitna – *Sitieň/Siten*) a z hydronymie (názov rieky Sikenice – *Sitnica*) sú známe

od prvej polovice 13. storočia, z ojkonymie (Nižná Sitnica, Vyšná Sitnica) od začiatku 15. storočia. Geografické názvy dostali názvy podľa základného významu východiskových slov, podľa močiarného porastu objektu alebo jeho blízkeho okolia, prenesené významy sú, zdá sa, novšie. Ani názov vrchu Sitno s dokladmi od 13. storočia nie je výnimka. Hrad dostal názov podľa vrchu, na ktorom ho postavili. Výrazná podoba a poloha vrchu (a hradu) umožnili aj vznik na 16. storočie netypického nemeckého názvu akoby pamiatkového typu (*Etzelberg* „Atilov vrch“).

Literatúra

- BAKÁCS, I.: Hont vármegye Mohács elött. Budapest, Akadémiai kiadó 1971. 478 s.
- BELIUS, M.: Notitia Hungariae novae historico-geographica. T. IV. Viennae 1742.
- BERNOLÁK, A.: Slowár slowenski, česko-laťinsko-ňemecko-uherski. T. IV. Budae 1827.
- Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 5. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 2000.
- JUNGMANN, J.: Slownjk česko-ňemecký. D. 4. W Praze 1838.
- KACHELMANN, J.: Geschichte der ungar. Bergstädte und ihrer Umgebung. B. I. Schemnitz 1853.
- KMEŤ, A.: Veleba Sitna. In: Tovaryšstvo, 1, 1893, s. 139 – 190.
- KOLLÁR, J.: Sláwy dcera. Lyricko-epická báseň w pěti zpěwých. W Pessti 1832.
- KORABINSKY, J. M.: Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Preßburg 1786.
- LIPSZKY DE SZEDLICSNA, J.: Repertorium locorum objectorumque Hungariae. Budae 1808.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968. 866 s.
- MAJTÁN, M.: Pôvodné slovenské podoby geografických názvov *Bojná, Strečno* a *Košeca*. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 45. Red. P. Žigo. Bratislava, FiFUK 1997, s. 223 – 228.
- MAJTÁN, M.: Slovenské geografické názvy na historických mapách. In: Historické mapy. Zborník z vedeckej konferencie. Ed. M. Kováčová a M. Hájek. Bratislava 2001, s. 15 – 24.
- PALKOWITSCH, G.: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. B. 1 – 2. Preßburg 1821.
- RIBAY, G.: Idioticon Slovacicum, voces Bohemis au plane non, aut alio sensu usitatas, circiter 14700 complectens (rkp. z r. 1807 – 1808, ftk. v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV). Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964.
- ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha a Bratislava 1932. 564 s.
- VARSÍK, B.: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.- 12. storočí. (Príspevok k etnogenéze Slovákov). Bratislava, Veda 1990. 182 s.
- VSOS – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1 – 3. Red. M. Kropilák. Bratislava, Veda 1977 – 1978.
- ŽUDEL, J.: Miestne názvy na Lazarovej mape Uhorska so zreteľom na územie Slovenska. Slovenská archivistika, 32, 1997, č. 2, s. 48 – 59.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Ján Horecký

KVANTITA V PREVZATÝCH SLOVÁCH

HORECKÝ, J.: Quantity in Borrowings. Slovenská reč, 66, 2001, No. 2, pp. (Bratislava)

The main aim of paper is to introduce an order into the unsteadiness of quantity in borrowings which is the field, one can hardly find in some clearly operating rules. As opposed to the formal criterion – number of syllables in a basic word or, as opposed to the word-formative structure of a basic word in a role of starting point – the author supports the method to come from onomasiological theory, that is from onomasiological base of appellation which is represented by word-formative suffix as well as from onomasiological feature which has not grammatically expressed form.

Kolisanie kvantity je nevyhnutným sprievodným znakom pri preberaní slov z iných jazykov, v našich podmienkach predovšetkým z latinčiny a z gréčtiny, resp. gréčtiny cez latinčinu a často aj cez moderné jazyky, najmä cez nemčinu. Prejavuje sa predovšetkým v nejednotnej interpretácii ich slovotvornej, resp. skôr morfe-
matickej štruktúry. Vidieť to veľmi názorne na osude slov s príponou *-ista*, menej názorne slov s príponou *-ón/on* (tým sa doteraz venovalo najviac pozornosti (Jacko, 1986; Považaj, 1965), ale novšie sa problematika oživuje v súvislosti so slovami na *-lógia* a *-grafia*. Rozkolísanosť a neujasnenosť základných kritérií sa prejavuje aj v súčasných normatívnych príručkách, v Krátkom slovníku slovenského jazyka a potom aj v Pravidlách slovenského pravopisu. Tu sa napr. registrujú podoby *portrétista*, ale aj *radista*, *mytológia* popri *rádiológia*, *planografia* popri *scénografia*.

Prvý pokus o zistenie či formulovanie nejakého pravidla sa objavuje v redakčnej poznámke k článku J. Jacka (1986). Tu sa zdôrazňuje potreba vychádzať zo slovotvornej štruktúry základového slova, resp. slovotvorného základu, lebo tieto dva pojmy nie sú totožné. Konštatuje sa, že „skracovanie, resp. dĺženie sa týka nie koreňových morfém, ale takých morfém, ktoré sa vyskytujú na konci základového slova (*telefón – telefonista*)“. Vychádza sa pritom z predpokladu, že jestvujú variantné morfémy typu *ál/al*, *át/at*, *ón/on*, *úr/ur*. Treba tu však pripojiť aj varianty typu *ér/er*, *ém/em* v dvojiciach ako *buldozér – buldozerista*, *problém – problémista*, *problematika*.

Pri akceptovaní takéhoto predpokladu by sa dalo vyvodit' jednoduché pravidlo (aspoň pokiaľ ide o príponu *-ista*). Ak je morfe-
matická štruktúra zreteľná, ak mož-

no variantný segment pokladať za zreteľne vnímaný ako osobitnú morfému, pred príponou *-ista* sa realizuje krátky variant, v opačnom prípade (napr. v type *aféra – aférista*) nastupuje dlhý variant. Dosvedčujú to prípady ako *kultúra – kulturista*, *drezúra – drezúrista*, *soprán – sopranista*, *vizáž – vizážista*. Pravidlo však neplatí pre jednoslabičné korene typu *pól – pólista*, *chór – chórista*, *tréma – trémista*, resp. aj predponové *extrém – extrémista*.

Isté ťažkosti vznikajú aj z toho, že sa pri úvahách o slovotvornej štruktúre vychádza z tradičnej predstavy tvorenia slov ako aditívneho procesu, pri ktorom sa k základovému slovu pripája prípona spolupripojením gramatického prvku (pri substantívach paradigmy).

Všeobecnejší pohľad na tvorenie, vznikanie pomenovaní, poskytuje onomaziologická teória, ktorá buduje na predpoklade, že východiskom pomenúvacích procesov je onomaziologická báza, označenie, resp. pomenovanie všeobecného prvku (realizovaného slovotvornou príponou), ku ktorému sa pripája potrebný špecifikujúci príznak, onomaziologický príznak. Treba pripomenúť, že tento onomaziologický príznak spravidla nebýva gramaticky stvárnený, do onomaziologického procesu vstupuje vo svojej neutrálnej, gramaticky nespracovanej podobe. Napr. v slove *sopranista* je onomaziologická báza *-ista* a onomaziologický príznak *sopran*, ale bez vyjadrenia kvantity, lebo kvantita sa mu pripisuje až po stvárnení do podoby substantíva *soprán*. Toto stvárnenie je vlastne tiež istý onomaziologický proces, založený na gramatickej onomaziologickej báze. Pri substantívach je táto báza reprezentovaná paradigmou čiže súborom gramatických koncoviek, ale súčasne aj pokynom, že z variantných morfémy *an/án* sa vyberá variant *án*. Tieto pravidlá možno formulovať ako vzorce, kde OB je onomaziologická báza, OP je onomaziologický príznak, P + k alt je príznak spolu s konsonantickou alternáciou:

soprán: OB (P + k alt) – OP (sopran)

sopranista: OB (ist-a) – OP (sopran).

Realizáciou takéhoto onomaziologického procesu, resp. pravidla o základnej podobe onomaziologického príznaku a o tom, že na ňu sa viažu aj rozličné alternácie onomaziologického príznaku, je napr. aj zásada formulovaná v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940, resp. 1953, že slová so zakončením *-ia*, *-ium*, *-ius* majú predchádzajúcu slabiku dlhú, ak je pred koncovým *-ia*, *-ium*, *-ius* jedna znelá spoluhláska (§ 46 a 47).

V základnej podobe je tento princíp realizovaný už dávnejšie v Názvosloví anorganických látok (Zikmund, 1961), kde sa jasne formuluje pravidlo, že pred tzv. valenčnými príponami začínajúcimi sa na *i* alebo *e* (*-ičný*, *-istý*, *-ičelý*, *-ečný*) ostáva názov východiskovej látky nezmenený, t. j. v základnej medzinárodnej podobe (*fluorid jodistý*, *chloritý*, *nitrid boritý*).

Trocha odlišný stav je v slovách zakončených na *-lógia* a *-grafia*, ktoré majú isté znaky zložených slov, resp. v termínoch onomaziologickej teórie onomaziologický príznak má základnú (nepredĺženú) podobu: *mýtus* – *mytológia*, *vírus* – *viroológia*, *plán* – *planografia*, ale dosť často sa tu objavuje v onomaziologickom príznaku predĺžená podoba: *rádiológia*, *anestéziológia*, *oceánológia*, *scénografia*.

Aktuálne sa táto problematika prejavuje v kolísaní názvov *romológia* – *rómológia* a *romistika* – *rómistika*. J. Jacko tu napr. zaznamenáva (Jacko, 2000) podobu *rómológia*, na podobu *rómistika* však neuvádza doklady z tlače, ale iba z Veľkého slovníka cudzích slov M. Šalingovej. Oporou pre podobu *rómológia* by mohli byť slová *rádiológia*, *oceánológia*, ale ani jedno z nich nemá jednoslabičný základ). Možno ešte uviesť napr. *sérológia*, *démonológia*, *dózológia*. Oporou pre podobu *romistika*, *romista* by mohla byť ustálená podoba *pólista*, ale kvantita sa nerealizuje v takých slovách ako *germanistika*, *albanistika*, *balkanistika*. Preto treba hľadať nie analogické riešenie, ale rozhodovať na základe onomaziologickej analýzy a sémantických kritérií. Až na poslednom mieste treba brať do úvahy ustálenosť, resp. zaužívanosť istých prototypov.

Tak napr. v slovách zakončených na *-ista* treba rozlišovať viacero významov. V slovách ako *futbalista*, *rugbista*, a teda aj *pólista* je to význam „kto pestuje daný šport“ (pričom základové slovo spravidla nie je gréckolatinského pôvodu). V slovách ako *frázista*, *extrémista*, *tribúnista* je zrejмый význam „kto je charakterizovaný istou záľubou, istou povahovou vlastnosťou“: *frázista* je ten, kto má záľubu v používaní fráz, *tribúnista* je ten, kto rád chodí na tribúny pri športových podujatiach. V oboch prípadoch ide o izolované slová, ktoré nesúvisia s inak zakončenými slovami. V prípadoch ako *slovakista* nielenže ide o špecifický význam „odborník v danej disciplíne“, ale aj o výskyt v skupine slov typu *slovakizmus*, ale najmä *slovakistika*. Možno dokonca tvrdiť, že slová typu *slovakista* sú odvodené od slov typu *slovakistika*. Do tejto skupiny patrí aj názov *romistika*, *romista* (nejestvuje *romizmus*). Pretože základným kritériom tu nie je počet slabík, resp. jednoslabičnosť základu, ale jeho významová špecifikácia, treba dávať prednosť podobe *romistika*, *romista* proti podobe *rómistika*, *rómistista*.

Ak ide o vzťah k jazyku, treba vychádzať z faktu, že tu ostáva onomaziologický príznak nezmenený (nepredlžuje sa), a to aj v slovách so zakončením na *-lógia*. Slová typu *asýrológia* treba pokladať za chybné. Menej zreteľná je situácia v type *oceánológia*, *anestéziológia*.

Vcelku je stav v tomto type slov ustálený, zdá sa však, že v novotvorených slovách ostáva v koreni dĺžka. Vidieť to na slovách ako *démonológia*, *oceánológia*. Ustálená je aj podoba slov s prvou časťou *rádio-*, hoci tu možno rozlišovať štyri významové odtienky (Horecký, 1995): *rádus* ako polomer, lúč (*rádioulnárna kosť*), *rádium* ako prvok, šírenie v podobe vln (*rádioprijímač*) a žiarenie (*radiácia*).

V slove *radiológia* by teda mohla ostať pôvodná podoba bez predĺženého *á*, tak aj v slove *radiometria*, *radioaktivita*. V názvoch tejto skupiny z technickej oblasti (*rádioteleskop*, *rádioprijímač*) by sa mohla pripustiť dĺžka. (Treba poznamenať, že vo vzťahu k významu sa realizuje príslušná podoba aj v domácich slovách: v prídavnom mene *vínorodý* ostáva pôvodná dĺžka, kým v názve *vinohrad* je skraco- vanie. Podobne v type *právoplatný rozsudok*, ale *pravosúdie*.)

Ako základné kritérium pri rozhodovaní o kvantite v prevzatých slovách (najmä gréckolatinského pôvodu) by mala platiť zásada, že ide o výsledok onomaziologického procesu, v ktorom sa vychádza z onomaziologickej bázy reprezentovanej príponou, resp. lexikálnym príznakom (v type *metodológia*) a k nej sa pripája pôvodná, gramaticky nestvárná podoba onomaziologického príznaku. Odchýlky od tohto pravidla treba vysvetľovať sémantickou diferenciáciou a až na poslednom mieste aj tradíciou.

Literatúra

- HORECKÝ, J.: Systémovosť a systémový prístup. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda. Vydavateľstvo SAV 1995, s. 31 – 34.
- HORECKÝ, J.: Slovenská reč 1995 ?
- JACKO, J: Slovenská reč 1986 ?
- JACKO, J.: *Rómológia a rómológ*. Slovenská reč, 65, 2000, s. 254 – 256.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava, Veda 1997. 944 s.
- POVAŽAJ, M.: Slovenská reč 1965 ?
- Pravidlá slovenského pravopisu. Turčiansky Sv. Martin, Matica Slovenská 1940. 474 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953. 408 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Veda 2000. 592 s.
- ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z: Veľký slovník cudzích slov. Bratislava – Veľký Šariš, Vydavateľstvo SAMO – AAMM 1997. 1014 s.
- ZIKMUND, M.: Názvoslovie anorganických látok. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. 165 s.

D. Kollár:

KRÁSA LEXIKOGRAFIE*

KOLLÁR, D.: Krása lexikografie. Slovenská reč, 66, 2001, No. 3, pp. (Bratislava)

Príležitostné úvahy a spomienky na kladenie základov modernej slovenskej dvojjazyčnej lexikografie. V nich autor nadväzuje na niektoré svoje myšlienky vyslovené v predchádzajúcich príspevkoch, venovaných súčasnej situácii, aktuálnym úlohám a špecifickým problémom v oblasti slovenskej dvojjazyčnej lexikografie (*Koniec etapy, či koniec pretekov?*, SS 1997,1; *Súčasný problémy tvorby dvojjazyčných slovníkov*, Konferencia o bulharsko-slovenských jazykových a literárnych vzťahoch. Red. V. Blanár. T.R.I. Médium, Bratislava 1998; *Aktuálne úlohy súčasnej slovenskej dvojjazyčnej lexikografie*, SS 1998,2; *Problémy odborného prekladového slovníka*, SS 1999,1; *Koncepčné otázky vydávania prekladových slovníkov*, ref. Letná škola prekladu, Budmerice, sept. 1998). Vychádza pritom zo všeobecne prijímaných (v slovenskej lexikografii) téz o ponímaní modernej lexikografie a špecifik dvojjazyčnej lexikografie. Príspevok sa poníma ako symbolické odovzdanie štafetového kolíka nastupujúcej lingvistickej generácii.

Príležitostné úvahy a spomienky na kladenie základov modernej slovenskej dvojjazyčnej lexikografie. V nich autor nadväzuje na niektoré svoje myšlienky vyslovené v predchádzajúcich príspevkoch, venovaných súčasnej situácii, aktuálnym úlohám a špecifickým problémom v oblasti slovenskej dvojjazyčnej lexikografie (*Koniec etapy, či koniec pretekov ?*, SS 1997,1; *Súčasný problémy tvorby dvojjazyčných slovníkov*, Konferencia o bulharsko-slovenských jazykových a literárnych vzťahoch. Red. V. Blanár. T.R.I. Médium, Bratislava 1998; *Aktuálne úlohy súčasnej slovenskej dvojjazyčnej lexikografie*, SS 1998,2; *Problémy odborného prekladového slovníka*, SS 1999,1; *Koncepčné otázky vydávania prekladových slovníkov*, ref. Letná škola prekladu, Budmerice, sept. 1998). Vychádza pritom zo všeobecne prijímaných (v slovenskej lexikografii) téz o ponímaní modernej lexikografie a špecifik dvojjazyčnej lexikografie. Prednáška bola pojatá ako symbolické odovzdanie štafetového kolíka nastupujúcej lingvistickej generácii.

Pod pojmom *modernej lexikografie*, máme na mysli lexikografiu založenú na vedeckých základoch. Tie sa u nás začali klásť na začiatku 50. rokov, keď vyšiel prvý zväzok „Slovensko-ruského prekladového slovníka“ prof. A.V.Isačenka (50 rokov od výjdenia slovníka a 90 rokov od narodenia autora), aplikujúceho na slovenčinu a ruštinu slovníkovú teóriu L.V.Ščerbu, keď sa organizovali prvé teoretické lexikografické konferencie a formovala sa tzv. bratislavská lexikografická škola. To viedlo, na jednej strane, k hlbšiemu skúmaniu teoretických otázok lexi-

* Prednáška, prednesená v Slovenskej jazykovednej spoločnosti dňa 27.3.2001 pri príležitosti štyridsiateho jubilea autora.

kálnej sémantiky a lexikálneho systému ako takého, na druhej strane, k vypracovaniu série dvojjazyčných slovníkov rôzneho typu, v ktorých sa overovali postuláty teoretickej lexikografie.

Špecifikum dvojjazyčnej lexikografie, budovanej na týchto základoch, spočíva v tom, že tu ide o konfrontáciu dvoch lexikálnych systémov, a jej výsledkom je nový sémantický trojuholník (platný pre oba jazyky), v ktorom spoločným prvkom je len vrchol, prezentujúci denotát (mimojazykovú skutočnosť), ale nové sú – deznovať či signifikát a s ním korelovaná dvojica ekvivalentných jazykových pomenovaní.

Princíp štafety

Základom kontinuity života je princíp, že odchádzajúca generácia odovzdáva štafetový kolík nastupujúcemu pokoleniu. Štafetový bežec je šťastný, keď vidí, že ten kolík má komu odovzdať, a ešte šťastnejší, keď vie, že ho odovzdáva ešte lepšiemu bežcovi. Pravda, štafetový beh je vždy súčasťou nejakých pretekov. A na to, aby takéto preteky niekto zorganizoval, treba mať vhodné podmienky. Organizátor pretekov musí disponovať dostatočnými prostriedkami na ich organizáciu, a čo je hlavné, aj dostatočným diváckym záujemom. Musí ich mať pre koho organizovať. A musí vedieť vzbudiť záujem o preteky. No najdôležitejšie je nestratiť štafetový kolík. Rozvíjať to, čo tu už bolo dosiahnuté. A slovenská lexikografia dosiahla toho veľa.

Aj o týchto otázkach som uvažoval pri príprave tohto príspevku.

Čím začať úvahu ?

Mohol by som začať bohorovným „Ja som lexikograf, kto je viac ?“, lebo si myslím, že ten, kto v živote nemal dočinenia so slovníkom (nerobil slovník), nemôže byť lingvistom v pravom slova zmysle. Je len lingvistom – teoretikom. Pravý lingvista musí poznať nielen teóriu jazyka, ale aj jeho zložitost' a zákernosti. A tieto jeho vlastnosti najlepšie spozná pri slovníku. No, na druhej strane, lexikografia učí pokore, lebo nás denne presviedča o pravdivosti Sokratovho výroku: „ Ja viem, že nič neviem. „

Alebo, citátom zo Scaligera o náročnosti lexikografickej práce :

„Jestliže niekoho niekde sudcovský ukrutný výrok čaká,
že prepadol trdom, ťažký že čaká ho trest,
nemá ho umárať káznice masou a nemá mu kopanie kovov

mordovať stvrdnuté ruky, slovník mu spracovať daj !
Lebo veď – načo sa zdržovať – takáto jediná práca
v sebe má každý druh trestu.“

J. J. Scaliger
(v preklade M. Okála)

No, oboje tak trochu zaváňa samochválou a, okrem toho, síce dokáže vzbudiť pozornosť, ale nie je práve najvhodnejším prostriedkom na získanie trvalého záujmu.

Čím môže lexikografia upútať nastupujúcu lingvistickú generáciu ?

a) perličkami z jej histórie ? Snáď.

– napríklad, z dnešného pohľadu už priam *exotickým spôsobom koncipovania*, ako ho poznajú autorky prvých povojnových rusko-slovenských slovníkov, keď ako mladé adeptky lexikografie osobne asistovali svojmu školiteľovi, hlavnému autorovi a redaktorovi v jednej osobe, pri teoretických úvahách i tvorbe hesla;

– *originálnou prípravou rukopisu do tlače* (písanie farebnými ceruzkami na tvrdých excerpčných lístkoch, preprava v kartónových škatuliach do tlačiarne, úzka odborná spolupráca s tlačiarňami; alebo ručné prepisovanie strojom napísaného rukopisu v ruskej tlačiarňi, s následnými zákernými chybami vyplývajúcimi z miešania latinky a azbuky)

– *tortúrami, spojenými s obhajovaním aktuálnosti a náročnosti nových projektov pred nadriadenými orgánmi* (stačí obrátiť Veľký rusko-slovenský slovník a Slovensko-ruský slovník je hotový)

– *cenzúrnymi zásahmi do rukopisu* (následnosť slov: marxizmus, máry)

– *úspešnosťou boja so škrupulóznosťou ruských redaktorov* (snaha vyradiť slovo *блядь* z heslára);

b) dobrodružstvami a prekvapeniami, nepredvídateľnosťou nástrah ? Možno.

– *vždy nedostatočnou skúsenosťou* (konceptia, termíny), poznaním, že každý slovník je iný, a až po jeho dokončení autor vie, ako ho mal robiť;

c) tímovosťou práce, pocitom spolupatričnosti ? Nie je vylúčené.

– učí *disciplíne, zodpovednosti, vytrvalosti, skromnosti, hrdosti na príslušnosť k určitej škole*;

d) objavnosťou ? Určite.

Odhaľuje napríklad:

– *etymologické súvislosti* takých sérií slov, ako:

žiť, hojiť, celovať, hajlovať;

humno, hovädo, hovno;

dojiť, dieťa, dojča (agens deja), *kojiť, kojenec* (patiens deja);

pekny, pingvín (ideál krásy plných tvarov);

грязь, груз; блядь, блуд, рукоблудие

– *historické súvislosti* ilustrujúce divergentný vývoj, neraz vedúci až k pravému opaku (*spory*), alebo – v konfrontačnej rovine – k vzniku medzijazykových homoným (*строгий, бесценный, беспечный, черствый, ночник, пристав*, tvoriacimi niekedy zaujímavé série typu: *zlosyn – злодей/zlodej – вор/vor – плот/plot – забор/zábor – захват/záchvat – приступ/ prístup – подход/podchod – подъезд/podjazd – переезд/prejazd* (vlak) – *проход/priechod* (v dome) – *нассаж*.

Krásna lexikografie spočíva v odhaľovaní tajomstiev jazyka, v prípade dvojja-
zúčného slovníka – dvoch jazykov ako takých, ale aj ich spoločného prieniku.

Na ilustráciu uvediem niekoľko príkladov:

роза – *rohy, parohy* – klamlivosť jazykovej formy (hľadanie relevantného princípu – tvar)

rameno – *плечо (рычага, весов), стрела (крана), крыло (семафора), рукав (реки, сверлильного станка), сторона (угла), бедро (треугольника), ножка (циркуля)* – spoločný princíp (prenášanie významu na základe podobnosti), ale rozdielny pohľad na svet

прист' – *прийти, подойти, дойти до, дойти; приехать, подъехать. доехать до, доехать; прилететь, подлететь, долететь до, долететь; приплыть, подплыть, доплыть до, доплыть, ...прибыть, добраться*

пустит' – *пустить, отпустить, пропустить, подпустить, выпустить, впустить, запустить*

выменит' – *сменить, переменить, поменять, заменить, обменять, сменить, обменять, подменить, сменять, променять, выменять, получить* – dôležitosť akcidentných zložiek významu pre určenie správneho ekvivalentu;

крово́вание – *кровотечение, кровоизлияние; роди́чка* – *роженица, родильница; выпра́шит' – *выбить, вытряхнуть, стegno* – *бедро, окорок, огузок, ножка; сприводца* – *гид, экскурсовод, путеводитель, проводник, кондуктор;**

кρίδλο – *крыло, фланг, флигель, створка, рояль, крайний* – typologická odlišnosť jazykov (konkrétnešť ruštiny, gramatické a lexikálne jazyky), resp. odlišné kultúrne pozadie. To sa odráža najmä vo frazeológii (*zabit' jednou ranou dve*

muchu/убить одним ударом двух зайцев, ísť slimačím tempom/идти черепа- шьим шагом, oči ako trnky/глаза как вишни, robota nie je zajac/работа не медведь al. волк, atď., atď.). Podrobnejšie pozri v štúdiách: *K problematike soro- staviteľ'nogo analiza slovarnogo sostava russkogo i slovackogo jazykov.* Česko- slovenská rusistika XVIII 1973, 3; *Špecifikum systémového opisu lexiky v konfron- tačnom pláne.* Československá rusistika XIX 1974, 2; *K niektorým prípadom rus- ko-slovenskej lexikálnej interferencie.* Ruštinár XIII 1978, 3.

Všetko povedané svedčí o *výpovednej sile knfrontačnej metódy*, ktorá objavu- je skryté vlastnosti systémov, zdôrazňuje vzájomnú podmienenosť jazyka a reči, význam kontextu ako významotvorného činiteľa. V prípade dvojjazyčných slovní- kov vrhá aj nový pohľad na jazykový znak či dvojnázak.

O slovníkoch všeobecne

1. Typy slovníkov

A) *Slovník encyklopedický* (pojmem): všeobecný, jazykovedcov, spisovateľov, ...

B) *Slovník lingvistický* (slovo):

a) jednotlivé aspekty slova – historický, etymologický, gramatický, retrográd- ny, synonymický, cudzích slov, ortografický, ortoepický,...

b) komplexná charakteristika slova – výkladový (zachytáva slovnú zásobu, predstavuje jazykový systém a jeho fungovanie v reči

C) *Prekladový slovník* – konfrontuje dva jazykové systémy, ako aj ich funkčné využitie a vytvára systém nový, založený na ekvivalencii výrazových prostriedkov konfrontovaných jazykov vo vzťahu k pomenúvanej skutočnosti, častokrát nanovo formulovanej.

2. Postoj verejnosti k slovníkom

Jazyk ako nástroj spoločenskej komunikácie nemôže byť ľahostajný spoloč- nosti, a to tak odbornej, ako aj laickej verejnosti, a preto obe musia zaujať postoj aj k základnému dielu, ktoré tento nástroj opisuje – k slovníku.

Tieto dve spoločenské vrstvy sa v svojom prístupe k jazyku líšia nielen medzi sebou, ale aj v svojom vnútri. Odborná verejnosť – jazykovedci spravidla formulu- jú svoj postoj k slovníku a k práci na ňom podľa toho, či je slovník predmetom ich vedeckej špecializácie (lexikografii), alebo len zdrojom základných informácií o slove. Tí druhí, častokrát lexikografickú prácu ani nepovažujú za vedeckú. Aj laic- ká verejnosť sa v svojom prístupe k slovníku delí na dve časti. Na tých, čo slovník a jeho kvality hodnotia podľa toho, či v ňom našli hľadané slovo (ak áno, slovník je dobrý, ak nie, slovník je nanič), a na tých, pre ktorých je slovník buď neznámy pojem, alebo sa v ňom nevedia orientovať, a preto im nie je potrebný.

Skutočnú náročnosť, ale zároveň aj neopakovateľnú krásu lexikografickej práce môžu pochopiť len skutoční lexikografi. Hovorím o lexikografoch, nie o autoroch či zostavovateľoch rôznych slovníčkov, ktorí nemajú ani potuchy o tom, čo je to *lexikografia*, že je to *vedecká disciplína s vlastným predmetom a metódami výskumu*, ktorá je u nás hlboko teoreticky rozpracovaná (a táto teória je v lingvistikom svete vysoko uznávaná), a že *dvojazyčný slovník* nie je náhodný, abecedne usporiadaný zoznam slov, opatrený rovnako náhodnými cudzojazyčnými náprotivkami, ale že je to *vedecký opis cieľavedomo a účelovo vybratej vzorky slovnej zásoby východiskového jazyka*, s jasnou koncepciou a pevnými zásadami spracovania; že *slová tvoriace heslá* sú *bilaterálne jazykové znaky, disponujúce zložitým systémom sémantických príznakov – sém, resp. ich vyšších celkov – semém, vstupujúce do špecifických lexikálno-syntaktických väzieb, že tento systém je konfrontovaný so systémom cieľového jazyka, a že na základe tejto konfrontácie sú vytvárané ekvivalentné jazykové štruktúry, špecifické pre každú jazykovú dvojicu a pre každý typ slovníka*. Skrátka, že *slovník je vedecké dielo*, náročné na odborné znalosti a čas, vyžadujúce si od autora dôkladnú znalosť oboch jazykov, bohatú lingvistickú akribiu, zmysel pre detailnú vedeckú analýzu a vedeckú syntézu, a že toto dielo je motivované potrebami vedeckého výskumu a spoločenskej praxe, a nie vidinou rýchleho a lacného zdroja zárobku, zakladajúceho sa na zákone ponuky a dopytu či chaose rodiaceho sa trhového hospodárstva.

Lexikografia je chrám jazykovedy, do ktorého sa chodia klaňať ľudskému umu a trpezlivosti.

Pri kontakte s poslednou kategóriou verejnosti si hovorím: „Bože, odpusť im, lebo nevedia čo činia!“ No zároveň sa žiada zvolat’: „Vyžeňte kupcov z chrámu!“

Lexikograf musí byť skutočný *znalec jazyka* (všetkých jeho rovín a vrstiev), teda celého jazykového systému a jeho fungovania v reči, všestranne pripravený teoreticky (vrátane teórie lexikografie), schopný jazykové javy jednotne teoreticky interpretovať, dôsledne dodržiavať zvolenú koncepciu a mať na zreteli relatívnu úplnosť materiálu. Znalci problematiky prirovnávajú lexikografickú prácu ku galejám (pozri citát zo Scaligera). Toto prirovnanie má svoje opodstatnenie nielen v tom, že ide naozaj o namáhavú prácu, ale že, tak ako galejník, aj lexikograf je na trvalo pripútaný k svojmu veslu. Ak raz prepadol tejto vášni, je k nej pripútaný navždy.

3. Paradox slovníka

Každý *slovník je výborná vec*, pretože obohacuje naše doterajšie poznatky – o jazyku, a možno len o autorovi či spoločnosti, o tom, čo všetko možno vydať pod

názvom slovník; no zároveň, každý *slovník je zlý*, lebo má chyby a nedostatky, a najväčšiu v tom, že spravidla v ňom chýbajú tie slová a výrazy, ktoré práve hľadáme. Tento paradox umožňuje o každom slovníku napísať zasvätenú, odborne fundovanú či skôr iba formulovanú recenziu, a to tak pozitívnu, ako aj negatívnu, bez hlbšej analýzy jeho obsahu. Aj o mizernom slovníku možno písať v pozitívnom duchu, napr. takto: „*Autor prináša nový pohľad na jazykový systém, jeho štruktúru i fungovanie v reči, netradične poníma metodologické otázky konfrontácie jazykových systémov i klasické lexikografické princípy a zásady spracovania, ako sú: výber slov, stavba hesla, sémantická štruktúra heslového slova a ilustrácia jeho syntakticko lexikálnej kompatibility, vrátane jeho väzby na frazeologickú rovinu, a oba konfrontované jazyky obohacuje o početné autorské neologizmy, a to nielen v oblasti sémantickej a gramatickej, ale neraz aj fonetickej a pravopisnej. Výsledný tvar diela od základov vyvracia konvenčné predstavy o špecifikách dvojjazyčnej lexikografie a kvalitách prekladového slovníka. Verejnosti predkladané dielo predstavuje unikát v doterajšej lexikografickej tvorbe i na našom knižnom trhu a svedčí o nevidaných možnostiach, otvárajúcich sa pred odvážnymi, ambicióznymi a dostatočne pribojnými jedincami v podmienkach demokratickej spoločnosti a rozvíjajúcej sa trhovej ekonomiky.*“

A naopak. Výbornému slovníku možno vyčítať *zvolenú koncepciu* a mieru jej dodržiavania, *nedôslednosť spracovania* jednotlivých slovných druhov (jazyk nie je totiž mŕtva schéma, a ani ho nemožno bez zvyškov rozškatuľkovať), *neúplnosť* či *nedostatočnú aktuálnosť heslára*, *neadekvátnosť kvalifikátorov*, *nepresnosť* resp. *nevýstižnosť ekvivalentov*, *nedostatočnú sémantickú rozpracovanosť* a *ilustráciu syntagmatických možností* heslového slova, *nejednotnosť spracovania* ustálených spojení a frazeológie, *jazykové chyby*. Príklady dopustenia sa uvedených hriechov sa nájdú aj v tom najlepšom diele.

Pôvab slovníkárskej práce spočíva v tom, že je to práca so živým materiálom, na ktorý sa nehodia nijaké schémy, že pripúšťa rôzne pohľady na problémy, a preto každý nový slovník (skutočný slovník), aj keď opisuje viac-menej rovnakú skutočnosť, je iný, objavuje nové vzťahy, a tým aj nové hodnoty, je prínosný. Okrem toho každý slovník má svoju historickú hodnotu, pretože zachytáva isté prierezy neustále sa vyvíjajúceho objektu. Lexikografická práca totiž nikdy nie je dokončená.

To všetko poskytuje slovníkárovi priestor pre ďalšie a ďalšie objavy. A byť objaviteľom je veľmi zaujímavé, neraz priam slastné.

Podme odhaľovať nekonečné taje jazyka !

P.S.:

Kvôli spravodlivosti treba povedať, že aj tá najlepšia reklama by nemala zakrývať nedostatky ponúkaného tovaru.

Slovníkari zvyknú mávať patálie s hodnotením ich práce, a to tak zo strany laickej verejnosti, ktorá si osobuje toto právo z titulu používateľa, ako aj zo strany verejnosti odbornej – to vtedy, keď ju posudzujú ľudia, ktorí jej nerozumejú, pretože slovník nikdy nerobili a pokúšajú sa ju normovať, nevedomujúc si, že:

– *slovníkár nepozná pracovnú dobu* – pracuje vodne, v noci, aj v dňoch pracovného voľna, pretože slovník nosí v hlave. Ak ho napadne nejaká myšlienka, okamžite si ju musí zapísať a následne overiť jej nosnosť;

– *každý slovník je iný* – jeho koncepcia a zásady spracovania (uplatnenie jazykovednej teórie) sú dané konkrétnou jazykovedno-spoločenskou situáciou, cieľom a adresátom diela. Od nich závisí výber slov, rozsah a hĺbka spracovania hesla, miera ilustrácie;

– *každé heslo je iné*;

– *spracovanie hesla má fázu prípravnú (excerpčnú), koncepčnú a redakčnú.*

Sú

navzájom prepojené a podmienené; ich zložitosť a náročnosť závisí od typu slovníka (malý, stredný, veľký, výkladový, prekladový) a jeho špecifik;

– *sú heslá „malé“ a „veľké“*;

– *každé nové heslo je vždy vstup do neznáma*;

– *stovky hodín strávi slovníkár aj nad tým, čo sa nakoniec v slovníku vôbec neobjaví*

(to sú tie heslá, významy, exemplifikácie, ktoré pri záverečnej redakcii vedecký redaktor nakoniec z rôznych príčin jednoducho vyhodí);

– *dlhoročné skúsenosti z plánovania slovníkárskej práce (domáce i zahraničné) ukazujú, že aj ten najtriezvejší odhad sa pri realizácii ukáže ako mnohonásobne podcenený.*

S tým sa však treba zmieriť. Je to už, ako sme uviedli vyššie, v podstate veci. No, aj tienisté stránky vecí prispievajú k ich kráse.

A na záver mi dovoľte uviesť moje slovníkárske krédo:

SLOVNÍK

je

sejf, do ktorého ukladáme svoje najväčšie cennosti,
vidiac v ňom záruku ich bezpečnosti;

poklad, čo uchováva pre budúce pokolenia spomienky na minulosť, na časy dávno zašlé,

a ktorému roky len pridávajú na cene a kráse;
prameň poučenia o nás, o tom, odkiaľ sme vyšli, kto sme a kam smerujeme,
čo všetko sme nevedeli pri jeho zrode, a čo dnes už vieme;
učiteľ, čo nielen poučča, čo sa patrí a čo treba,
usmerňuje v konaní, ale aj učí nás poznávať samých seba;
radca a informátor, čo nám pomáha orientovať sa v zložitých situáciách ľudskej komunikácie;
sprievodca po nekonečnej krajine – jazykom zvanej,
bezpečne vedúci po vytýčenej trase a upozorňujúci na nebezpečenstvá, číhajúce na nej;
priateľ, vždy ochotnýna kus reči.
na diskusiu zaujímajúcu obe strany;
partner, ktorý vie, čo sa v diskusii svedčí,
že závery z nej si každý sám pre seba spraví;
zdroj potešenia pre toho, kto mu rozumie.
kto dokáže objavovať krásu slova,
kto pochopil, že tajomstvo úspechu tkvie
v schopnosti vracat' sa k zdroju znova a znova;
skúšobný kameň pravého vlastenectva -
vzťah k rodnému jazyku nepotrebuje iného svedectva.

SPRÁVY A RECENZIE

Predstavujeme katedry slovenského jazyka a literatúry UMB v Banskej Bystrici

História katedier slovenského jazyka a literatúry v Banskej Bystrici je nerozlučne spojená so vznikom a rozvojom vysokého školstva v meste Banská Bystrica.

Prvé kapitoly dejín tohto jazykovedného a literárnovedného pracoviska sa začali písať v roku 1954, v čase vzniku Vyššej pedagogickej školy. Postupnou transformáciou na Pedagogický inštitút (PI), následným presunutím PI z Martina do Banskej Bystrice a jeho zlúčením s PI v Banskej Bystrici (1964) sa vytvorili základy pre vznik KSJL vtedajšej Pedagogickej fakulty (od 1. 9. 1964). Členmi KSJL boli **J. Findra, E. Gombala, Z. Kasáč, J. Matejčík, V. Marčok, I. Plintovič, J. Rešetár, P. Rohárik, J. Sabršúl a Ž. Tarcalová**. V krátkom čase sa viacerí habilitovali na docentov (Matejčík, Marčok, Kasáč, Plintovič). Všetci ostatní členovia boli vo vedeckej príprave, niektorí tesne pred ukončením kandidátskych dizertačných prác.

Členovia katedry v rámci svojho kvalifikačného rastu rozvíjali vedeckovýskumnú a publikačnú činnosť. Postupne sa ich mená neobjavovali len vo vedeckých zborníkoch fakulty, ale postupne sa udomáňovali aj v povedomí širšej vedeckej spopolitosti. Od polovice šesťdesiatych rokov postupne niektorí učitelia katedry začali vstupovať do povedomia svojich vedných odborov aj v rozsiahlejších monografických prácach. Osobitnú pozornosť vyvolala monografia V. Marčoka *Počiatky slovenskej novodobej prózy* (1968). Neskôr vznikli ďalšie monografie J. Matejčíka, J. Findru, I. Plintoviča, Z. Kasáča a E. Gombalu.

Učiteľské zameranie prípravy poslucháčov slovenského jazyka a literatúry ovplyvnilo aj zameranie členov katedry na prípravu učebníc pre základné a stredné školy. Členovia katedry v nich prezentovali vlastné vedecké poznania, najnovšie didaktické názory. Do tvorby nových učebníc sa zapojili J. Findra, Z. Kasáč, I. Plintovič, E. Gombala a najmä Ž. Tarcalová, ktorá výrazne posunula dopredu vtedajšiu hranicu vyučovania slovenského jazyka na ZŠ.

Sľubný rast vedeckej a pedagogickej členov KSJL negatívne zasiahli udalosti z roku 1968 a najmä „normalizačné“ sedemdesiate roky. Z katedry museli odísť traja kvalitní a perspektívni učitelia – **M. Jurčo, B. Kovalová a V. Marčok**. Mladí asistenti, ktorí nastúpili na KSJL v polovici sedemdesiatych rokov, stratili kontinu-

itu vývoja, museli začínať od samého začiatku. V tomto čase posilnili KSJL **I. Púchyová, D. Bačíková, J. Klincková, B. Šimonová, E. Tvrdoň, K. Krnová a L. Geletová**. Noví členovia postupne nahradili citeľné straty zo začiatku sedemdesiatych rokov. Bolo im však treba vynaložiť značnú mieru úsilia, ktorá však na katedre nikdy nechýbalo.

V roku 1976 bol schválený celoštátny Projekt československej výchovno-vzdelávacej sústavy. Podľa tejto koncepcie mala katedra pripravovať poslucháčov pre prvý, druhý i tretí stupeň škôl, teda pre ZŠ aj SŠ. Znamenalo to vnútorne rozčleniť katedru na pracovníkov zabezpečujúcich vyučovanie pre prvý stupeň ZŠ (ročníky 1 – 4) a druhý stupeň ZŠ a SŠ (5 – 12). Toto vnútorné členenie v čase vzniku Univerzity Mateja Bela v roku 1992 vyústilo do konštituovania dvoch fakúlt – Fakulty humanitných vied (príprava učiteľov pre II. stupeň ZŠ a strednej školy) a Pedagogickej fakulty (príprava učiteľov pre I. stupeň ZŠ a v súčasnosti aj pre II. stupeň ZŠ).

K najvýznamnejším výsledkom vedeckovýskumnej činnosti členov KSJL do roku 1989 treba počítať predovšetkým knižné práce **J. Matejčíka** *Lexika Novohradu, Živé osobné mená na Strednom Slovensku*, **J. Findru** *Rozbor štýlu prózy, Umenie prednesu, Ústny prejav a umelecký prednes, Stavba a prednes rečníckeho prejavu*, **P. Rohárika** *Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku*, **I. Plintoviča** *Básnická tvorba Š. Žáryho, Úvahy o lyrizovanej próze*, **E. Gombalu**: *Viliam Paulíny – Tóth – život a dielo*. Významnou prácou v oblasti teórie literatúry sa stalo kolektívne dielo *Slovník literárnovedných termínov* (autori J. Findra – E. Gombala – I. Plintovič).

Po roku 1989 v období celospoločenských zmien, v čase nápravy mnohých nesprávnych rozhodnutí zo sedemdesiatych rokov sa na katedru vrátili B. Kovalová a M. Jurčo, ktorému už pred príchodom na katedru vyšla významná monografia *Dielo Luda Zúbka* (1985).

Generačná výmena neobišla ani KSJL – po odchode významných vysokoškolských profesorov – I. Plintoviča, J. Matejčíka, Z. Kasáča (dosiahol dôchodcovský vek) sa katedra doplnila o ďalšie osobnosti, ktoré dotvárajú vedecko-výskumný profil dnešných katedier na FHV a PF. Postupne prichádzali na KSJL **V. Patráš, P. Odaloš, A. Škapincová, I. Dobříková, M. Stejskalová, I. Jančovič**.

V roku 1992 vznikla Univerzita Mateja Bela, ktorej základ tvorili 3 fakulty. Pôvodná katedra slovenského jazyka sa rozdelila na dve časti, ktoré sa stali základom pre KSJL FHV a KSJL PF. Vývin KSJL Fakulty humanitných vied sa nezastavil ani po tomto zlomovom období – postupne prišli na nové pracovisko **J. Krško, H. Jakubík a L. Urbancová**, v roku 1993 prešiel z KSJL PF na KSJL FHV **M. Jurčo**. Katedra hneď o začiatku získala akreditáciu pre *doktorandské štúdium v odbore literárne veda, odbor slovenský jazyk* má byť schválený v najbližšej dobe.

Vďaka tomu sa KSJL posilnila o dvoch interných doktorandov – **M. Vigašová** a **J. Kubu**. Od roku 1997 zabezpečuje KSJL externé bakalárske štúdium publicistiky, od roku 1999 aj interné štúdium. Z tohto dôvodu sa toto pracovisko doplnilo o dvoch publicistov – **P. Valčeka** a **B. Šípošová**.

Katedra sa v ostatnom desaťročí profiluje v oblasti jazykovedy ako významné sociolingvisticke pracovisko. Z tohto hľadiska sa pristupuje aj k výskumu v oblasti onomastiky. Literárny výskum sa sústreďuje jednak na oblasť literárnohistorického bádania, monografického spracovania viacerých autorov slovenskej literatúry a na riešenie teoretickej problematiky, predovšetkým literatúry faktu.

Vyučovací a vedecko-výskumný potenciál KSJL FHV v súčasnosti v oblasti jazyka zabezpečujú: **prof. PhDr. Ján Findra, DrSc.** (v rokoch 1990 – 1992 dekan PF a 1992 – 1993 prvý rektor UMB), **doc. PhDr. Janka Klincková, CSc.** (v rokoch 1992 – 1995 prodekan, od roku 1997 dekan FHV), **doc. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.** (vedúci katedry v rokoch 1995 – 1998, v rokoch 1997 – 2000 prorektor UMB), **Mgr. Jaromír Krško, PhD.** (od roku 1998 vedúci katedry), **PhDr. Ľubica Geletová, Mgr. Lujza Urbancová.** Literárne disciplíny prednášajú a výskumne sa im venujú: **prof. Milan Jurčo, CSc., doc. PhDr. Zuzana Hurtaiová, CSc., doc. PhDr. Kristína Krnová, CSc.** (v rokoch 1998 – 2001 prodekan FHV), **PhDr. Ida Púchyová, CSc., Mgr. Ivan Jančovič, PhD., Mgr. Henrich Jakubík, Mgr. Juraj Kuba** (interný doktorand), **Mgr. Monika Vigašová** (interná doktorandka). Sekretárkou katedry je **Iveta Voskárová**, webovská stránka FHV je www.fhv.umb.sk. V priebehu tohto roka sa pripravujú dvaja členovia na inauguračné pokračovanie a dvaja na habilitačné konanie, dvaja členovia ukončia doktorandské štúdium.

Z významných publikačných aktivít členov KSJL v ostatnom desaťročí treba spomenúť vydanie monografií: J. Findra – *Jazyk, reč, človek* (1998), *Jazyk – komunikácia – spoločnosť* (J. Klincková – P. Odaloš – V. Patráš, 1997), *Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí* (P. Odaloš – V. Patráš – I. Očenáš – M. Stejskalová, 1999), K. Krnová – *Prozaik Dušan Mitana* (1995), M. Jurčo – *Dotyky a prieniky. Nad textami diel literatúry pre deti a mládež* (1997), Z. Hurtaiová – *Život, skutky a rozhovory ohavného Ezopa* (1997), I. Jančovič – *Tvorivé začiatky Dominika Tatarku* (1999), M. Jurčo – *Paradoxný svet literatúry faktu* (2000),

V spolupráci s KSJL PF pripravila katedra 4 ročníky medzinárodnej sociolingvistickej konferencie, ktorá sa stala významným podujatím európskeho rozmeru (1991 – *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*, 1994 – *Sociolingvisticke a psycholingvisticke aspekty jazykovej komunikácie*, 1997 – *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu*, 2000 – *Jazyková komunikácia v 21. storočí*). Spolupráca katedier FHV a PF bola prínosom aj pri organizovaní dvoch medzinárodných onomastických konferencií – *Urbanonymá v kontexte histórie a*

súčasnosti (1996) a *XIV. slovenská onomastická konferencia* (2000). Mladí členovia KSJL (J. Krško a I. Jančovič) iniciovali v roku 1999 *I. konferenciu mladých filológov UMB*, viacerí členovia katedry pôsobia ako vedeckí redaktori a jazykoví korektori zborníka *FHV Acta Universitatis Matthiae Belii*.

Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty vznikla r. 1992 rozčlenením pôvodnej KSJL bývalej samostatnej PF. Pôvodne sa KSJL zameriavala na prípravu učiteľov pre I. stupeň ZŠ, od roku 1996 pripravujú aj učiteľov pre II. stupeň ZŠ. Katedra sa profiluje (podobne ako sesterská katedra FHV) ako výrazné sociolingvistické pracovisko.

Jazykovednú časť KSJL PF v súčasnosti reprezentujú: **doc. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc.** (vedúci katedry), **PhDr. Dagmar Bačíková, CSc.**, **Mgr. Lýdia Janáková, PaedDr. Ivan Očenáš, PaedDr. Mariana Stejskalová, Mgr. Milada Majeríková** (interná doktorandka). Literárnovednú časť zastupujú: **prof. PhDr. Zdenko Kasáč, CSc.**, **prof. PhDr. Brigita Šimonová, CSc.** (prodekanka PF), **PaedDr. Ľubomír Kováčik, PhD.**, **Mgr. Eva Pršová, PaedDr. Martin Golema, CSc.** (vedecký pracovník). Sekretárkou katedry je **Ružena Macejková**, webovská stránka PF UMB je www.pdf.umb.sk.

V roku 1997 sa konštituovala Filologická fakulta UMB na pôde ktorej vznikla Katedra slovakistiky. Zameraním tejto fakulty je príprava prekladateľov a tlmočníkov. Slovenský jazyk a literatúra sa tu študuje v kombinácii s iným cudzím jazykom. Lingvistické predmety prednášajú a výskumne sa im venujú: **PaedDr. Július Lomenčík, PhDr. Slavomír Vašš, PhDr. Tomáš Oravec, Mgr. Eva Demčíšáková, Mgr. Anita Hut'ková a Mgr. Darina Tupá.** Literárnovedné disciplíny vyučujú: **prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc.** (vedúci katedry), **prof. PhDr. Pavol Plutko, CSc.** (prodekan FiF), **Mgr. Jozef Tatár.** Sekretárkou katedry je **Iveta Fedorová**, webovská stránka FiF UMB je www.fif.umb.sk.

Katedry slovenského jazyka a literatúry Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici predstavujú významné bádateľské pracoviská v oblasti jazykovedy a literárnej vedy. Spolupráca dovnútra (v rámci UMB) i navonok (s ostatnými vedeckými pracoviskami) posúva naše poznanie výrazne dopredu.

Jaromír Krško

**RÁCOVÁ, A. – HORECKÝ, J.: Slovenská karpatská rómčina.
Opis systému. Bratislava, Veda 2000. 78 s.**

Tzv. slovenská karpatská rómčina je jedným z množstva rómskych dialektov roztrúsených po celej Európe a Blízkom východe. Anna Rácová je prvá slovenská odborníčka na indológiu (do ktorej z prísne jazykového hľadiska patrí i rómčina) s adekvátnym lingvistickým vzdelaním a Ján Horecký je z hľadiska lingvistiky a vďaka svojmu rozhľadu a skúsenostiam najpovolanejšou osobou pre spoluprácu na publikácii tohto druhu.

Spoluautori sa zrejme rozhodli podať o karpatskom rómskom nárečí nielen čisto deskriptívnu charakteristiku určenú pre odborníkov, ale sčasti aj príručku, ktorá poskytne osožné informácie aj čitateľom, ktorí majú z rozličných dôvodov záujem o tento predmet.

V úvodnej kapitole (str. 7 – 8) autori načrtávajú zaradenie rómskych dialektov do indoeurópskej jazykovej rodiny, upozorňujú na úzke súvislosti s jazykmi národov, cez územia ktorých Rómovia migrovali z Indie a ktoré vo významnej, hoci nerovnakej miere ovplyvnili podobu jednotlivých nárečí. Dá sa na nich dokonca sledovať proces, ktorý podľa W. Dresslera vedie k zániku jazyka. Tento takmer terminálny stav dosiahla rómčina v Španielsku, kde jestvuje skôr v podobe istej časti zachovanej slovnej zásoby. Nárečové rozčlenenie pôvodne azda jednotného jazyka je v zásade determinované pohybmi Rómov cez jazykovo i kultúrne značne rozdielne prostredia.

Autori poukazujú v úvode na viaceré úskalia spojené s nárečovým rozčlenením slovenských rómskych nárečí a na to, že sa tu nevyhnutne prekrývajú kritériá z viacerých rovín.

V kapitole Lexikálna stavba (str. 9 – 18) si čitateľ môže urobiť obraz o základnom slovnom fonde rómčiny, v ktorom sa zachovalo najviac pôvodných slov, pričom autori v každom prípade uvádzajú aj ich slovenské ekvivalenty. Autori uvádzajú aj výpožičky z rozličných jazykov, najmä z gréčtiny, srbčiny, rumunčiny, maďarčiny a aj slovenčiny – hoci tu dominujú slová, ktoré prenikli do rómčiny z iných jazykov cez slovenčinu. Výpožičiek čisto slovenského pôvodu sa uvádza vcelku málo. Že by práve preto, lebo v mnohých variantoch rómčiny môžu hovoriaci použiť takmer akékoľvek slovenské slovo?

Príznačná pre jazyk v situácii rómčiny je veľká rozkolísanosť a nejednotnosť v tvorbe nových pomenovaní (str. 11) a pasáž je poučná ako ilustrácia vývinu slovnej zásoby vôbec. Popri preberaní sa však hojne používajú afixálne prostriedky tvorenia nových slov spôsobmi typologicky blízkymi slovenčine.

V kapitole o zvukovej stavbe (str. 19 – 23) autori upozorňujú na fonetické zmeny, zásluhou ktorých sa rómske nárečia vzdialili od pôvodného indického stavu –

tu je nanápadnejšia strate aspirovaných znelych záverových spoluhlások. Zrejme aj tie konsonanty, ktoré boli prevzaté do rómčiny, ako f, c, č, sú už dnes súčasťou systému. Obraz fonetiky dopĺňajú autori aj informáciami o fonotaktických pravidlách.

Štvrtá kapitola (str. 24 – 59) patrí ku kľúčovým pasážam, lebo opisuje prvom rade morfológickú stavbu karpatskej rómčiny. Od slovenčiny sa líši existenciou dvoch gramatických rodov (mužského a ženského) a prítomnosťou člena. Autori charakterizujú v rómčine šesť pádov a uvádzajú niekoľko deklinácií. Sympatické je, že sa usilujú podať aj charakteristiku významov jednotlivých pádov (str. 28 – 31). Škoda, že v tejto časti (a ani ďalej) už neuvádzajú lexikálne významy jednotlivých citovaných slov.

Podrobnú charakteristiku slovesnej morfológie nájdeme v ďalšej podkapitole. Tá priam volá po kontrastívnej slovensko-rómskej gramatike vzhľadom na významnú interferenciu zo slovenčiny smerom k rómčine.

Na ďalších stranách autori stručne charakterizujú zámená, číslovky a napokon rozličné neohybné slovné druhy. Vyzdvihnúť treba osobitnú kapitolu (str. 60 – 64) venovanú otázkam vetnej a nadvetnej syntaxe, výpovedným aktom a jazykovému prejavu, čo býva v podobných publikáciách skôr výnimkou než pravidlom.

V závere autori stručne a výstižne charakterizujú postavenie dnešnej slovenskej rómčiny z hľadiska genetického i typologického a neboja sa hovoriť o jej príslušnosti k dvom typologickým areálom. Text vhodne dopĺňa zoznam literatúry.

Treba oceniť, že vydavateľstvo Veda vydalo takúto publikáciu, ktorá si iste nájde dosť záujemcov. Recenzent by uvítal, keby sa v nie ďalekej budúcnosti odborníci podujali na kontrastívny výskum rómčiny so slovenčinou; je to problém, z ktorého sa dá hodne vyťažiť aj pre všeobecnú jazykovedu.

Viktor Krupa

Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 16 – 18, 1994 – 1996. Nový Sad 2000.

Zborník Spolku vojvodinských slovakistov má pomerne dlhú tradíciu, r. 2000 vyšiel už trojročník 16 – 18 za roky 1994 – 1996 (na obálke je uvedený rok 1947). Aj tento zväzok už tradične prináša štúdie domácich i slovenských slovakistov, literárnych vedcov, etnografov a historikov.

Netradične je však venovaný vojvodinskej slovakistke Márii Myjavcovej (nar. 1. 6. 1934). Hodnotenie jej práce a neobyčajne aktívnej účasti na živote vojvodinských Slovákov podáva M. Týr, a to nielen v osobitnom príspevku, ale aj v podrob-

nom rozhovore s jubilantkou. Celkový obraz o jej práci vhodne dopĺňa súpis prác za roky 1985 – 1999. Za slovenských kolegov ju pozdravil J. Horecký.

Z vojvodinských slovakistov v tomto trojročníku publikujú svoje štúdie D. Dudok, M. Dudok, M. Týr, A. Maričová a A. Svetlík. Kým D. Dudok uverejňuje bohatý materiál o priezviskách Slovákov v Juhoslávii a komentuje ich pôvod z jednotlivých regiónov Slovenska (s potešením som zistil, že D. Dudok má korene v Stupave, mojom rodisku a že sa tu vyskytuje aj priezvisko Stupavský), M. Dudok poukazuje na jazykovú situáciu slovenčiny v Juhoslávii i jej každodenný kontakt so srbčinou. Obracia pozornosť na tradične lexikálne kontakty (ktoré sa odrážajú najmä „v samosprávnej“ terminológii a frazeológii) a vykresľuje túto slovenčinu ako špecifickú enklávovú varietu, ktorá sa rozvíja ako osobitný typ v rade panónskych, balkánskych a mediteránnych variet. Konštatuje pritom stieranie hraníc medzi jednotlivými varietami ako dôsledok kolektívneho bilingvizmu a zdôrazňovania komunikačnej funkcie. Pri komunikácii sa často uplatňujú celé fragmenty z iného jazykového kódu, pochopiteľne, srbského. Pesimisticky sa stavia k úsiliu zavádzať preskriptívne prvky z metropolitnej variety.

Akoby v stopách M. Dudka analyzuje A. Svetlík metaforické pomenovania v poézii vojvodinských slovenských básnikov a zisťuje u nich dva základné procesy: jednak zdôrazňovanie individuálnej originality, jednak uplatňovanie metaforických pomenovaní príznačných pre istú skupinu autorov. Je však otázka, či je užitočné vychádzať pritom zo základnej klasifikácie na dvojčlenné a jednočlenné metafory. Oveľa sľubnejšie je skúmanie úlohy metafory pri rozvíjaní textu.

Ďalšie dve štúdie domácich autorov sa týkajú porovnávania slovenčiny a srbčiny. A. Maričová predkladá súpis predponových slovies pri vyjadrovaní časových okolností, doložený príkladmi zo slovenských i srbských umeleckých textov. M. Týr si všíma zhody a rozdiely v asimilácii spoluhlások v slovenčine a srbčine.

Pozoruhodné sú aj štyri štúdie slovenských autorov. J. Kačala rozvíja tézu, že popri syntaktických, resp. syntagmatických konštrukciách sa vo vetách uplatňujú osobitné útvary, vkladane do prúdu reči, známe v doterajšej teórii ako vsuvky alebo parentézy. J. Kačala si všíma ich syntagmatickú stavbu a prichádza k záveru, že popri vetnej a súvetnej stavbe sa v prúde reči uplatňujú aj mimovetné či nadvetné útvary. Bolo by užitočné skúmať tieto typy aj z hľadiska diskurzívnej činnosti hovoriacich, resp. ako výstavbové prvky textu.

M. Pisárčiková upozorňuje na pramene synonym. Vidí ich v nárečiach, vo význame slov a jeho diferenciacii, ale aj v cudzích slovách. Príznačný typ synonym vidí v analytickom tvorení slovies typu súhlasit' – dat', dávat' súhlas, ale aj vo využívaní tvorenia slovies predponami a napokon aj vo frazeológii. Nepochybne správny je jej záver, že oblasť synonymie je jedna z najdynamickejších zložiek jazyka.

Súčasný návrat k teórii lexikografie, vyvolaný aj potrebami či možnosťami využívania počítačovej techniky, sa odráža v rozsiahlejšej štúdiu K. Buzássyovej o koncepcii pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (popri známých značkách SSJ, KSSJ, sa tu objavuje nová značka SSSJ).

Skupina autorov tohto slovníka – E. Bosáková – M. Zamborová a K. Buzássyová sa zamýšľa nad možnosťami zachytenia gramatických kategórií (v danom prípade substantívnych) a predkladá konkrétne riešenia.

Zborník Spolku vojvodinských slovakistov je dobrým a užitočným publikačným prostriedkom. Domáca jazykovedná komunita ho vhodne využíva na zverejňovanie výsledkov svojho bádania a pritom ponúka priestor aj svojim slovenským kolegom. Je tu teda možnosť konfrontácie názorov i výsledkov. Len by si bolo treba želať, aby takáto konfrontácia skutočne pokračovala.

Ján Horecký

Publikácia z kolokvia mladých českých jazykovedcov

Do rúk sa nám novšie dostalo osobitné číslo 17. ročníka časopisu Jazykovedného združenia Českej republiky Jazykovedné aktuality (2001). Je venované stretnutiu mladých českých jazykovedcov, ktoré sa konalo v máji roku 2000 v Prahe. Osobitnú pozornosť si zaslúži pritom fakt, že na myšlienku usporiadať túto konferenciu priviedla mladých českých kolegov, ako sa doslova uvádza v predslove publikácie, PhDr. Mira Nábělková, CSc. z JÚLŠ SAV, široko-d'aleko známa ako tradičná organizátorka podobných stretnutí v Modre-Piesku. Takisto ako v Modre zmyslom tohto stretnutia mladých jazykovedcov bolo umožniť mladej lingvistickej generácii pravidelne sa stretávať na tematicky ničím nelimitovanej konferencii, poznávať kolegov a kolegyně z iných pracovísk, zisťovať, kto sa zaoberá rovnakou či podobnou problematikou, a diskutovať o zaujímavých jazykových a jazykovedných otázkach. Čiže v plnom rozsahu ide o to, o čo ide organizátorom modranských seminárov, majúcich už dlhú tradíciu.

Publikácia obsahuje 19 príspevkov, ktoré sa vyznačujú tematickou mnohohfarebnosťou. Spomeňme aspoň ich názvy so stručnou charakteristikou.

O. Bláha sa vo svojom príspevku (s. 5—9) zaoberá etymologickým výkladom miestneho mena Olomouc. Je to podľa autora jeden z najtvrdších orieškov v toponomastickej sieti Čiech a Moravy. Problematický je pôvod h- v starom názve Holomúc (ktoré je asi protetické), nosové -n- v type Olomuncensis a pod. Za najp-

ravdepodobnejší výklad autor považuje zapojenie slovanského mena Olomút alebo genitívu Alamundis od germánskeho osobného mena Alamund. Naznačuje však aj možnosti slovanského gomolica s prešmykom na golomica. Z. Braušteinová (10—13) hľadá vznik prirovnaní v Biblii a triedi ich podľa istých tematických kritérií. B. Cadorini rozvíja svoju starú tému o vzťahu furlandčiny a rumunčiny (s. 15—20). Teritoriálnymi vlastnosťami apelatívnych a ojkonymických areálov (najmä anojkoným, t, j, pozemkových názvov) sa zaoberá M. Harvalík (s. 21—27). L. Hášová (s. 28—35) sa venuje otázke korekcií v naratívnom interview, čo je jednou z najčastejších tém konverzačnej analýzy. Zisťuje, že jednoznačne prevládajú korekcie, pri ktorých hovoriaci opravuje samého seba. Častým zdrojom korekcií v naratívnom interview sa ukazuje váhanie a neistota pri dlhom rozprávaní. Petra Hudková (s. 36—39) hovorí o využití českého národného korpusu a najmä o indexovaní homoným. Prostriedky argumentácie vo francúzskej štylistike analyzuje v prehľadovom článku A. Krausová (s. 40—45). Netradičný je príspevok M. Lašovičkovej, ktorú zaujal tzv. katolícky slang (s. 46—52), používaný mládežníckymi skupinami, ale aj profesionálnymi kruhmi blízky katolíckym cirkevným kruhom. J. Mandžarova (s. 53—56) sa zaoberá komunikačnými aspektmi politických hesiel na bulharskom jazykovom materiáli, kým I. Pavelková analyzuje jazyk mesta Pře-rova (s. 57—63). Psycholingvistickú tému spracúva vo svojom príspevku Deti, jazyk, reč R. Prouzová (s. 64—69). L. Římalová si vybrala tému sebaštylizácie Boženy Němcovej v listoch manželovi (s. 70—74). M. Slezáková analyzuje skrátený typ účinkovej vety „Som príliš sexy pre tlačený referát“, charakteristický pre reklamný jazyk (s. 75—80). K exotickým témam by sme mohli priradiť príspevok O. Šefčíka o povahe koreňa v staroindičtine ako znaku (s. 81—86) a V. Vlasákovvej o kreolistike ako novovznikajúcom odbore (s. 110—113). A sú tu ešte ďalšie state, napr. P. Šmídovej o kvantifikačno-intenzifikačnom význame prefixoidov typu celo-, extra-, hyper-, kvázi-, makro-, maxi-, midi-, pidi-, turbo-, ultra-, veľko- a i. v súčasnej češtine (s. 87—95), Z. Tichej o spracovaní príkladovej časti v slovníkoch, ktorá pri výklade vychádza najmä zo skúseností z prípravy českého neologického slovníka (s. 96—104), M. Vajdlovej o slovách *kočka* a *pes* v staročeských textoch (s. 105—109) a napokon B. Vykypěla (s. 114—120), ktorý uvažuje o. noetike porovnávacej jazykovedy.

Pokračovaním série týchto mladých jazykovedných stretnutí v českej jazykovede bude kolokvium mladých jazykovedcov v Olomouci v máji r. 2001, venované počítačovej lingvistike. Tešíme sa z úspechov mladej českej i slovenskej jazykovedy.

Slavomír Ondrejovič

KRONIKA

Osem desaťročí slovakistiky na Filozofickej fakulte UK*

V septembri r. 2001 uplynulo osemdesiat rokov, ako sa v rámci vysokoškolského štúdia začali na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského študovať slovakistické disciplíny. Pri opise základných zmien v rámci štúdia slovakistiky na FF UK si uvedomujeme si, že z priestorových dôvodov nemožno uviesť všetky zmeny. Nemožno však zabudnúť na to, že okrem základných slovakistických disciplín tvorili súčasť štúdia dnešného odboru *slovenský jazyk a literatúra* aj bohemistické a slavistické disciplíny. Najvýraznejšie sa táto tendencia prejavovala v medzivojnovom období. (Rozvoju bohemistiky a slavistiky na Filozofickej fakulte UK venovali osobitnú pozornosť Z. Beran, 1980, Š. Švagrovský, 1992 a podrobnejšie informácie o rozvoji týchto odborov na FF UK boli publikované v zborníkoch *Slavistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského*, 1993 a *Štúdium slovanských filológií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, 1996).

Začiatky slovakistických štúdií na Filozofickej fakulte UK treba datovať zriadením Univerzity Komenského zákonom č. 375 Zb. z 27. júna 1919, resp. prvým zasadnutím profesorského zboru Filozofickej fakulty UK, ktoré sa konalo 23. septembra 1921. Za prvých profesorov fakulty boli po založení Univerzity Komenského vymenovaní: dr. Jozef Hanuš (1862 – 1941, odbor dejiny českej literatúry), dr. Jozef Škultéty (1853 – 1948, profesor reči a literatúry československej¹), dr. Miloš Weingart (1890 – 1939, slovanská filológia), dr. Albert Pražák (1880 – 1956, novšia česká a slovenská literatúra), dr. Dobroslav Orel (1870 – 1942, hudobná veda), dr. Jan Heidler (1863 – 1923, všeobecné novoveké dejiny) a dr. Karel Chotek (1881 – 1967, všeobecný národopis). Dekrét profesora cirkevných dejín dostal aj dr. Ján Kvačala (1862 – 1934), ktorý však toto miesto neprijal. Ďalší profesor fakulty dr. Milan Hodža (1878 – 1944) prednášky z novovekých slovanských dejín nekonal. Ťažiskom univerzitného štúdia na Filozofickej fakulte UK sa od prvého akademického roka, ktorý sa začal 23. septembra 1921, stali filologické

^{1*} Text príspevku je spracovaný podľa archívnych prameňov. Uvádzame v ňom len najdôležitejšie informácie o rozvoji slovakistiky a o učiteľoch, ktorí boli na FF UK v trvalom pracovnom pomere a o ich najvýznamnejších vedeckých dielach. Z priestorových dôvodov neuvádzame ich pôsobenie na iných pracoviskách a v zahraničí.

¹ Pojmy *československá literatúra*, *československý jazyk* sa v medzivojnovom období používali v súlade s vtedajšou oficiálnou definíciou, podľa ktorej žil v spoločnom štáte jeden národ – československý – s jedným – československým jazykom fungujúcim v dvoch variantoch: českom, používanom na území Čiech, slovenský variant, sa používal na území Slovenska.

odbory: slovanská, česká a slovenská filológia, osobitne sa študovala československá literatúra. Okrem nich sa v prvom akademickom roku prednášali československé a všeobecné dejiny, národopis a hudobná veda. V zozname prednášok „pre zimný beh 1921 – 22 na filozofickej fakulte univerzity KOMENSKÉHO“ sa na predmet nášho výskumu vzťahujú tieto disciplíny:

Riad. prof. Dr. Jozef Hanuš: *Od Bielej Hory k obrozeniu I. Literatúra českých exulantov so zvláštnym zreteľom na Komenského*. 5 hod. týždenne. *Seminár pre českú literatúru: Úvod do liter. historie a výklad Komenského Labyrintu*. 2 hod. týždenne.

Riad. prof. Dr. Albert Pražák: *Dejiny českej i slovenskej literatúry od roku 1848*. 3 hod. *Vývin spisovnej slovenčiny po stránke literárno-historickej*. 2 hod. *Seminárne cvičenia: Úvod do diela Hviezdoslavovho. Cvičenia na Hviezdoslavových textoch*. 2 hod.

Riad. prof. Dr. Jozef Škultéty: *Osudy Slovenska a slovenskej reči po páde veľkomoravskej ríše*. 5 hod. *Seminárne cvičenia*. 2 hod.

Riad. prof. Dr. Miloš Weingart: *Hláskoslovie starého cirkevno-slovanského jazyka*. 3 hod. *Slovanská filológia, jej podstata, dejiny, problémy a metody*. 2 hod. *Seminárne cvičenia: Čítanie a výklad staroslovanskej legendy o Methodovi. Cvičenia písomné i ústné*. 2 hod.

Letný beh 1922³

Riad. prof. Dr. Jozef Hanuš: *Od Bielej Hory k obrozeniu. II. Literatúra českej a slovenskej protireformácie*. 5 hod. týždenne. *Seminár pre českú literatúru*. 2 hod. týždenne.

Riad. prof. Dr. Albert Pražák: *Dejiny českej a slovenskej literatúry od r. 1848. (Pokračovanie)*. 3 hod.

Riad. prof. Dr. Jozef Škultéty: *Osud Slovenska a slovenskej reči. (Pokračovanie)*. 5. hod. týždenne. *Seminárne cvičenia*. 2 hod.

Riad. prof. Dr. Miloš Weingart: *Hláskoslovie starého cirk. slov. jazyka. (Dokončenie)*. 2 hod. *Problémy a metody slovanskej filologie (Dokončenie)*. 3 hod. *Seminárne cvičenia*. 2 hod.

Postupným budovaním odborov prednášky a semináre v akademickom roku 1922/23 nadväzovali na predchádzajúci akademický rok:

Riad. prof. Dr. Jozef Hanuš: *Československé obrozenie kultúrne a národné a jeho literatúra*. 3 hod. týždenne. *Seminár pre českú literatúru: Čítanie a výklad*

³ Z priestorových dôvodov nemôžeme uviesť úplný prehľad disciplín v jednotlivých ročníkoch. Na ilustráciu vyberáme prehľad prvého akademického roka a niektoré ročníky, ktoré odrážajú zmeny v štruktúre prednášaných disciplín.

prvých básnických zbierok. Referáty o nových spisoch. Seminárne práce a ich posudky. 2 hod. týždenne.

Riad. prof. Dr. Albert Pražák: *Päťdesiate a šesťdesiate roky na Slovensku.* 3 hod. týždenne. *Južné a východné Čechy v novom českom románe.* 1 hod. týždenne. *Spisovná slovenčina v XX. stol.* 1 hod. týždenne. Seminár: *Cvičenia na textoch J. M. Hurbanových a Kalinčákových. Písomné práce. Výklad o niektorých otázkach z lit. histor. methodiky. Referáty. Lit. novinky.* 2 hodiny týždenne.

Riad. prof. Dr. Jozef Škultéty: *Slovenská reč do Bernoláka i od Bernoláka.* 3 hodiny týždenne. *Slovenská literatúra do Bernoláka.* 2 hod. týždenne. Seminár: *Čítanie a vykladanie Jána Hollého i niektorých spisov z doby Antona Bernoláka. Seminárne práce a ich posúdenie.* 2 hodiny týždenne.

Riad. prof. Dr. Miloš Weingart: *Staročeská legenda o sv. Katerine.* 3 hodiny týždenne. *Prehľad a problémy praslovanského časovania.* 2 hodiny týždenne. *Kapitoly zo štúdia slovenčiny (publikum).* 1 hodina týždenne. *Seminárne cvičenia: Interpretácia dialektických textov východoslovenských, vybraných z Czamblovej Slovenskej reči. Referáty o novinkách. Písomné práce.* 2 hodiny týždenne.

V rámci lektorátov sa v tomto akademickom roku uvádza:

lektor B. Haluzický: *Výklad o slovenskom jazyku pre začiatočníkov.* Pokračovanie bezplatné. 2 hodiny týždenne. *Výklad o slovenskom jazyku pre pokročilých.* Pokračovanie bezplatné. 2 hodiny.

lektor Dr. Wollmann: *Kurz jazyka českého pre začiatočníkov.* 2 hodiny týždenne. Bezplatné. *Kurz jazyka českého pre pokročilých* 2 hodiny týždenne. Bezplatné.

Medzi vedeckými ústavmi sa v tomto akademickom roku uvádza Seminár pre slovanskú filológiu, ktorý mal oddelenia:

oddelenie pre cirkevnú slovančinu a slovanský jazykozpyt: Riaditeľ Prof. Ph. Dr. Miloš Weingart.

oddelenie pre reč a literatúru slovenskú: Riaditeľ Prof. Ph. Dr. Jozef Škultéty.

oddelenie pre dejiny českej literatúry: Riaditeľ Prof. Ph. Dr. Jozef Hanuš

oddelenie pre novú českú literatúru a pre literatúru slovenskú: Riaditeľ Prof. Ph. Dr. Albert Pražák.

Okrem týchto vedeckých ústavov bol na Filozofickej fakulte UK Historický seminár (riaditeľom bol Prof. Ph. Dr. Ján Heidler), Seminár pre všeobecný národopis (riaditeľ Prof. Ph. Dr. Karol Chotek), Seminár pre hudobnú vedu (riaditeľ Prof. Ph. Dr. Dobroslav Orel), Seminár pre filozofiu (riaditeľ Prof. Ph. Dr. Bohuslav Tomsa), Seminár pre pedagogiku (riaditeľ Prof. Ph. Dr. Otakar Chlup), Seminár a

proseminár pre germánsku filológiu (riaditeľ Prof. Ph. Dr. Ján Krejčí), Proseminár pre klasickú filológiu (odd. latinské a grécke): Riaditeľ: S⁴. doc. Dr. Ant. Kolář. V akademickom roku 1923 – 24 pribudli v Seminári pre slovanskú filológiu 2 oddelenia: oddelenie pre ruskú reč a literatúru, jeho riaditeľom bol prof. A. V. Pogorielov, ktorý v rozsahu 2 hodín týždenne viedol seminárne cvičenia z ruského jazyka i písomníctva, riaditeľom oddelenia pre slovanské tradície a slovanské literatúry bol s. doc. Dr. Frank Wollmann, ktorý v rozsahu 2 hodín týždenne viedol *Seminárne cvičenia, Čítanie a výklad vynikajúcich diel srbochorvátskej dramatiky*. V letnom semestri tohto akademického roka prednášal Riad. prof. Dr. Jozef Baudiš v rozsahu 5 hodín týždenne *Úvod do srovnávací mluvnice* (postupná orientácia na klasickú filológiu a germanistiku). V letnom semestri 1926/27 pribudla v študijných programoch disciplína *Československé časovanie*, ktorú v rozsahu 5 hodín týždenne, vyučoval Dr. František Ryšánek. K tejto disciplíne bol aj dvojhodinový seminár *Čítanie a výklad textov staročeských, písomné práce, referáty*.

V *Sozname prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v zimnom semestri štúd. r. 1927 – 1928* (s. 25) sa v rámci Seminára pre slovanskú filológiu uvádza *Praktické oddelenie pre jazyk český*, ktorého riaditeľom sa stal lektor Dr. Václav Vážný („prof. reálky v Bratislave“). Súčasťou seminára boli oddelenia pre český, ruský a bulharský jazyk (v Praktickom oddelení pre jazyk český viedol Dr. V. Vážný pre študentov 1.-4. semestra v rozsahu 2 hodín *Praktické cvičenia seminárne z jazyka českého I.*, v tom istom oddelení sa v rozsahu 2 hodín konali *Praktické cvičenia seminárne z jazyka českého II.* pre študentov 3.-6. semestra). Okrem praktických oddelení pri seminároch viedol lektor B. Haluzický *Cvičenia v jazyku slovenskom pre začiatočníkov* (2. hod.) a *Cvičenia v jazyku slovenskom pre pokročilých* (2 hod.). Prvým riaditeľom oddelenia československého jazyka, ktoré vzniklo r. 1924, bol do r. 1926 prof. M. Weingart. (1890 – 1939), v r. 1926 – 27 ho viedol prof. F. Ryšánek. (1877 – 1969). Okrem pedagogickej a organizátorskej činnosti sa v dvadsiatych rokoch na univerzitnej pôde skonštitovali aj základy vedeckého výskumu. Na rozvoj spoločenských vied malo pozitívny vplyv založenie *Učenej spoločnosti Šafaříkovej* (1926), v ktorej sa organizoval spoločenskovedne orientovaný vedecký výskum. Dôležitou súčasťou prezentácie vedy na Filozofickej fakulte UK sa stali *Spisy Filozofickej fakulty UK*, ktoré vychádzali v spolupráci s *Učenu spoločnosťou Šafaříkovou*. Vedeckým orgánom fakulty v rokoch 1922 – 1931 bol *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* (red. M. Weingart), v ktorom sa publikovali vedecké štúdie, kritické a bibliografické príspevky a prehľadné správy o vedeckých podujatiach na fakulte. Ešte v polovici dvadsiatych rokov sa profesorský zbor Filozofickej fakulty UK snažil získať prázdninové

⁴ = supľujúci

štipendiá na podporu nadaných študentov. Tieto štipendiá mali stimulovať ich samostatnú vedeckú prácu a stali sa východiskom neskorších vedeckých spisov, ktoré napr. v slovakistike vyústili do rozsiahlej monografie J. Stanislava *Liptovské nárečia* (1932). V tom čase boli na celej fakulte len štyria asistenti, z toho jeden v slovanskom seminári, jeden pre porovnávaciu jazykovedu a modernú filológiu (po jednom ešte v historickom seminári a vo filozofickom seminári). Podľa Soznamu osôb a ústavov ... podľa stavu na začiatku štud. roku 1937 – 38 sa vtedajší Seminár slovanskej filologie členil na oddelenie pre slovanský srovnávací jazykospyt a staroslovienčinu (Riaditeľ: Prof. Ph. Dr. Ján Stanislav), oddelenie jazyka československého (Riaditeľ: Prof. Ph. Dr. F. Ryšánek, Prof. Ph. Dr. V. Vážný), oddelenie pre dejiny československej literatúry (Riaditeľ: Prof. Ph. Dr. J. Vilikovský), oddelenie pre slovanské tradície a slovanské literatúry (Riaditeľ: Supl.⁵ prof. Ph. Dr. F. Wollman), oddelenie pre ruskú reč a literatúru (Riaditeľ: sml.⁶ prof. Dr. Valerij Pogorielov, asistent: E. Pauliny). Riaditeľom skúšobnej komisie pre učiteľstvo na stredných školách v r. 1935 – 38 bol Prof. Ph. Dr. V. Chaloupecký, jeho zástupcom bol Prof. Ph. Dr. A. Kolář, „examinátormi“ boli: pre jazyk československý ako predmet odborný (tiež pri skúškach nostrifikačných): Prof. Ph. Dr. J. Hanuš, Prof. Ph. Dr. F. Ryšánek, mimoriadny prof. Ph. Dr. V. Vážný, mimoriadny prof. Ph. Dr. J. Vilikovský, pre jazyk československý ako vyučovací: mimoriadny prof. Ph. Dr. V. Vážný, pre jazyk ruský a pre jazyk podkarpatoruský ako vyučovací zmluvný profesor V. A. Pogorielov. V akademickom roku 1937 – 38 sú zaujímavé údaje nielen z hľadiska študovaných odborov, ale aj z hľadiska počtu zapísaných študentov, ktorí absolvovali prednášky a semináre u jednotlivých vyučujúcich:

Mr.⁷ prof. Dr. Stanislav: *Staroslovienske skloňovanie*. 2 hod. – 167 študentov

Praslovanské hláskoslovie. II. 3 hod. – 104 študentov

Mr. prof. Dr. Vilikovský: *Staršia literatúra československá*. 4 hod. – 120 študentov

Úvod do štúdia československej literatúry. 1 hod. – 119 študentov

Mr. prof. Dr. Vážný: *Z dejín spisovnej slovenčiny*. 1 hod. – 179 študentov

Československé nárečia. Časť II. 2 hod. Pre poslucháčov III.-VII. semestra – 140 študentov

Základy československej fonetiky. 2 hod. Pre poslucháčov I.-III. semestra – 168 študentov

Supl. prof. Dr. Wollman (z Masarykovej univ v Brne): *Nová literatúra srbochorvátska*. 3 hod. – 10 študentov

⁵ supľujúci

⁶ zmluvný

⁷ mimoriadny

Sml. prof. Dr. Pogorielov: *Z dejín ruskej literatúry XIX. storočia*. 2 hod. – 12 študentov

Z dejín maloruskej literatúry. 1 hod. 7 študentov

Ruská dialektológia. 2 hod. 9 študentov

V seminári slovanskej filológie bola štruktúra disciplín v jednotlivých oddeleniach takáto:

oddelenie pre slovanský srovnávací jazykospyt a staroslovienu:

Mr. prof. Dr. Stanislav: – *Seminárne cvičenia z jazyka staroslovienskeho a zo slovanského srovnávacieho jazykospytu*. I. oddelenie. (pre I. sem.) *Interpretácia stslov. textov. Základy slovanského srovnávacieho jazykospytu. Lingvistická prope-deutika. Písomné práce*. 2 hod.

– *Seminárne cvičenia z jazyka staroslovienskeho a zo slovanského srovnávacieho jazykospytu*. II. oddelenie (pre III. a vyššie semestre): *Cvičenia staroslovienske, praslovanské a srovnávacie slovanské. Referáty o slavistických novinkách*. 2 hod.

oddelenie jazyka československého:

Mr. prof. Dr. Vážny: *Seminárne cvičenia. Čítanie a interpretácia vybraných textov dialektických. Referáty a diskúsie o novších prácach z oboru dialektológie a našich spis. jazykov*. 2 hod.

Seminár pre jazyk československý – oddelenie staročeské. 2 hod.

oddelenie dejín československej literatúry:

Mr. prof. Dr. Vilikovský: *Seminár pre staršiu literatúru čsl. Čítanie vybraných textov, referáty, písomné práce*. 2 hod. Pre poslucháčov V:-VIII. semestra.

Seminár pre novšiu literatúru čsl. Čítanie vybraných textov, referáty a písomné práce. Pre poslucháčov I.-IV. semestra.

oddelenie pre slovanské tradície a slovanské kultúry:

Supl. r⁸. prof. Dr. Wollman (z Masarykovej univ. v Brne): *Strukturalizmus v literárnej vede u Slovanov. Četba a výklad diel*. 2 hod.

oddelenie pre ruskú reč a literatúru:

Sml. prof. Dr. Pogorielov: *Seminárne cvičenia z ruskej reči a literatúry*. 2 hod.

⁸ riadny

Štruktúru prednášaných odborov a disciplín rušivo ovplyvnil zákaz pôsobenia českých profesorov na fakulte. Zo zoznamu prednášok na r. 1938 – 39 sú v odbore *Slovanská filológia* vyčiarknuté: 1. prednášky R. prof. Dr. Ryšánka *Historická mluvnica II: Československý konsonantizmus*. 4 hod. (Pre poslucháčov I.-VIII. semestra), jeho *Výbrané kapitoly z literatúry československej (staročeskej)*, 2. prednášky Mr. prof. Dr. Vážneho *Úvod do štúdia československej jazykovedy*. 1 hod. (Pre poslucháčov I.-III. semestra), jeho *Základy československej fonologie* 2 hod. (pre poslucháčov I.-VII. semestra, *Československé nárečia. Časť V. Nárečia stredného Slovenska*. 2 hod. (Pre poslucháčov III.-VII. semestra). Namiesto týchto disciplín sú do zoznamu pripísané disciplíny, za ktoré bol zodpovedný Mr. prof. Dr. Stanislav: 1. *Slovanské a československé historické hláskoslovie*. 2 hod., *Územie slov. jazyka*. 1 hod., *Semin. cvič. staroslov. a staročes.* 2 hod. (Okrem nich prednášal v nadväznosti na predchádzajúce akademické roky aj *Staroslovienske časovanie*. 3 hod. (pre poslucháčov I.-III. semestra) a *Slovanské srovnávacie hláskoslovie*. 2 hod.) a v r. 1940 – 41 vyučoval pre študentov Fakulty katolíckej bohosloveckej v rámci pomocných náuk teologických *Úvod, čítanie a vysvetľovanie staroslovienskeho evanjelia*. 1 hod. V letnom semestri r. 1938 – 39 pribudli v rámci slovakistického štúdia prednášky Supl. doc. Dr. E. Nováka *Slovenské historické hláskoslovie*. 3 hod. (zapísaných bolo 159 študentov) a *Vývin slovenskej fonologie* (zapísaných 68 študentov). Supl. doc. Dr. M. Pišút začal v tomto semestri prednášať disciplínu *Vznik a povaha slovenského literárneho romantizmu*. 2 hod., (zapísaných 135 študentov), supl. doc. Dr. A. Mráz prednášal *Slovenský literárny realizmus*. 3 hod. (zapísaných 240 študentov). V porovnaní s disciplínami, ktoré sa tradične študovali v predchádzajúcich ročníkoch, pribudli v Oddelení pre slovanský porovnávací jazykospyt a staroslovienu (v Oddelení pre slovenskú jazykovedu) pod vedením supl. doc. dr. Nováka *Seminárne cvičenia z jazyka slovenského. Referáty a diskusie o novších publikáciách, týkajúcich sa slovenskej jazykovedy. Písomné práce*. 2 hod. (pre 102 študentov), v Oddelení dejín českej a slovenskej literatúry supl. doc. dr. Mráz viedol *Seminárne cvičenie. Lit. teorie slovenského realizmu, rozbor lit. hist. prác a knižných noviniek*. 2 hod. (157 študentov). V akademickom roku 1939 – 40 bol Seminár slovenskej filológie personálne obsadený takto: Riaditeľ: prof. Ph. Dr. Ján Stanislav, viedol súčasne aj oddelenie pre slovanský a porovnávací jazykospyt a staroslovienu, oddelenie jazyka slovenského a dejín slovenskej literatúry tvorili prof. Ph.Dr. Ľudovít Novák a Prof. Ph. Dr. Andrej Mráz. Riaditeľom oddelenia pre slovanské tradície a slovanskú literatúru bol Supl. prof. Dr. František Wollman, riaditeľom oddelenia pre ruskú reč a literatúru bol Sml. prof. Dr. Valerij Pogorielov. Asistentom celého seminára boli Ph. Dr. Jozef Ambruš, vedeckými pomocnými silami Ján Brezina, Ján Frlička, Galina Dronovová a Mária Molnárová. Supl. doc. Dr. M. Pišút bol zodpovedný za

disciplíny *Povojnová poezia*. 3 hod. (167 študentov), *Seminárne cvičenia z českej literatúry*. 2 hod. (14 študentov) a *Hlavné smery a útvary čes. literat.* 3 hod. (11 študentov). Medzi lektormi seminára sa v tomto akademickom roku uvádza Jozef Štloc, ktorý vyučoval *Praktické cvičenia z jazyka slovenského pre začiatočníkov*. 2 hod. (164 študentov) a *Praktické cvičenia zo slovenského jazyka pre pokročilých*. 2 hod. (162 študentov). Do skúšobnej komisie pre učiteľstvo na stredných školách v r. 1938 – 1941 bol za jej predsedu vymenovaný Prof. Dr. Ján Stanislav, za podpredsedu Dr. Ján Hromádka. Členmi komisie boli: r.⁹. univ. prof. Ph. Dr. Ján Stanislav, mr. univ. prof. Ph. Dr. Ľudovít Novák, mr. prof. Dr. Andrej Mráz, Ph. Dr. Henrich Bartek, prof. B. Letz, krajinský inšpektor, odborný radca Mšano¹⁰, Ph. Dr. Stanislav Mečiar, ref. Matice slovenskej. V akademickom roku 1944 – 45 sa v rámci rozšírenia štúdia slovakistiky uvádza doc. Dr. E. Pauliny, ktorý viedol disciplínu *Slovenské nárečia*. 2 hod., doc. Dr. A. Baník sa uvádza ako vyučujúci pri disciplíne *Bibliografická príprava k dejinám staršej slovenskej literatúry III*. 2 hod. V povojnovom akademickom roku 1946 – 47 sa na štúdium slovakistiky vzťahovali tieto disciplíny: porovnávacom základe sa prednášal *Úvod do všeobecného jazykospytu* (Mr. prof. A. V. Isačenko, 3 hod., pre posl. I.-III. semestra). Hlavnými disciplínami, ktoré sa v tomto akademickom roku prednášali, bolo *Staroslovienske časovanie*. 2 hod. (I.-III. semester) a *Praslovanský konsonantizmus*. 2 hod. (I. a III. semester), *Panónski Slovania*. 1 hod. (I.-VIII. semester, všetko prednášal Prof. Dr. Stanislav), *Stredoslovenské nárečie. Vývin a dnešný stav*. 2 hod. (V.-VII. semester) a *Syntax slovenského spisovného jazyka*. 2 hod. (podľa dohovoru) prednášal prof. Dr. E. Pauliny, prof. Dr. A. Mráz prednášal *Dejiny slovenskej literatúry*. 5 hod. pre všetkých študentov, Mr. prof. Dr. M. Pišút prednášal disciplíny *Česká próza XIX. storočia* (pre I.-III. semester) a *České rukopisné falzifikáty a poézia štúrovcov*. 2 hod. pre I.-III. semester. Prof. Dr. A. V. Isačenko zabezpečoval prednášky *Fonetika spisovnej ruštiny*. 2 hod. (pre I.-VII. semester), *Časti reči v ruštine* 2 hod. (I.-VIII. semester) a *Slovo o poklu Igoreve ako pamiatka feudálnej Rusi*. 2 hod. (pre I.-VIII. semester). K týmto prednáškam sa konali semináre. Prof. Stanislav viedol *Starosloviensky seminár*. I. oddelenie (pre začiatočníkov). *Čítanie a výklad Zografského kódexu*. 2 hod. (pre I. semester) a *Starosloviensky seminár II. oddelenie* (pre pokročilých). *Čítanie Euchológia Sinajského. Referáty a diskusie*. 2 hod. (pre III. semester). Mim. prof. Dr. E. Pauliny: *Seminárne cvičenia zo slovenského jazyka*. 2 hod. (pre I.-V. semester), *Seminárne cvičenia jazyka staršej slovenskej prózy* 2 hod. (pre V.-VII. semester). Prof. Dr. A. Mráz viedol seminár *Literárno-historické práce o slovenskej literatúre* (Rozbory, čítanie, referáty). 2 hod. pre všetkých študentov, Mim. prof. Dr. M. Pišút viedol *Seminárne cvičenia z dejín českej literatúry*.

⁹ riadny

¹⁰ Ministerstvo školstva a národnej osvety

Štruktúrálny rozbor diel. 2 hod. a Mim. prof. Dr. A. V. Isačenko viedol *Ruský seminár* I. 2 hod. (pre absolventov štátnej skúšky) a *Ruský seminár.* 2 hod. (pravdepodobne všeobecný). V letnom semestri tohto školského roka sa osobitnými kurzami venovala pozornosť aj norme a kultúre spisovného jazyka. Mim. prof. E. Pauliny viedol *Seminárne cvičenia zo spisovnej slovenčiny.* 2 hod., v rámci lektorských cvičení Dr. J. Štolc externe viedol *Praktické cvičenia z jazyka slovenského pre začiatočníkov.* 2 hod. (pre I.-IV. semester), *Praktické cvičenia z jazyka slovenského pre pokročilých.* 2 hod. (pre I.-VIII semester) a *Kurz jazykovej správnosti.* 2 hod. (pre I.-VIII. semester). V letnom semestri akademického roka 1946 – 47 obnovil (po zákaze činnosti českých profesorov na FF UKv r. 1939) svoje pôsobenie na fakulte Supl. r. prof. Dr. V. Vážny prednáškou *Výbrané kapitoly z historickej mluvnice českej.* 2 hod. a seminárom *Čítanie a výklad vybraných textov staročeských.* 2 hod. Zimným semestrom r. 1948 – 49 začal Mim. prof. Dr. E. Pauliny prednášať *Slovenskú štylistiku* (3 hod., pokračovala v letnom semestri 1 hodinou), v letnom semestri tohto istého roka sa začali jeho osobitné prednášky *Slovenská fonetika a fonológia* (2 hod). Odborným posilnením štúdia slovakistiky na Filozofickej fakulte bolo aj zriadenie Odboru filologických vied v akademickom roku 1948 – 49, v rámci ktorého vzniklo osobitné oddelenie Všeobecnej jazykovedy. Viedol ho suplujúci docent. J. Ružička, ktorý v rámci tohto oddelenia prednášal disciplíny *Jazykovedná terminológia.* 1 hod. *Fonológia slova.* 2 hod. *Indueuropská gramatika.* II. časť. K týmto prednáškam sa konal seminár *Morfologická typológia jazykov.* 2 hod. (Soznam prednášok, 1948 – 49, s. 49). V r. 1949 došlo k organizačnej zmene: pôvodný Slovanský seminár sa zmenil na Katedru slovenského jazyka a literatúry, jej vedúcim sa stal akademik A. Mráz (po jeho smrti viedol katedru do r. 1966 profesor E. Pauliny). Po zmene názvu katedry sa v Sozname prednášok na r. 1949 – 50 (s. 48) uvádzajú nové – disciplíny *Úvod do fonetiky* (2 hod. prednášky, 2 hod. seminár, externe vyučoval supl. Dr. Š. Peciar), *Seminárne cvičenia z fonetiky* (2/2, Prof. Isačenko, Dr. Peciar), v rámci osobitne vyčlenenej všeobecnej jazykovedy sa uvádza *Úvod do všeobecnej jazykovedy* (prednáška 2 hod, doc. Dr. Ružička) a *Vývin jazyka* (2/2, doc. Dr. Ružička). Od r. 1951 sa Katedra slovenského jazyka a literatúry zabezpečovala aj odbornú prípravu študentov v odbore knihovníctvo, ktoré bolo spočiatku subkatedrou (od r. 1952 sa odbor knihovníctvo organizačne začlenil do spoločnej katedry so žurnalistikou, vtedajším „novinárstvom“, od r. 1961 ide o samostatnú katedru knihovníctva, v súčasnosti Katedra knihovníctva a vedeckých informácií). Pre odbor knihovníctvo zabezpečovala slovakistická katedra prednášky a semináre zo súčasného slovenského jazyka, staršej aj novšej slovenskej literatúry, českej literatúry, svetovej literatúry a teórie literatúry. Na návrh Štátneho výboru pre vysoké školy schválilo 10. júla 1951 vtedajšie Ministerstvo školstva, vied a umenia pod č. 98.206/51/51 – IV/3 Učebné plány studia filosoficko-historického a

studia filologického, podľa ktorých sa v učiteľskom štúdiu bohemistiky a slovakistiky predpisovali tieto predmety:

Vznik českého a slovenského národa (1/14 – 0)¹¹, *Cvičenia zo súčasného jazyka* (1/0 – 2), *Náuka o slove a sémantika* (2/2 – 2), *Vývin jazyka* (3/2 – 2), *Vývin a problematika spisovného jazyka* (5,7/2 – 2), *Úvod do slovanskej jazykovedy* (4,6/2 – 2), *Slovanská porovnávacía jazykoveda* (6/2 – 0), *Literatúra od obrodzenia* (2/2 – 2), *Literárny seminár* (3,4,5,6/0 – 2), *Umelecké majstrovstvo a technika literárneho diela* (4,5,6,7,8/0 – 2), *Staršia literatúra* (3/2 – 4), *Seminár z jazyka* (5/0 – 2), *Výberový jazykový seminár* (7,8/0 – 2), *Výberový literárny seminár* (7,8/0 – 2), *Slovanské literatúry* (1,2,3/0,0,2,-2,2,0). V r. 1958 bolo personálne zloženie Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UK takéto: vedúcim katedry bol akademik A. Mráz, profesormi katedry boli: akademik A. Mráz, PhDr. E. Pauliny, DrSc., PhDr. M. Pišút, DrSc., PhDr. J. Stanislav, DrSc., docenti katedry: PhDr. Vincent Blanár, CSc., PhDr. Miloš Tomčík, CSc. odborní asistenti: PhDr. R. Krajčovič, CSc., PhDr. P. Ondrus, CSc., PhDr. Š. Ondruš, CSc., PhDr. M. Rúfus, PhDr. A. Urbancová, asistenti: prom. fil. J. Štibraný, prom. fil. J. Marušiak, lektormi Mgr. H. Ivaničková (poľská filológia), PhDr. J. Frýdecký (srbčina a chorvátčina). V rámci organizačných zmien boli v r. 1959 k Filozofickej fakulte UK pričlenené pracoviská Fakulty spoločenských vied Vysokiej školy pedagogickej (založená r. 1953, zrušená r. 1959). V r. 1964 bolo personálne zloženie katedry takéto: profesori: PhDr. E. Pauliny, DrSc. PhDr. M. Pišút, DrSc., PhDr. J. Stanislav, DrSc., docenti: J. Béder, PhDr. R. Krajčovič, CSc., PhDr. P. Ondrus, CSc., PhDr. Š. Ondruš, CSc., PhDr. J. Števec, CSc., odborní asistenti: prom. fil. Z. Beran, PhDr. P. Bunčák, PhDr. M. Darovec, CSc., PhDr. J. Frýdecký, prom. fil. A. Laťáková, L. Ivaničová, K. Palkovič, PhDr. M. Rúfus, CSc., prom. fil. J. Štibraný, PhDr. H. Urbancová, prom. fil. P. Mazák, asistenti: prom. fil. E. Horák, prom. fil. M. Odran, lektorka: Mgr. H. Ivaničková. V r. 1964 vznikla samostatná Katedra slavistiky a indoeuropeistiky, ktorú viedol docent Š. Ondruš (od r. 1967 profesor). Katedru tvorili: prof. PhDr. J. Stanislav, DrSc., doc. PhDr. Š. Ondruš, CSc., odborní asistenti PhDr. J. Frýdecký, prom. fil. E. Horák, Mgr. H. Ivaničková, prom. fil. A. Laťáková a prom. fil. M. Odran (stav z r. 1967). V r. 1966 vznikli sa pôvodná Katedra slovenského jazyka, slovenskej literatúry a literárnej vedy rozdelila na dve samostatné slovakistické pracoviská – Katedru slovenského jazyka a Katedru slovenskej literatúry a literárnej vedy. Vedúcimi Katedry slovenského jazyka od jej založenia po súčasnosť boli: prof. E. Pauliny (1966 – 1977), prof. P. Ondrus (1977 – 1980), doc. E. Bajzíkova (1980 – 1989), prof. J. Mistrík (1989 – 1990), doc. J. Mlacek (1990 – 1997, od r. 1995 vymenovaný za profesora), prof. J. Dolník (od r. 1997). Personálne zloženie Katedry

¹¹ Prvý údaj vyjadruje semester, druhý týždenný počet hodín prednášok, tretí počet seminárnych hodín

slovenského jazyka po rozdelení pôvodného spoločného jazykovedného a literárnovedného pracoviska (1966) bolo takéto: vedúcim katedry a jej jediným profesorom bol prof. PhDr. E. Pauliny, DrSc., docentmi boli PhDr. R. Krajčovič, CSc., PhDr. P. Ondrus, CSc., odbornými asistentmi prom. fil. J. Bartoš, PhDr. M. Darovec, CSc., K. Palkovič, prom. fil. J. Štibraný, prom. fil. J. Prokop (v r. 1968 – 69 O. Schulzová). V tomto období sa už v rámci slovakistiky venovala pozornosť a j vyučovaniu slovenčiny ako cudzieho jazyka. Od r. 1961 sa zásluhou slovakistov Filozofickej fakulty UK začali konať týždne slovenského jazyka, literatúry a kultúry pre zahraničných účastníkov *Letnej školy slovanských štúdií*, ktorá sa každoročne konala v Prahe. Tieto podujatia sa postupne vyvinuli do samostatného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*, ktorý sa pod týmto názvom pravidelne koná na Filozofickej fakulte UK od r. 1965. Na jazykovú prípravu zahraničných záujemcov o slovenský jazyk a na vyučovanie slovenčiny pre zahraničných študentov fakulty sa na sklonku šesťdesiatych rokov začal orientovať J. Prokop a J. Bartoš (neskôr sa preorientoval na romanistiku). Vyučovanie slovenského jazyka pre cudzincov a jazykovú prípravu zahraničných záujemcov o vysokoškolské štúdium na slovenských vysokých školách v r. 1959 – 1974 organizačne zabezpečovala vtedajšia Univerzita 17. novembra, ktorej náplňou bolo aj tlmočnicko-prekladateľské štúdium cudzích jazykov. Po zrušení tejto univerzity v r. 1974, t. j. od akademického r. 1974 – 75, zabezpečuje Katedra slovenského jazyka FF UK (spolu s Katedrou slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UK) vyučovanie základných slovakistických lingvistických a literárnovedných disciplín aj v rámci translológie. Z pôvodne j Univerzity 17. novembra prešli postupnou reorganizáciou translológie na slovakistické katedry FF UK doc. PhDr. J. Mlacek, CSc. (v r. 1995 vymenovaný za profesora) a PhDr. O. Záhlavová (v Katedru slovenskej literatúry a literárnej vedy prešiel PhDr. B. Hochel, CSc., od r. 1997 docent a PhDr. V. Chorváthová).

Kabinety a oddelenia

V r. 1957 bol na Filozofickej fakulte založený Kabinet fonetiky FF UK, ktorý spočiatku viedol J. Stanislav (1957 – 1963), jeho vedeckým asistentom sa stal Á. Král. Toto pracovisko sa zmenilo na Kabinet fonetiky a štruktúrnej lingvistiky, neskôr Ústav fonetiky a matematickej lingvistiky a viedol ho prof. E. Pauliny (1963 – 1971). Pracovníkmi kabinetu boli vtedajší doc. J. Mistrík, Dr. J. Dvončová, PhDr. Á. Král, CSc., Ing. J. Hrnčiar, M. Mihalčíková, a J. Šogor. Pôvodný Ústavu fonetiky a matematickej lingvistiky sa v r. 1971 rozdelil. Vzniklo samostatné oddelenie pre matematickú lingvistiku (viedol ho prof. J. Mistrík, pracovníčkami boli PhDr. J. Lauková a M. Miháliková, zaniklo r. 1980), druhým samostatným oddelením sa

stal Kabinet fonetiky, ktoré viedol vtedajší doc. Á. Kráľ (1971 – 1989, profesor od r. 1993). Kabinet fonetiky bol medzitým r. 1982 pričlenený ako oddelenie ku Katedre slovenského jazyka FF UK. Aj napriek uvedenej organizačnej zmene bolo toto oddelenie na sklonku osemdesiatych rokov personálne dobre vybudované. Pracovníkmi oddelenia, ktoré viedol vtedajší docent PhDr. Á. Kráľ, DrSc., boli odborníci z oblasti jazykovedy, elektrotechniky, matematiky a akustiky (PhDr. J. Dvončová, CSc., PhDr. Jozef Štefánik, PhDr. E. Tomajková, PhDr. A. Marko, RNDr. Gejza Wimmer, CSc., RNDr. V. Chudý, Ing. A. Zimmermann, Ing. J. Jankula, Ing. A. Boroš a administratívna pracovníčka L. Kollárová). Hlavným poslaním tohto vedecky orientovaného pracoviska mal byť rozvoj interdisciplinárneho výskumu zvukovej roviny jazyka (automatické rozpoznávanie akustického signálu počítačom). Pracovisko sa však ešte pred odchodom docenta Á. Kráľa z FF UK dostal do krízovej situácie a po jeho odchode, po spoločenských zmenách r. 1989 a odchode ďalších pracovníkov z FF UK oddelenie v r. 1991, žiaľ, zaniklo.

V r. 1993 vzniklo pro Katedre slovenského jazyka oddelenie slovenčiny ako cudzieho jazyka (v súčasnosti sú jeho pracovníčkami PhDr. J. Pekarovičová, PhD., PhDr. Ľ. Žigová, Mgr. Z. Garajová). Oddelenie nadväzuje na tradície vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka na katedre, zabezpečuje semináre, praktické cvičenia, dlhodobé aj krátkodobé kurzy slovenského jazyka pre zahraničných študentov, štipendistov a stážistov FF UK. V oblasti metodiky vyučovania slovenského jazyka pre cudzincov spolupracuje s *Metodickým centrom Studia Academica Slovaca*.

Súčasnosť slovakistiky na FF UK

Pracovníci Katedry slovenského sú v súčasnosti zapojení do vedeckého výskumu v oblasti všeobecnej jazykovedy, historických jazykovedných disciplín, lexiky, frazeológie a syntaxe súčasného slovenského jazyka. Významnú súčasť vedeckého výskumu tvoria výskumné projekty s orientáciou na explanačné metódy v jazykovede. V rámci slavistického výskumu členovia katedry zastupujú slovakistiku v medzinárodných projektoch. V pedagogickej praxi zabezpečujú výučbu v magisterskej forme dvojodborového učiteľského a jednodoborového štúdia, prednášajú a vedú základné kurzy jednotlivých disciplín slovenského jazyka pre študentov prekladateľsko-tlmočnickeho štúdia, zúčastňujú sa na vedeckej príprave doktorandského štúdia a zabezpečujú základné kurzy slovenského jazyka a odbornú prípravu zahraničných študentov a stážistov. Učitelia katedry sú členmi vedeckých rád, odborných komisií, redakčných rád slovakistických a slavistických periodík a zborníkov. V jednotlivých disciplínach spolupracujú s ústavmi SAV a ostatnými vysokoškolskými slovakistickými a slavistickými pracoviskami. Výraz-

ným podielom sa zúčastňujú aj na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*. Obidve katedry od r. 1922 pravidelne pripravujú Zborník FF UK *Philologica*.

V jubilejnom akademickom roku 2000 – 2001 bolo personálne zloženie¹² Katedry slovenského jazyka takéto: vedúci katedry: prof. PhDr. J. Dolník, DrSc. (lexikológia, sémantika, všeobecná jazykoveda), profesori: PhDr. E. Bajzíkova, CSc. (textová lingvistika, syntax, morfológia), PhDr. J. Mlacek, CSc. (štylistika, frazeológia), PhDr. P. Žigo, CSc. (vývin jazyka, dejiny jazyka, dialektológia), emeritný profesor PhDr. R. Krajčovič, DrSc. (vývin jazyka, dejiny jazyka, dialektológia, slavistika). docentka: PhDr. E. Tibenská, CSc. (sémantická syntax), odborní asistenti: PhDr. L. Benčatová, CSc. (metodika vyučovania, morfológia), Mgr. J. Beňová (morfológia, jazyková kultúra), Mgr. G. Múcsková (dialektológia, vývin jazyka a dialektológia), PhDr. O. Orgoňová, CSc. (štylistika, lexikológia), PhDr. J. Pekarovičová, PhD. (slovenčina ako cudzí jazyk), PhDr. J. Štefánik, CSc. (zvuková rovina jazyka, všeobecná jazykoveda, bilingvizmus), PhDr. L. Žigová (slovenčina ako cudzí jazyk), Mgr. Z. Garajová (slovenčina ako cudzí jazyk).

Krátky pohľad na minulosť, vývin a súčasnosť jazykovednej slovakistiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave je dôkazom, že akademické vzdelávanie a vedecký výskum slovakistov si na tomto pracovisku po celých osemdesiat rokov udržal vrcholové postavenie v našej národnej kultúre a vzdelávaní. Študentom slovakistiky na FF UK prednášali a prednášajú popredné osobnosti slovenskej a slovanskej jazykovedy, literárnej vedy a kultúry. Z absolventov tohto odboru sa stali významní vysokoškolskí pedagógovia a vedecí pracovníci teoretických ústavov SAV a na ostatných vedeckých a kultúrnych pracoviskách na Slovensku a v zahraničí. Väčšinou ide o autorov významných vedeckých prác, ktoré rozširujú obzor poznatkov v oblasti národnej kultúry, jazykovedy, literárnej vedy, slavistiky a konfrontačného výskumu. Slovakistika na FF UK si držiava popredné postavenie aj v oblasti výchovy zahraničných slovakistov. Uskutočňuje sa to v podobe lektorátov slovenského jazyka a literatúry na zahraničných vysokých školách, prípravou zahraničných slovakistov na katedrách FF UK a pôsobením slovakistov Filozofickej fakulty UK na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*. Osemdesiatročná tradícia, dosiahnuté výsledky a zaradenie Katedry slovenského FF UK medzi špičkové pracoviská slovenského vysokého školstva, vedy a kultúry vyvolávajú pocit oprávnenej hrdosti z dobre vykonanej práce. Na druhej strane sú aj záväzkom na udržanie dobrého mena popredného vysokoškolského a vedeckého pracoviska.

¹² Z priestorových dôvodov neuvádzame podrobné biografické údaje. Uvádza ich L. Dvonč (1987, 1997, 1998), Encyklopédia jazykovedy (1993) a ostatná citovaná literatúra.

V závere príspevku uvádzame krátky prehľad slovakistov-jazykovedcov, ktorí v trvalom pracovnom pomere pôsobili a pôsobia na FF UK a pričínili sa o rozvoj odboru.

1. profesori

Prof. PhDr. Eugénia Bajzиковá, CSc. (1937) Na FF UK pôsobí od r. 1975. Vo vedeckom výskume a pedagogickej práci sa orientuje na výskum syntaxe a morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny a textovej lingvistiky. Autorka monografií *Textová lingvistika* (1998, spoluautorka), vysokoškolských učebných textov *Úvod do textovej syntaxe* (1979), *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax* (1982, spoluautorka), *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia* (1984), *Slovenský jazyk. Textová syntax* (1995), *Textová lingvistika* (1998).

Prof. PhDr. Josef Baudiš (1883 – 1933) Na FF UK pôsobil v r. 1924 – 27(?). Vo vedeckej práci sa orientoval na indoeurópsku a porovnávaciu jazykovedu. Autor knižných prác *Grammar of Early Welsh I. Phonology* (1924), *Řeč. – Úvod do obecného jazykozpytu* (1924), *Struktura jazyků indoevropských* (1924) a množstva vedeckých štúdií z oblasti indoeurópskej a porovnávacjej jazykovedy.

Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc. (1920) Na FF UK pôsobil v r. 1943 – 1958 ako asistent, neskôr docent. Autor monografií *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950), *Zo slovenskej historickej lexikológie* (1961), *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984), *Živé osobné mená na strdnom Slovensku I., II.* (1978, 1983), *Historický slovník slovenského jazyka I.-III.* (1991 – 1994), *Teória vlastného mena* (1996) a veľkého množstva štúdií z onomastiky, všeobecnej a historickej jazykovedy a slavistiky.

Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (1942) Na FF UK pôsobí od r. 1985. Orientuje sa na lexikológiu, sémantiku a všeobecnú jazykovedu. Pozitívne ovplyvnil teoretický výskum v oblasti všeobecnej a explanačnej lingvistiky, vedúci riešiteľ úlohy *Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka*. Autor monografií *Lexikálna sémantika* (1990), *Porovnávací opis lexikálnej zásoby* (1993, spoluautor), *Textová lingvistika* (1998, spoluautor), *Základy jazykovedy* (1999), *Spisovná slovenčina a jej používateľia* (2000).

Prof. PhDr. Ábel Kráľ, DrSc. (1932) Na FF UK pôsobil ako odborný asistent a docent v r. 1958 – 1989. Vo vedeckom výskume sa orientoval na zvukovú rovinu jazyka, všeobecnú jazykovedu a kultúru reči. Autor monografií *Atlas slovenských hlások* (1969, spoluautor), *Model rečového mechanizmu* (1974), *Príručný slovník slovenskej výslovnosti* (1979, 1982), *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (1984, 1988, 1996), *Fonetika a fonológia*, (1989), *Základy jazykovej kul-*

túry (1990, spoluautor) a množstva vedeckých štúdií z oblasti slovenskej fonetiky a fonológie, ortoepie a kultúry jazyka.

Prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc. (1927) na FF UK pracuje od r. 1950. Autor vysokoškolských učebných textov a desiatok vedeckých štúdií zo slovenskej a porovnávacej slovanskej historickej jazykovedy, dialektológie, onomastiky a slavistiky. Najznámejšie vedecké monografie: *Pôvod juhozápadoslovenských nárečí a ich vývin* (1964), *A Historical Phonology of the Slovak Language* (1965), *Slovenčina a slovanské jazyky I.* (1974). Vedecko-popularizačný charakter majú knihy *Svedectvo dejín o slovenčine* (1977), *Pri prameňoch slovenčiny* (1978), *Veľká Morava v tisícročí*, vysokoškolská učebnica *Vývin slovenského jazyka a dialektológia* (1988). R. Krajčovič je editorom skráteného vydania Gavlovičovho diela *Valaská škola – mravov stodola* (1971), spoluautorom vysokoškolských učebných textov *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny* (1999) a *Dejiny spisovnej slovenčiny* (2001).

Prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc. (1921 – 2000) Na FF UK pôsobil v rokoch 1965 – 1994, v rokoch 1972 – 1991 bol riaditeľom letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*. Významne ovplyvnil výskum v oblasti slovenskej štylistiky a exaktných metód v jazykovede. Z množstva jeho knižných monografií k najvýznamnejším patria: *Slovenská štylistika* (1965), *Exakte typologie von Texte* (1973), *Štylistika slovenského jazyka* (1970, 1977), *Štylistika* (1985, 1989, 1999), *Rétorika* (1978), *Dramatický text* (1979), *Grafológia* (1982), *Frekvencia slov v slovenčine* (1969), *Retrográdny slovník slovenčiny* (1976), *Frekvencia slov, tvarov a konštrukcií v slovenčine* (1985), popularizačne koncipovaná práca *Jazyk a reč* (1984), učebnice slovenčiny pre cudzincov *Basic Slovak* (1981), *Učebnik slovackeho jazyka* (1981, spoluautorka R. Tuguševová), *Grammatika slovackeho jazyka* (1985, 1989), *A Grammar of Contemporary Slovak* (1983).

Prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc. (1937) Na FF UK pôsobí od r. 1974. Autor monografií *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972), *Slovenská frazeológia* (1977), *Kapitoly zo slovenského jazyka* (1999, spoluautor), vedúci autorského kolektívu *Frazeologická terminológia* (1995), *Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie* (1992), Výrazne ovplyvňuje základný a konfrontačný výskum v oblasti frazeológie syntaxe a štylistiky. Desiatky vedeckých štúdií, v ktorých spracoval základné otázky idiomatiky, frazeológie a paremiológie, sa stali metodologickým východiskom konfrontačných frazeologických výskumov na Slovensku a v zahraničí. Člen Frazeologickej komisie pri Medzinárodnom komitete slavistov, od r. 1992 je riaditeľ letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*.

Prof. PhDr. Ľudovít Novák, DrSc. (1908 – 1992) Na FF UK pôsobil v r. 1939 – 1948. Vo vedeckom výskume a pedagogickej práci sa orientoval na všeobecnú a porovnávaciu jazykovedu, fonológiu a vývin jazyka, slavistiku, romanistiku a ugrofinistiku. Zakladateľ *Slovenskej učenej spoločnosti* (1939), *Slovenskej akadémie vied a umení* (1943), priekopník štrukturalistickej metódy v slovenskej jazykovede (*Fonológia a štúdium slovenčiny*, 1933 – 34, *Základná jednotka gramatického systému a jazyková typológia*, 1936), zástanca radikálnej pravopisnej reformy slovenčiny. Jeho významnými monografiami sú *Jazykovedné glosy k československej otázke* (1935) a *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980).

Prof. PhDr. Pavel Ondrus, DrSc. (1919 – 1980) Na FF UK pôsobil v r. 1949 – 1980. Vo vedeckom výskume sa orientoval na morfológiu spisovnej slovenčiny, lexikológiu a dialektológiu. Autor knižných prác *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike* (1956), *Prehľad slovenskej dialektológie* (1961), *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine* (1969), *Sociálne nárečia na Slovensku I.* (1977), autor vysokoškolských učebných textov *Morfológia spisovnej slovenčiny* (1962), *Slovenská lexikológia II.* (1972), *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* (1980, spoluautor).) Člen medzinárodného kolektívu pre *Celokarpatský dialektologický atlas*.

Prof. PhDr. Šimon Ondruš, CSc. (1924) Na FF UK pôsobil v r. 1950 – 1990. Vedecky sa orientoval na historickú porovnávaciu jazykovedu, slavistiku a indoeuropeistiku, spoluzakladateľ, v r. 1968 – 69 zástupca riaditeľa letného seminára slovenského jazyka kultúry *Studia Academica Slovaca*, v r. 1964 – 1986 vedúci Katedry slavistiky a indoeuropeistiky Filozofickej fakulty UK. Autor vysokoškolských učebných textov *Úvod do slavistiky* (1955, 1956, 1959), *Úvod do štúdia jazykov* (1981, 1984, 1987, spoluautor), v Budapešti vydanéj práce *Szláv népek és nyelvek* (1962, spoluautor), *Život a dielo Metoda* (1985), spoluautor a spolupredkladateľ), *Odtajnené trezory slov* (2000).

Prof. PhDr. Eugen Paulíny, DrSc. (1912 – 1983), Na FF UK pôsobil v r. 1937 – 1977. Zakladateľ modernej slovakistiky na Filozofickej fakulte UK, orientáciou na štrukturalistickú koncepciu v oblasti fonológie významne ovplyvnil metodológiu slovenského jazykovedného výskumu. Predseda Bratislavského lingvistického krúžku (1945 – 1950), od r. 1943 člen *Société Genevoise de Linguistique*, od r. 1965 člen *International Phonological Association of Phonetic Sciences*, v rokoch 1958 – 1982 člen medzinárodnej komisie pre *Slovanský jazykový atlas* pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Bol zakladateľom a prvým riaditeľom letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* (1965 – 1971). Na FF UK prednášal synchronickú aj diachronickú fonológiu, dejiny spisovnej slovenčiny a vývin slovenského jazyka. Jeho najvýznamnejšie monografie a vysokoškolské učebnice sú: *Štruktúra slovenského slovesa* (1943), *Dejiny spisovnej*

slovenčiny (1948, 1966, 1983), *Fonologický vývin slovenčiny* (1963), *Fonológia spisovnej slovenčiny* (1961, 1968), *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy* (1964), *Slovenská fonológia* (1979), *Vývin slovenskej deklinácie* (posmrtné vydanie 1990), *Slovenská gramatika* (1953, 1955, 1963, 1968, spoluautor), *Slovenština* (1957), *Čeština* (1972), *Slovenská gramatika* (1981).

Prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., (1916 – 1989) Na FF UK pôsobil v r. 1948 – 1950 ako suplujúci docent, orientoval sa na všeobecnú jazykovedu, neskôr (v Jazkovednom ústave L. Štúra SAV) sa sústreďoval na gramatickú stavbu jazyka, najmä syntax. Jeho reprezentatívnymi prácami sú: *Z problematiky slabiky a prozodických vlastností* (1947), *Skladba neurčitku v spisovnom jazyku slovenskom* (1956), *Slovenská gramatika* (1953, 1955, 1963, 1968, spoluautor), *Tézy o slovenčine* (1968), *Spisovná slovenčina v Československu* (1970), *Morfológia slovenského jazyka* (1966, spoluautor), *Dejiny spisovnej slovenčiny II.* (1975, spoluautor).

Prof. PhDr. František Ryšánek (1877 – 1969) Na FF UK pôsobil v r. 1926 – 1938. Český jazykovedec s orientáciou na historické jazykovedné disciplíny (vývin jazyka, lexikológia, etymológia). Z čias jeho pôsobenia na FF UK pochádza práca *Strahovské zlomky štítenské* (1930), v r. 1954 vydal *Slovník k Žilinské knize*, v ktorom spracoval lexiku známej pamiatky – prekladu Magdeburského práva.

Prof. PhDr. Jozef Škultéty (1853 – 1948) Vedúca osobnosť slovenského kultúrneho života druhej polovice 19. stor. a prvej polovice 20. stor., zakladateľ literárnovedného a jazykovedného štúdia na FF UK v r. 1921 – 23, kde prednášal disciplíny *Osudy Slovenska a slovenskej reči po páde veľkomoravskej ríše. Osud Slovenska a slovenskej reči, Slovenská reč do Bernoláka i od Bernoláka, Slovenská literatúra do Bernoláka*. Najvýznamnejšie práce: *Cudzie slová v slovenčine* (1902), polemický spis *Nehaňte ľud môj* (1928), *O Slovákoch* (1928), *O bývalom Hornom Uhorsku* (1929), *Ešte raz o bývalom Hornom Uhorsku* (1931).

Prof. PhDr. Václav Vážný (1892 – 1966) Na FF UK pôsobil v r. 1927 – 1938 a 1946 – 47. Predseda Jazykovedného odboru Matice slovenskej, iniciátor vydania prvých *Pravidiel slovenského pravopisu* (1931), v ktorých sa odrážajú čech-slovakistické kodifikačné tendencie, iniciátor plošného dotazníkového nárečového výskumu na Slovensku. Na FF UK prednášal úvod do jazykovedy, slovenskú dialektológiu, dejiny spisovnej slovenčiny a fonológiu. Autor publikácií *Čakavské nářečí v slovenském Podunají* (1927), *Glossarium Bohemoslavicum* (1937), *Stručná mluvnice slovenská jen pro Čechy* (1938), *Z mezislovanského jazykového zeměpisu* (1948), *O jménech motýlů v slovenských nářečích* (1955) a rozsiahlych štúdií *Nářečí slovenská* (1934) a *Spisovný jazyk slovenský* (1936), ktoré vyšli ako súčasť *Československej vlastivědy*.

Prof. PhDr. Miloš Weingart (1890 – 1939) Zakladateľ jazykovedného štúdia na FF UK, kde pôsobil v r. 1921 – 27. Vo vedeckej práci sa orientoval na staros-

lovienci a byzantsko-slovanské kultúrne vzťahy. Významné práce: *Byzantské kroniky v literatúre slovanskej* I., II. (1922), *Dobrovského Institutiones* (1923), *Srovnávací mluvnice jazyků slovanských* (1923), *Slovanská vzájemnost* (1926), *Rukověť jazyka staroslověnského* (1937 – 38), *Nejstarší slovanská legenda o sv. Václavu* (1930).

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (1953) Na FF UK pôsobí od r. 1977. Vedecky a pedagogicky sa orientuje na vývin jazyka, dialektológiu, onomastiku a dejiny spisovnej slovenčiny. Člen Medzinárodnej komisie pre *Slovanský jazykový atlas* pri Medzinárodnom komitáte slavistov (1989), člen medzinárodného kolektívu pre *Slovanský onomastický atlas*. Autor monografií *Obščeslavianskij lingvističeskij atlas* (1996, spoluautor), *Kategória času v slovenskom jazyku* (1997), *Hydronymia povodia Ipl'a* (1999, spoluautor) a vysokoškolských učebných textov *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny* (1999, spoluautor) a *Dejiny spisovnej slovenčiny* (2001, spoluautor). Editor Fándlyho práce *O úhoroch a včelách. Slovenský včelár* (1990) a práce *Slovanský národopis* od P. J. Šafárika (1995).

2. docenti

Doc. PhDr. Peter Baláž, CSc. (1928) Na FF UK pôsobil 1965 – 1995. Orientoval sa slovenskú štylistiku a slovenčinu ako cudzí jazyk. V r. 1965 – 1975 lektor slovenského jazyka na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry, od r. 1976 do r. 1999 zástupca riaditeľa tohto seminára. Autor desiatok vedeckých štúdií zo štylistiky a metodiky vyučovania slovenčiny pre cudzincov, stredoškolských učebníc a knižných prác *Slovenský jazyk* (Príručka pre cudzincov, 1967), *Lehrbuch der slowakischen Sprache für Slawisten* (1972, spoluautor), *Manuel de slovaque á l'usage des slavissants* (1973, spoluautor), *Učebnik slovacckogo jazyka dl'a slavistov* (1975, spoluautor), *Slovenský jazyk. I. Zvuková stránka jazyka. Náuka o slovnej zásobe* (1977, 1979, 1988, 1993, spoluautor), *Slovak for Slavicists* (1976, spoluautor), *Slovenský jazyk pre Talianov* (1985), *Slovackij jazyk dl'a slavistov* (1995).

Doc. PhDr. Anton Augustín Baník (1900 – 1978) Na FF UK pôsobil v r. 1943 – 1949. Vo vedeckej a pedagogickej práci sa zameriaval na dejiny slovenského jazyka a staršiu slovenskú literatúru. Významné práce: *Slovenská reč a jej zovnitorný vývoj* (1923), *J. B. Magin a jeho politická, národná i kultúrna obrana Slovákov* (1936), *Novšie údaje na poznanie J. B. Magina, jeho diela i doby* (1937), autor úpravy *Pravidiel slovenského pravopisu* (1940) a množstva vedeckých štúdií o obrodenskom období slovenskej literatúry a o Literárnom archíve Matice slovenskej.

Doc. PhDr. Miloslav Darovec, CSc. (1929) Na FF UK pôsobil v r. 1959 – 1994. Vyučoval morfológiu a syntax súčasnej spisovnej slovenčiny. Je autorom vy-

sokoškolských učebníc *Súčasný slovenský jazyk. Syntax* (1988), *Slovenský jazyk. Príručka pre cudzincov* (1966), *Lehrbuch der slowakischen Sprache für Slawisten* (1972), *La lingua slovacca* (1973), *Manuel de slovaque á l'usage des slavissants* (1973), *Učebnik slovacckogo jazyka dľa slavistov* (1975), *Slovak for Slavacists* (1976) a množstva vedeckých štúdií z oblasti syntaxe a konforntačného výskumu.

Doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc. (1946) Na FF UK pôsobil v r. 1972 – 76 ako vedecký pracovník Kabinetu fonetiky FF UK. Autor knižných prác *Medzi slovesom a vetou* (1989), *Dynamika slovnej zásoby spisovnej slovenčiny* (1989, spoluautor), *Encyklopédia jazykovedy* (spoluautor 1993), *Od hovoriaceho stroja k sociálnej lingvistike* (2000), *Wolfgang von Kempelen: Mechanizmus ľudskej reči spolu s opisom hovoriaceho stroja* (1990, prekladateľ a autor úvodnej štúdie), *Wilhelm von Humboldt: O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve naduchovný rozvoj ľudského rodu* (2000, autor úvod. štúdie, komentárov a prekladateľ). Je zakladateľom a editorom edície *Sociolinguistica Slovaca* (od r. 1995) a *Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti* (od r. 2000).

Doc. PhDr. Anna Rýzková, CSc. (1936) Na FF UK pôsobila v r. 1986 – 87. Vo vedeckej a pedagogickej práci sa orientovala na jazykovú kultúru, dejiny jazyka, dialektológiu a zvukovú rovinu. Spoluautorka vysokoškolských učebných textov *Slovenský jazyk* (1977), *Základy jazykovej kultúry* (1990) a prác z oblasti didaktiky slovenského jazyka *Diktáty a pravopisné cvičenia* (1966), *Všestranný jazykový rozbor* (1970), *Pravopisný výcvik v 5.-8. ročníku základnej školy* (1979)

Doc. PhDr. Oľga Schulzová, CSc. (1928) Na FF UK pôsobila v r. 1967 – 68. Vo vedeckej a pedagogickej práci sa orientovala na zvukovú rovinu a lexikológiu. Významné slovakistické práce: *Slovník slovenského jazyka. Zv. 2., 4., 5., 6.* (1960, 1964 – 65), *Úvod do fonetiky slovenčiny* (1970), *Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky vreckový slovník* (1964, spoluautorka).

Doc. PhDr. Eva Tibenská, CSc. (1955) Na FF UK pôsobí od r. 1993. Vo vedeckom výskume a pedagogickej práci sa orientuje na sémantickú syntax súčasnej spisovnej slovenčiny. V tejto oblasti publikovala vedecké štúdie, spoluautorka *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1987, 1989, 1999) a *Synonymického slovníka slovenčiny* (1995), práce *Kapitoly zo slovenského jazyka* (1999, spoluautorka) a učebníc a metodických príručiek slovenského jazyka pre základné školy.

Doc. PhDr. Emil Tvrdoň, CSc. (1935) Na FF UK pôsobil v r. 1989 – 1997 vyučoval na FF UK slovakistické disciplíny pre odbor žuranlistika. Autor monografie *František Šujanský ako jazykovedec* (1978), *Ústny prejav a umelecký prednes* (1986, spoluautor), vysokoškolských učebných textov *Úvod do jazykovedy* (1974), učebníc slovenského jazyka pre základné školy a vedeckých štúdií z dejín jazyka, jazykovej kultúry a onomastiky.

3. odborní asistenti

PhDr. Ľudmila Benčatová, CSc. (1952) Na FF UK pôsobí od r. 1978. Odborne a pedagogicky sa orientuje na didaktiku slovenského jazyka, morfológiu a jazykovú kultúru. Z tejto oblasti publikuje odborné príspevky v metodických a odborných časopisoch.

Mgr. Juliana Beňová (1973) Na FF UK pôsobí od r. 1996. Vedecky a pedagogicky sa orientuje na súčasný slovenský jazyk a jazykovú kultúru. Z tejto oblasti publikuje príspevky v odborných časopisoch a zborníkoch.

PhDr. Jana Dvončová, CSc. (1929) Na FF UK pôsobila v r. 1960 – 86. Vo vedeckom výskume sa orientovala na všeobecnú, fyziologickú a aplikovanú fonetiku, prednášala a viedla semináre z fonetiky a češtiny. Najznámejšie práce: *Úvod do fonetiky* (1968), *Atlas slovenských hlások* (1969), *Fonetika a metodika nápravy chybných výslovností* (1975), *Diagnostika a odstraňovanie dyslálie* (1981, spoluautorka), *Fyziologická fonetika* (1980), *Cvičenia z českého jazyka* (1983).

Mgr. Zuzana Garajová (1973) Na FF UK pôsobí od r. 1998. Pedagogicky sa orientuje na slovenčinu ako cudzí jazyk a jeho didaktiku.

PaedDr. František Malec (1959) Na FF UK pôsobil v r. 1985 – 88. V pedagogickej a vedeckej práci sa orientoval na súčasný slovenský jazyk – štylistiku.

Mgr. Gabriela Múcsková (1966) Na FF UK pôsobí od r. 1995. Odborne a pedagogicky sa orientuje na dialektológiu, historickú jazykovedu a dejiny jazyka.

PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (1962) Na FF UK pôsobí od r. 1986. Orientuje sa na súčasný slovenský jazyk – lexikológiu a štylistiku. Autorka prác *Slovenský jazyk pre zahraničných študentov. Konverzačné texty s cvičeniami* (1991, spoluautorka), *Galicizmy v slovenčine* (1998).

PhDr. Konštatín Palkovič, CSc. (1919) Na FF UK pôsobil v r. 1961 – 1985. Vo vedeckom výskume sa orientuje na slovenskú dialektológiu a súčasný spisovný jazyk (morfológia, ortografia, jazyková kultúra). Autor publikácií *Nárečový výskum* (1974), *Slovenské nárečia* (1981), *Výskum nárečovej lexiky* (1977), *Úvod do štúdia slovenského jazyka* (1983), *Súčasný slovenský jazyk – morfológia. Seminárne cvičenia* (1985, spoluautor), *Súčasný slovenský jazyk – syntax. Seminárne cvičenia* (1989, spoluautor) a množstva vedeckých štúdií, v ktorých spracoval vzácny materiál zo západoslovenského nárečového areálu.

PhDr. Jana Pekarovičová, PhD. (1951) Na FF UK pôsobí od r. 1989. Orientuje sa na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka, z tejto oblasti publikovala odborné štúdie. Od r. 1993 vedecká tajomníčka *Metodického centra Studia Academica Slovaca*, od r. 2000 zástupkyňa riaditeľa tohto seminára.

PhDr. Jozef Prokop (1920 – 1999) Na FF UK pôsobil v r. 1966 – 1986. Orientoval sa na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. Autor učebníc pre

zahraničných študentov *Lexikálne a gramatické minimum slovenského jazyka* (1978), *Základný kurz slovenčiny* (1980), *Slovenčina pre krajanov hovoriacich po anglicky* (1986).

PhDr. Oľga Škvareninová, CSc. (1961) Na FF UK pôsobí od r. 1987. Orientuje sa na oblasť mimojazykovej a jazykovej komunikácie. Na katedre slovenského jazyka vyučovala slovenčinu ako cudzí jazyk, v súčasnosti vyučuje na Katedre žurnalistiky jazykovedné disciplíny pre žurnalistov. Autorka prác *Štylistika a rétorika* (1992, spoluautorka), *Rečová komunikácia* (1995), *Praktická príručka slovenčiny* (1997, spoluautorka), *Obrázkový slovník slovenčiny* (1997), *Paronymický slovník* (1999) a odborných a populárno-náučných príspevkov z oblasti komunikácie.

PhDr. Ján Štibraný, CSc. (1931) Na FF UK pôsobil v r. 1951 – 1997. V pedagogickej a vedeckej práci sa orientoval na štylistiku, lexikológiu a dejiny spisovnej slovenčiny (berňolákovské obdobie, J. Hollý). Významná je jeho organizačná a pedagogická práca na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*.

PhDr. Jozef Štefánik, CSc. (1963) Na FF UK pôsobí od r. 1987. Orientuje sa na zvukovú rovinu, všeobecnú jazykovedu, sociolingvistiku a problematiku bilingvizmu. Autor knižných prác *Bilingvizmus* (2000) a *Jeden človek, dva jazyky* (2000) a vedeckých štúdií z oblasti všeobecnej jazykovedy a bilingvizmu..

PhDr. Elena Tomajková (1942) Na FF UK pôsobila v r. 1982 – 2000. Výskumne a pedagogicky sa orientovala na zvukovú rovinu jazyka a jazykovú kultúru. Z tejto oblasti publikovala príspevky v odborných časopisoch a zborníkoch.

PhDr. Oľga Záhlavová (1929) Na FF UK pôsobila v r. 1974 – 1990. Orientovala sa na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. Autorka prác *Glosár k učebnici Slovenčina pre cudzincov*. 1. časť. (1972, 1978, 1982, 1986, spoluautorka), *Konverzačné texty a cvičenia zo slovenčiny* (pre zahraničných študentov, 1981), *Slovenský jazyk pre zahraničných študentov*. Konverzačné texty s cvičeniami (1991, spoluautorka), autorka stredoškolských učebníc a metodických príručiek.

PhDr. Ľudmila Žigová (1953) Na FF UK pôsobí od r. 1988. Orientuje sa na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. Autorka učebníc pre zahraničných študentov *Komunikácia v slovenčine* (1998) a *Slovenčina pre cudzincov*. *Gramatické a pravopisné cvičenia* (2001).

Literatúra

BERAN, Z.: Českí literární vedci v slovenskom kultúrnom živote. In: *Studia Academica Slovaca*. 9. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1980, s. 61 – 75.

Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík. Bratislava, Obzor 1993, 520 s.

Encyklopédia slovenských spisovateľov. Zv. 1.-2. Red. K. Rosenbaum. Bratislava, Obzor 1984, 484 + 536 s.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Informatórium. Školský rok 2000/2001. Bratislava, Stimul 2000, 252 s.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v retrospektíve a perspektíve. Zborník príspevkov zo slávnostnej akadémie k 75. výročiu založenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 26. 10. 1996. Red. D. Škoviera. Bratislava, Stimul 1997, 123 s.

Soznam prednášok a soznam osôb a ústavov čl. štátnej university Komenského v Bratislave v zimnom semestri 1920/21. Nákladom akademického senátu čl. štátnej university Komenského v Bratislave. C. F. WIGANG, garfická umelá tlačiareň úč. spol. Bratislava 1920, 16 s., 1921/22, 24 s., 1922/23, 17 s., 1923/24, 22+1 s., 1924/25, 22+1 s., 1925/26, 22+1 s., 1926/27, 30 s., 1927/28, 28 s., 1928/29, 32 s. 1937 – 38, 124 s. + 55 s., 1938 – 39, 131 s. + 60 s., 1939 – 40, 114 s. + 56 s., 1940 – 41, 134 s. + 70 s., 1944 – 45, 162. s., 1946 – 47, 144 s. + 56 s., 1948 – 49, 126 s. + 124 s., 1949 – 50, 64 s.

Štúdium slovanských filológií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zost. J. Hvišč. Bratislava, T.R.I. Médium 1996, 98 s.

ŠVAGROVSKÝ, Š.: Slovanská jazykoveda na Univerzite Komenského v rokoch 1921 – 1945. In: Zborník Filozofickej fakulty UK. Philologica. 39. 1989. Red. R. Blazsek et al. Bratislava, SPN 1992, s. 119 – 125.

Učebné plány studia filosoficko-historického a studia filologického. 28/004/01 – 3332 – 51. Praha 1951. 67 s.

Pavol Žigo

ROZLIČNOSTI

Chat – chatovať. – V denníku *Sme* (12. 2. 2000, s. 10) sme zaregistrovali sloveso *chatovať*: ... váš mobil posielala faxy a už ste sa odvážili *chatovať*? V tom istom denníku (3. 5. 2001, s. 1) sme okrem slovesa *chatovať* zachytili aj podstatné meno *chat* a slovesný tvar *chatujúci* v tomto kontexte: Handzuš so Širokým „*chatovali*“, Zedník *zaspal*. – Slovenskí hokejoví fanúšikovia mali v stredu popoludní možnosť prostredníctvom počítačov porozprávať sa on-line s Michalom Handzušom a prezidentom Slovenského zväzu ľadového hokeja Jurajom Širokým. Obaja sedeli za laptopom internetovej stránky www.hokej.sk a prostredníctvom „*chatu*“ odpovedali na rôzne otázky. V utorok mal *chatovať* aj Richard Zedník, ten však v hoteli *zaspal*. Fanúšikovia majú možnosť *chatovať* každý deň. Včera sa mohli *chatujúci* od hokejistov napríklad dozvedieť, prečo je Chára kapitánom...

Veľký slovník cudzích slov S. Šalinga – M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej z r. 1997 a Slovník cudzích slov (preklad z r. 1997) slovo *chat* neuvádzajú. Anglicko-slovenský slovník D. Smrčinovej – E. Haraksimovej – R. Mokrej z r. 1997 uvádza slovo *chat* (čait) jednak ako sloveso s významom rozprávať sa, jednak ako podstatné meno (priateľský, neformálny) rozhovor. Prevzaté slovo *chat* (čait) pokladáme v slovenčine ako podstatné meno s významom komunikácia, rozhovor. Podstatné meno *chat* je v slovenčine mužského neživotného rodu a skloňuje sa podľa vzoru *dub*. V genitíve singuláru má príponu *-u*: *chatu* (ako *hmatu*, *počtu*, *letu*, *premetu*).

Príponou *-ovať* sa od podstatných mien často tvoria slovesá s významom používať ako nástroj, prostriedok to, čo sa vyjadruje podstatným menom (*telefonovať*), resp. robiť to, čo vyjadruje podstatné meno (*hliadkovať*). Aj od podstatného mena anglického pôvodu *chat* (čait) sa v slovenčine utvorilo sloveso *chatovať* (čaitovať) s významom komunikovať prostredníctvom počítačov, rozprávať sa cez internetovú medzinárodnú sieť. V súčasnosti sa príponou *-ovať* tvoria slovesá od prevzatých slov, napr. *e-mail* – *emailovať*, *skejt* – *skejtovať*, *míting* – *mítingovať*, *krošček* – *kroščekovať*, *trejd* – *trejdovať*, *internet* – *internetovať*. Slovesá *skejtovať*, *mítingovať*, *kroščekovať*, *trejdovať*, *internetovať* sú štylisticky príznakové. Aj sloveso *chatovať* (čaitovať) je štylisticky príznakové (hovorové). V niektorých prípadoch bolo sloveso *chatovať* zapísané v úvodzovkách, ktoré signalizovali štylistickú príznakovosť. Podstatné meno *chat* (čait) je štylisticky bezpríznakové. Treba predpokladať, že slovo *chat* sa v budúcnosti bude zapisovať podľa výslovnosti. Slovo *chat* a jeho derivát *chatovať* treba zachytiť v príručkách spisovnej slovenčiny, najmä v slovníkoch cudzích slov.

J. Jacko

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows alebo textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. V textovom editore T602 pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (aj pri označovaní stranového a číselného rozsahu, napr. s. 3 – 12; v r. 1888 – 1889), v textovom editore Word rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Znak, ktorý neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a i.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno, napr. #Z = Ź, #z = ź, &Z = Ż, &z = ż, \$N = Ń, \$n = ń, §L = Ł, §l = ł, #E = Ę, #e = ę, #A = Ą, #a = ą. Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.
7. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
8. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
9. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu monikak@juls.savba.sk. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
10. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, J.: Slovtovorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdiá v zborníku:

DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, J.: Sémantické a derivačné pole slovíet *ísť* a *chodiť*. Slovenská reč, 64, 1999, s. 202 – 208.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti.

SLOVENSK REČ

ROČNÍK
66 – 2001

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

NOVÉ KNIHY ADRESOVANÉ REDAKCII

- ROCCHI, L.: **Hungarian Loanwords in the Slovak Language I. (A – K)**. Trieste, Università degli studi di Trieste 1999. 194 s.
- ODALOŠ, P. – PATRÁŠ, V. – OČENÁŠ, I. – STEJSKALOVÁ, M.: **Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí**. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta a Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 1999. 150 s.
- Čeština – univerzália a specifika 1, 2, 3**. Ed. Z. Hladká – P. Karlík. Brno, Masarykova univerzita 1999. 130 s.; 2000. 192 s.; 2001. 348 s.
- LÁSKA, V.: **Slovník. Náboženstvo – Cirkev – Teológia**. Kežmarok, ViViT 2000. 96 s.
- Acta Universitatis Matthiae Belii**. Zborník Fakulty humanitných vied, sekcia filologická. 4. Zost. J. Krško – M. Bálintová. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2000. 212 s.
- LANSTYÁK, I.: **A magyar nyelv Szlovákiában**. Budapest – Bratislava, Osiris kiadó, Kalligram, MTA kissebségkutató muhely 2000. 368 s.
- Slovar Jezika slovenskih protestanskik piscev 16. stoletja**. Ur. M. Merše – F. Novak – F. Premk. Ljubljana, Založba ZRC SAZU 2001. 132 s.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 66, 2001. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Monika Koncová. Technický redaktor: Vladimír Radík. Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2001